

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖÇÜN MEKANSAL ETKİLERİ: SULTANBEYLİ
ÖRNEĞİ

ECE DENİZLER

2501170847

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. PELİN PINAR GİRİTLİOĞLU

İSTANBUL - 2021

ÖZ

GÖÇÜN MEKÂNSAL ETKİLERİ: SULTANBEYLİ ÖRNEĞİ

ECE DENİZLER

2011 Suriye Kriziyle beraber yaşanan uluslararası kitlesel göçün küresel boyutta pek çok sonucu oldu. Niceliksel yoğunluğu milyonları bulan bu göç dalgasında, Türkiye de sınır komşusu olduğu Suriye’den tarihinde rastlamadığı ölçüde göç aldı. Bu tezde mültecileri kentlerle buluşturan göçün mekân üzerinde yarattığı etkilerin izini sürebilmeyi hedefledim. Göçün etkilerini etkili bir biçimde görebilmek adına İstanbul Anadolu Yakasının en çok mülteci barındıran Sultanbeyli/Mehmet Akif Mahallesini örneklem olarak tercih ettim. Bu merakın peşinden giderken Lefebvre’in mekânın sürekli yeniden üretildiği ve mekânın toplumsal gruplar arasındaki mücadelenin alanı olduğu okumasından hareket ettim. Bu doğrultuda Mehmet Akif’in yeniden üretiminde Suriyeli mültecilerin aldıkları pozisyonu tayin edebilmek adına Marksist yazın geleneğinin bir ürünü olan, Lefebvre’in **mekânsal üçleme** kuramını işe koştum. Bununla birlikte mahalle sakinleriyle gerçekleştirmiş olduğum mülakatlarla, ev ziyaretleriyle ve katılımcı gözlemle Mehmet Akif’teki **mekânsal ayrılmanın/bütünleşmenin** ve **mekânsal aidiyetin** göçle beraber nasıl dönüşümler geçirdiğini anlamaya çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Sultanbeyli, Mehmet Akif Mahallesi, Mülteci, Kent, Mekânsal Üçleme, Mekânsal Ayrışma/Bütünleşme, Mekânsal Aidiyet.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF MIGRATION ON URBAN SPACE: AN EXAMPLE OF SULTANBEYLİ

ECE DENİZLER

The international and mass migration in the wake of 2011 Syrian crisis has had a great deal of consequences in global extent. With this migration wave going beyond millions of people in quantitative density, Turkey allowed immigrants from neighbouring country Syria at the rate that it experienced for the first time in its history. In this study, I aimed to pursue what sort of impacts migration that unites refugees with cities, has on space. To observe the effects of migration powerfully, I preferred Sultanbeyli/ Mehmet Akif district as an example, which has the highest number of refugees in Istanbul Anatolian side. While going after this curiosity, I grounded on Lefebvre's reading that indicates space is continuously reproduced and it is the struggle field between social groups. In this respect, I employed a Marxist oriented work, Lefebvre's spacial triad theory to ascertain the position of Syrian refugees in Mehmet Akif's reproduction. Additionally, by interviews with neighborhood residents, home visits and participant observation, I tried to understand how spatial separation/unity and spatial belonging have transformed with migration.

Key Words: Sultanbeyli, Mehmet Akif district, Refugee, City, Spatial Triad, Spatial Separation/Unity, Spatial Belonging.

ÖNSÖZ

Yaşamımı sürdürdüğüm İstanbul'da, özellikle son on yılda tanık olduğum kentsel dönüşüm projeleri, soylulaştırma çalışmaları, bir reçeteye tâbi olmayan düzensiz kentleşme, ekolojik kaygılar dikkate alınmadan yapılan çevresel düzenlemeler beni mekânın hangi dinamiklerle dönüştüğü ve de üretildiği üzerine düşünmeye sevk etti. Kentsel mekânların kendini koruması gereken yüzlerine, döneme uyum sağlamak adına değişen suretlerine her zaman yukardan aşağı, sermaye çıkarları doğrultusunda ve iktidarı elinde bulunduranlarca karar veriliyor olamazdı. Bu merak beni Lefebvre'in mekânın üretimi okumasıyla tanıştırdı. Bu üretimde toplumsal grupların, farklı sınıflara mensup insanların, mukimlerin, mültecilerin de payı olduğunu düşünmeye başladım. Böylelikle aralanmış olan kapıdan kafamı uzattığımda, yaşadığım kentte daha şimdiden (2017 yılında) Suriyeli mültecilerin izi olduğunu fark ettim. Bu karşılaşma Fatih, Aksaray semtlerinde yoğun bir biçimde Suriyelilerle denk gelmemle, mültecilerin kendi dillerinde Arapçadan oluşan işyeri tabelalarını sıklıkla görmemle gerçekleşti.

Mekânın bir mücadele alanı olduğunu hatırıma getirdiğimde mültecilerin kendi işyerlerini açmak için uğraştıklarını, vatandaşlık alabilmenin en büyük hayalleri olduğu da aynı anda aklıma düştü. Suriyeli bir nüfusun burada Türkiye'de dünyaya geldiğini göz önüne alırsak, bugün tam anlamıyla görülemese bile mekânın üretiminde onların da izi olduğunu, olacağını tahmin etmek güç değil. Bütün bu anlattığım süreç beni daha önce göçün mekân üzerinde etkilerinin çalışılmadığı Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesinde bu etkilerin, mekânsal dönüşümlerin izini sürmeye götürdü.

Şimdi bu satırları yazarken yüksek lisansa başladığım ilk günden bu yana karşılaştığım sıkıntılarda hep yanımda olan pek çok isim akıp gidiyor aklımdan. Teşekkür kelimesinin acizliği ve belagatimin eksikliği mazur görülsün. Burada isimlerine yer vereceğim herkesin bu satırların ötesindeki hislerini duyabilmeleri, yürekten teşekkürümü anlayabilmeleri için kâfi gelecektir.

Yüksek lisansı bırakma noktasına geldiğimde bütün samimiyetiyle beni dinleyen ve bir dost gibi yaklaşan Adil Baktıaya'ya ve yine geçirdiğim bu sancılı süreçte beni hep yüreklendiren hatta kimi zaman itekleyen daimi hocam Erhan Keleşoğlu'na minnettarım. Tez yazım sürecinde dinginliğiyle, beni rahatlatan ve kendime olan güvenimi yerine getiren yorumlarıyla sevgili tez danışmanım Pelin Pınar Giritlioğlu'na sonsuz teşekkür ederim.

Eğri büğrü zamanlarda omuz omuza vererek ferahlığa çıktığımız, kütüphane molalarında ağlaştığımız, TESAK'ın önündeki banklarda saatlerce konuşup birbirimize güç verdiğimiz can yoldaşım Gizem'e tarifi zor dostluğu için bin teşekkür ederim. Hiç tükenmeyen enerjisiyle, kendine hayran bıraktıran azmiyle, uzun uzun konuşmalarına sabretmesiyle, çocukluğumuzdan beri huysuzluklarımı çekmesiyle hep destekçim olan çocukluk arkadaşım Feyza'ya yürekten teşekkür ederim.

Uzun süren kütüphane mesailerinden sonra koşa koşa yanına gittiğimde o geniş gönüllülüğüyle beni her zaman ağırlayan, gücüyle beni kendisine hayran bırakan canım dostum Yasemin'e ve beni her zaman eğlendirmesini bilen, her sıkıntıda soluğu yanında aldığım biricik kuzenim Fatma'ya çok teşekkür ediyorum.

Bana olan inancı hiç eksilmeyen, tez yazım sürecinde her daraldığımda bana nefes aldırın ve inanarak her şeyin üstesinden gelinebileceğini öğreten yol arkadaşım Sedat'a kalpten teşekkür ediyorum.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca hep destekçim olan, onlar için en önemli şeyin yalnızca benim mutluluğum ve sağlığım olduğunu bana çok iyi gösteren kardeşlerime, babama; kadınlığından göç ettirilmiş olan, ayak bastığı her mekânı anlamlı kılan, koşulsuz sevgiyi bana iliklerime kadar tattıran canım Anneme her şey için çok teşekkür ederim.

İstanbul - 2021

Ece Denizler.

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf I. Mehmet Akif Mahallesi Muhtarlığından bir görünüm.....	100
Fotoğraf II. Ziya-Ül Hak Caddesi'nde Suriyeli mültecilere ait iş yerlerinden bir görünüm.....	113
Fotoğraf III. Ziya-Ül Hak Caddesinden iki dilli tabelalara örnek.....	118
Fotoğraf IV. Ziya-Ül Hak Caddesinden iki dilli tabelalara örnek.....	118
Fotoğraf V. Doha'nın Suriye'de Şehit Düşen Kardeşinin Fotoğrafı ve Not Defteri.....	147
Fotoğraf VI. Wafa Teyze'nin Oğlunun Sevdiği Kadın İçin Yazılar Biriktirdiği Defter.....	148
Fotoğraf VII. Lina'nın Savaştan Önce Bütün Aile Birlikte Oldukları Fotoğraf....	149
Fotoğraf VIII. Marah'ın Kız Kardeşinin Çizdiği Resim.....	150

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE -TÜRKİYE DENEYİMİNDE GÖÇ OLGUSUNUN PEŞİNE DÜŞMEK

1.1.Toplumsal Değişim Süreci Olarak Göç ve Göç Kuramları.....	12
1.1.1.Ağ Teorisi Yaklaşımıyla Göçün Unutulan Aktörünü Hatırlamak: Göçmen Odaklılık.....	22
1.2. Türkiye Halklarının Geçmiş Dönem Göç Deneyimlerinin Bugüne Yansımaları.....	28
1.2.1. Uluslararası Mülteci Rejiminde Türkiye'nin Konumu.....	31
1.2.2. 2011 Suriye Krizi Sonrasında Türkiye'nin Payına Düşen Göç Deneyimine Kısa Bir Bakış.....	38
1.2.3. Mekânın Payandası Olan Dili Doğru İnşa Etmek: Mülteci Diyebilmek.....	42
1.3. Ulusaşırı Göçmenler: Sınırları, Kentsel Mekânları Yeniden Düşünmek....	45
1.3.1. Güvenlik Politikalarının Göç - Mekân İlişkisi Üzerindeki Etkileri.....	49
1.3.2. Paylaşılamayan Mekânlar: Kent Mülteciliği.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

MEKÂN PERSPEKTİFİNDEN GÖÇ SÜRECİNE ARALANACAK KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kent Kavramına Kısa Bir Bakış: “Kent Kimin?”	55
2.1.1. Kent Hakkı Bağlamında “Kent Kimin?” Sorusunu Düşünmek.....	60
2.1.2. Kent Kuramında Temel Yaklaşımlar.....	63
2.2. Neo- Marksist Mekân Kavrayışları ve Diyalog Halinde Mekânlar	71
2.2.1. Henri Lefebvre: Toplumsal Ürün Olarak Mekân.....	76
2.2.2. Mekânsal Üçlü.....	80
2.3. Mekân ve Göç Etkileşimi İncelenirken Ön Plana Çıkarılacak Bağlamlar ..	84
2.3.1. Mekânsal Bütünleşme ve Ayrışma.....	86
2.3.2. Mekânsal Aidiyet ve Mekânsal Algı.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET AKİF MAHALLESİ'NDE GÖÇÜN MEKÂNSAL VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİNE BAKIŞ

3.1. Sultanbeyli: “İstanbul’un Yakınlarında Kaçak Bir Kent”	95
3.1.1. Çalışmanın Örneklemi: Mehmet Akif Mahallesi.....	98
3.1.2. Çalışmanın Yöntemi	101
3.2. Hiç Bitmeyen Üretim: “Toplumsal İlişkilerin Doğurduğu Mekân”	103
3.2.1. “İstanbul’da Küçük Suriye”: Ziya-Ül Hak Caddesi.....	104
3.2.2. Tasarlanan Mekânın Ötesine Geçme: Mekâna Sızmak.....	114

3.2.3. Mekâna Sızanlar: “Kentın Yeniden Yazılan Alfabetesi” İki Dilli Tabelalar.	117
3.2.4. Ulusaşırı Alan, Sosyal Ağlar: Nehrin İki Yakasında Bulunmak.....	121
3.3. Mültecileri Görünür Kılan Mekânlar: Kentler.....	126
3.3.1. Mehmet Akif Mahallesi ayrışmanın mı, yoksa bütünleşmenin mi mekânı?.....	128
3.3.2. Okullarda Mekânsal Ayrışma/Bütünleşme:”Suri Suri Bom Bom”....	136
3.3.3. Mekânla Kurulan Aidiyet İlişkisi: “Bizi burada öldürmüyorlar ya, gerisi önemli değil!”	142
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA.....	165
EKLER.....	179

GİRİŞ

Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Kentler, insanların ve tüm canlıların ömürlerini sürüp de en nihayetinde göçüp gittikleri birer uğrak noktası ya da güzergâh olmaktan ibaret değildirler. Kentsel mekânlar mimari varlıklarıyla, adına yazılmış romanlarla, öykülerle, anlatıla gelen söylencelerle tüm yaşanmışlıkların ‘tanık’larıdır. Diğer bir deyişle kentler, hem toplumsal hafızaların hem de bireysel hafızaların kayıt altına alındığı depolardan bir tanesidir. Uygarlıkların yaşam örüntülerini kurmuş oldukları kentler, yalnızca modern çağın sütunlarından biri değildir. Bu itibarla kentlerin hem bugüne kadar taşınmış hem bugün de üretilmeye devam eden toplumsal ilişki ağları, fiziki ve mimari varlıkları, toplumsal değişimleri takip etmek açısından önemli izleklerdir. Bu izlekler gündelik yaşamı, tarihi anları, dilleri, kültürleri, kısacası yaşam deneyiminin parçası olan her şeyi ihtiva etmektedirler.

Taş duvarı canlı kanlı bir mekâna dönüştüren şey türlü yaşanmışlıklardır. Nitekim mekânı değiştiren itkinin insan yaşantısı olmasından ötürü, mekânı değiştirip dönüştüren güçlü bir deneyimi gözden geçiriyoruz: göç olgusunu. Mekân kavramı ve göç olgusu, her ikisi birden ‘değişim’e içre yanlara sahiptir. Çalışmanın iki temel odağı olan göç ve mekân, değişme özelliğini iki yönlü olarak taşıyorlar: (i) bunun ilk ayağı çevresel, toplumsal, ekonomik, siyasal, teknolojik gelişmelerden etkilenip kendi değişimini sürmek; (ii) ikinci ayağı ise değiştiği ölçüde etrafını da değiştirme gücünü içinde barındırmak ve dışa vurmaktır. Bu sebeple kentsel mekân ve göç için mutlak, köşeli tanımlar aramak nafiledir. Her ikisi de temelde çok katmanlı, inter-disipliner ve son derece canlı sahalaradır.

Çalışmanın genel hatlarını netleştirmek gerekirse, öncelikle gözlemlenmek istenen temel çatı toplumsal ve mekânsal değişimlerdir. Bunun analizi için göç olgusu, farklı toplumları, inançları, kültürleri, dilleri, kamusal alan pratiklerini yüz yüze getirme, karşılaştırma yönü göz önüne alınarak tercih edilmiştir. Tüm bu değişimlerin yaşandığı yer olan kent mekânı ise çalışma açısından bir ‘tanık’ konumundadır. Göçün, insan,

çevre, toplum üzerinde yarattığı değişimleri, ‘tanığa’ sormak çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Burada ‘tanık’ olarak addettiğimiz mekânsal yansımalar gözlem ve araştırma açısından birincil öneme sahiptir. İkincil tanık olarak tarif edebileceğimiz ise göçmen ağları, göçmenlerin kendileri olacaktır. Göç deneyiminin mekânsal etkilerini soracağımız üçüncü ve son adres ise göçün gerçekleştiği yerin mukimleridir.

Zaman içerisinde çeşitli saiklerle popülerleşen göç gibi kavramlar dolaşımda olduğu ölçüde biz insanlar tarafından anlam yitimine uğratılıyor. Bunun sonrasında ise popülerleşen bu kavramlara bir çağrışım görevi yüklenmiş oluyor. Bahsedilen bu süreç, kavramın yoğun ilişkide olduğu çalışma alanlarını zora sokuyor. Sonuç olarak, kavramlar ve kelimeler hakkı verilmeden kullanıldıklarında bir tür haksızlığa maruz bırakılıyor.

Yukarıdaki paragraflarda anlatılmaya çalışılan kaygıyla göç olgusu için eksiksiz bir tanımlamanın peşine düşmeden ilk olarak göçün çalışma açısından bir süreç olarak ele alınacağı söylenebilir. Yaygın anlatıma bakıldığında demografik bir süreç olarak, yer değişimi, nüfus hareketliliği olarak yapılan göç tanımlaması; göçü geçmiş ve gelecek bağlarından koparıp bir kesit olarak sunuyor.¹ Buna ek olarak, mekânsal düzlemde cereyan eden göç olayı, mekânsallığın yanında kentte var olanları, göç etmiş olanları çarpıcı bir şekilde etkiler ve de bu devingenliği doğurur.² Erder’in işaret ettiği devingenlik göç sürecinin, düz çizgisel ilerlemediği, döngüsel ilerlediğini ve çok boyutlu bir mücadele deneyimi olduğunu söylemeyi olanaklı kılıyor.

Okuyacağınız çalışmada göç olgusunun çok yönlülüğünü vurgulanarak, mağduriyet dili üzerinden kurulan göç anlatısına karşın, göçün ve beraberinde getirdiklerinin güçlü yanlarının altı çizilmek isteniyor. Dolayısıyla göçü bir süreç olarak ele aldığım çalışmada, tüm göç deneyimlerini kapsayacak tek bir tarifi mümkün olmadığını yineleyerek şu anlatımı aktarmayı anlamlı buluyorum:

¹ Sevilay Kaygalak, **Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Dipnot Yayınları, 2009, s.10.

² Sema Erder, **İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İletişim Yayınları, 1996, s.15.

“Uluslararası göçü, daha iyi bir yaşam şansı arayışındaki kişinin bir başka yere göçmeye karar vermesi, doğduğu yerle köklerini koparması ve yeni bir ülkede çabucak asimile olması gibi basit bir bireysel eylem olarak düşünmek oldukça güçtür. Göç ve yerleşme, göçmenin geriye kalan hayatını kuşatabilecek ve sonraki kuşakları da etkileyen çok daha uzun soluklu bir süreçtir... Göç toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir ve hem göç alan hem de göç veren ülkedeki bütün bir toplumu etkiler. Bunun yanında, göç çoğunlukla orijinal planların değişmesine neden olur.”³

Kentsel mekânları coğrafi konumları her ne şekilde olursa olsun birbirine bağlayan göç olgusu, haritalardaki sınırların dışında ve ötesinde kendine mekânsal rotalar yaratır. Göçün doğurduğu öngörülemez mekânsal güzergâhlar perde önüne çekildiğinde, kaçınılmaz olarak göçün mekânsal bağlam tarafından şekillendirildiği söyleyebiliriz.⁴

“Göç çalışmalarında bağlamın önemi inkâr edilemez: Göç veren ülke ve göç alan ülke bağlamlarının yanı sıra göçmenlerin kullandıkları güzergâhlar ile geçtikleri yer ve mekânların bağlamları dikkate alınmalıdır. Göç olgusu çeşitlendikçe bağlamın kazandığı önem de artmakta ve göç akışı ve hacimlerinin istatistikî olarak kavranması zorlaşmaktadır.”⁵

Toplumsal değişimin ağırlıklı olarak ölçüldüğü eksen zamansal bağlam olmuştur: zamansal/tarihsel bağlamın yanı sıra mekânsal/coğrafi bağlam da değişimin gözleneceği ana hatlardan biridir.⁶ Kısacası mekân faktörünü analiz birimlerine dâhil etmenin asli amaçlarından biri de, göç süreciyle vuku bulan tüm toplumsal, sosyoekonomik gelişmeleri ayakları üzerine dikebilmektir.

Detaylandırmak gerekirse dokuz yıllık göç deneyiminin, her iki toplumun **mekânsal algısında, mekânsal aidiyetinde, mekânsal ayrışmasında/bütünleşmesinde** yarattığı değişimler ve **kent mekânının değişen yüzleri** başlıklarına cevap aranacaktır. Kentin yeni sakinlerinin (mülteciler) **mekânın üretimine** ne ölçüde dâhil

³ Stephen Castles, Mark J. Miller, **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. Bülent Uygur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 29.

⁴ Russel King, “Bağlam Temelli Nitel Araştırma ve Avrupa’da Çok Sahalı Göç Araştırmaları”, **Göçmen Araştırmaları Derneği Kitap Serisi: Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar**, Der. Ricard Zapata-Barrero, Evren Yalaz, Çev. Zuhâl Karagöz, 2009, s. 40.

⁵ R. King, **a.g.e.**, s.41.

⁶ Cemal Salman, **Lâmekândan Cihana: Göç, Kimlik, Alevilik**, Dipnot Yayınları, 2018, s.21.

olabildikleri, bu dahiliyette **ilişkiler ağının** ne derece geçerli ve kullanışlı olduğu sorgulanacak; küresel kapitalizmin bir sonucu olarak okunabilecek kitlesel göç hareketleri ile doğan **ulusaşırı alanların/ ulusaşırı göçmenlerin** sınır-aşırı bağları yerel anlamda nasıl ördükleri sürdürdükleri sorunsallaştırılacaktır. Böylece sınırları esneten **ulusötesi göçmenler** belirli bir sahada (Sultanbeyli/Mehmet Akif Mahallesi) çalışarak, ulusal ideolojik yüklemelerin/ sınırların ötesinde mekânsal bir bağlama kavuşturulması arzulanmaktadır.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi ve İçerik

Göç olgusunu mekânsal bir çerçeveye oturtmaya çalışırken, mekândan koparılmış deyim yerindeyse havada asılı duran bir **ulusötesi göçmen** deyiminden bahsedilmiyor. **Ulusötesi** kavramını seçme tercihi, göçün değişimi içerleyen yapısının altını çizmek ve ulus-devlet sınırlarına yönelik yeni bir alanın doğup doğamayacağı üzerine düşünsel pratik yapma isteğinden kaynaklanmıştır.

Buradan hareketle Brickell ve Datta'nın dile getirdiği gibi, toplumsal dönüşümleri makro perspektiflerle ele alıp göçü mekânsızlaştırarak değil; göçü mekâna kavuşturup göçmen hayatlarının sürdüğü geliştiği yerel bağlamlar gün yüzüne çıkarılarak toplumsal ağlar ele alınmalıdır.⁷ **Yerelötesi (translocal)** bağlamları önemsemek, **ulusötesi (transnationalism)** bağlamı yadsımak anlamına gelmediği gibi, yerel-yerel arasında kurulan aktarımları, toplumsal örgütlenmeleri ve günlük ilişkileri vurguladığı için ulusal sınırların karşısında yaratılan iletişim ağlarını görünür kılar. Bu haliyle **yerelötesiliğin, ulusötesi** paradigmanın bir besleyeni ve alt kümesi olduğunu söylemek mümkündür.⁸

Çalışma, giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç bölüme ayrılarak tasarlanmıştır. Göç olgusunun merkezde yer aldığı birinci bölümde, ilk önce göçe dair yürütülmüş tartışmalardan yola çıkarak tüm göç kategorilerini karşılayacak bir göç tarifi olmadığı

⁷ Katherine Brickell, Ayona Datta, "Introduction: Translocal Geographies", **Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections**, Der. Katherine Brickell, Ayona Datta, Ashgate, 2011.

⁸ K. Brickell, A. Data, **a.g.m.**, s.10.

tartışmasını yürütüyorum. Göç olgusunun çok katmanlı, inter-disipliner bir yapıya sahip olduğunu ve net kategorizasyonları kolaylıkla yıkabilen yapısının altını çiziyorum. 19. yüzyılla birlikte başlayan göç kuramları üzerine olan çalışmaların ekseriyeti ekonomik indirgemeci, kar-zarar maksimizasyonunu önceleyen ve tüm göç tiplerini karşılamayı uman genellemelere sahiptir. **Gravite (çekim)** kuramının göç araştırmalarında başat rol üstlendiği ve üzerinde çalışılan göç olgusunun mahiyetine göre fonksiyonel yanlara sahip olduğu aşikâr ancak; bakış açımızı yönlendiren kuram hangisi olursa olsun kuramı aşan pratiklerle karşılaşmak olasıdır. Bu nedenle çalışmanın ve perspektifin olabildiğince esnek tutulması gerektiğini savunuyorum.

Nitekim göçün değişen ve değiştirip/dönüştüren yapısını ortaya koyduktan sonra, göçmenin kendisinden bağımsız sürdürülen, göç olgusunun altında göçmeni ‘yok’ kılan okumalardan ayrı konumlanmak da gerekliliklerden bir tanesi oldu. Türkiye halklarının göçü on yıllardır deneyimlediği söylenegelmiştir. Bu hareket noktasıyla, Türkiye’nin göç deneyimlerine kısaca değinip, bütün deneyimlerin bugün göç alan bir ülke olarak ne yöne gittiğini ve bugüne katkısından bahsettim. Buradan devamla, Türkiye’ye göç eden Suriye halklarını adlandırma probleminden (mülteci, şartlı mülteci, sığınmacı, göçmen kavramlarından hangisinin tercih edileceği) söz ettim. Son olarak **ulusaşırı göçmenlerin** ulus-devlet normları karşısında giderek bir ‘tehdit’ olarak algılandığını, uluslararası göç politikalarının güvenlikleştirildiğini ortaya koyarak, göçün devletler tarafından ulus-devlet sınırlarını flulaştıran bir yöne sahip olarak algılanıp algılanmadığı tartışmasına kapı araladım.

Çalışmanın ikinci bölümü ise temel olarak mekân faktörüne ve çalışmanın ön plana çıkarmaya çalışacağı mekân perspektifine odaklanıyor. Bu bölümde tasarladığım araştırma deseni ilk önce kentin, kent kuramının çalışma için hangi anlama geldiğinin ifadesiyle başlıyor. Buna değinmemdeki sebep mekâna dair okumayı yerli yerine oturtabilmenin zeminini hazırlamaktır. Kent kavramına kısa bir bakıştan sonra, bir sonraki başlıkta değineceğim “mekânın toplumsal bir ürün olduğu” argümanına temel sağlamak için kentlerin kimin olduğuna, yukarıdan mı yönetildikleri ya da halkların tüm olanaksızlıklara, yetersiz şehir planlamalarına, eksik istihdam olanaklarına karşı nasıl patikalar açarak kentlerde bir biçimde söz sahibi olabileceklerini tartışacağım.

Bir sonraki adımda ise fenomenolojik, sosyolojik, sosyo-psikolojik, Marksist mekân kuramları arasından Marksist kuramla araştırma motifi sürdürülecektir. Marx ve Engels'in toplumsal olanla mekânsal olanı ilişki halinde gördüğü ve dolayısıyla ekonomik, siyasal, kültürel etkenleri de işin içine kattıkları bakış açısı sistematik bir kuramsallaştırma barındırmamaktadır. Benim asıl dayanak noktam ise 1960'lı yılların sonlarına doğru Marksist geleneğe bağlı isimlerin mekân yaklaşımı oldu. Kentsel olguların toplumsal süreçlerle ilişkisi bağlamında ele alan Marksist-yapısalcı kuramın⁹ göç- toplum- mekân arasındaki diyalektik ilişkiyi araştırmada güçlü bir yol gösterici olacağı inancındayım. Anlama evrenimi oluştururken özellikle David Harvey, Manuel Castells ve Henri Lefebvre'nin sunduğu düşünsel havuzu önüme koyarak ilerledim. Bundan sonraki bölümde “mekânın toplumsal bir ürün” olduğunu ortaya koyan Lefebvre'nin, Cassier'in üç temel mekân deneyimi kategorisi ayırt ettiği çalışmasından ilhamla geliştirdiği¹⁰ “**mekânsal üçlü**” kuramından faydalanacağım. **Mekânsal üçlü** kuramı bilhassa, mekân deneyimlerinde toplumsal, fiziksel, zihinsel gelişmeleri çok yönlü *anlamaya* imkân tanıdığı için tercih edildi.

Bu bölümün son başlığında ise, çalışmanın saha araştırması kısmında gözlemlenecek olan göçün etkisini mekân üzerinden okuyabileceğimiz enstrümanlar – **mekânsal ayrışma ve bütünleşme, mekânsal aidiyet, mekânsal algı, kolektif bellek ve melez kimlikler** – tanımlandı. Son bölümde ise ağırlıklı olarak saha çalışmasından elde edilen bulgular üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Saha çalışması sırasında yapılacak birebir görüşmelerde yönlendirici bir dil kullanımından, üstten bir göz olmaktan imtina edilecektir.

⁹ S. Kaygalak, **a.g.e.**, s. 43-44.

¹⁰ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Metis Yayınları, 2003, s.32-33.

Çizilen Zaman ve Mekân Sınırı

Bu arka plan ışığında, göçün mekânsal ve toplumsal izlerine şahit olmak adına ele aldığım göç deneyimi, 2011 yılında Suriye’de baş gösteren savaş nedeniyle Türkiye’ye yapılan “zorunlu göç” oldu. Dolayısıyla çalışmanın zamansal sınırı mecburi olarak 2011 yılından başlatılarak günümüze dek gelen süreci kapsayacaktır. Çalışmanın etnografik çalışma ayağının yürütüleceği saha ise, Sultanbeyli ilçesi Mehmet Akif Mahallesi olarak belirlenmiştir. Saha tercihinde önemli yanlardan bir tanesini, Sultanbeyli ilçesinin kentleşme bağlamında göç ve farklılaşma deneyimlerini tarihsel açıdan barındırdığı düşüncesidir.

Sultanbeyli, toplu kaçak yerleşmenin, plansız şehirleşmenin, orman yangınlarının, arazi işgallerinin yakın tarihte yoğunlukla görüldüğü bir ilçedir.¹¹ Bu haliyle, iç göçle gelen nüfusun yoğun olduğu Sultanbeyli, kurulu düzenin sınırlarını aşacak ölçüde kentsel mekânın şekillenmesinin yaşandığı, göç ile mekân etkileşimini gözler önüne serebilecek bir geçmişe sahiptir. “Yerleşik kuralların, bildiğimiz tüm mülkiyet kurallarının altüst olduğu, yerine yazılı kuralları olmayan, işleyişi zaman ve mekâna göre değişebilen oynak bir mülkiyet sisteminin konduğu bir yer.”¹²

Sultanbeyli, göç ile bir araya gelmiş olan insanların oluşturdukları dayanışma ağlarının güçlü olduğu; enformel iş sektörlerinin yaratımının yaratıcı bir biçimde görüldüğü; kente dışarıdan gelenlerin kendilerine alan açabildikleri bir geçmişle bugün Suriyeli mültecileri de bünyesine dahil ediyor. Dolayısıyla kentin bu yönlü deneyimleri bugün kentin yeni paydaşları ve sakinleri açısından mekânın yeniden nasıl formüle edildiğine bakabilmek için işlevsel bir saha doğurmuş oluyor.

Metodoloji

Saha çalışması ayağında, ak-karacı bir perspektif reddedilip, göçle birlikte ortaya çıkan yenilikler ve sürekliliğini devam ettiren unsurlar, mekânın sunduğu ağlar, olanaklar ve

¹¹ Oğuz Işık, Melih Pınarcıoğlu, “Sultanbeyli Notları”, **Birikim**, c.123, s.47.

¹² O. Işık, M. Pınarcıoğlu, **a.g.m.**, s.48.

sınırlılıklar ele alınacaktır. Göçmen odaklılık alan araştırmasında, doğrudan mültecilerle ilişki kurarak, onların kurdukları ağları takip ederek ve onların sözlerine kulak verilerek sağlanmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla, katılımlı-etnografik gözlem, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, mültecilerin ve de mahallenin eski sakinlerinin bir arada bulundukları kamusal alanlarda yakından gözlem yapma yöntemlerine başvurulacaktır. Katılımcı gözlem ve etnografi toplumsal değişimin nüvelerini yakalamak açısından önemli bir hammadDEDİR.¹³ Etnografinin vazgeçilmez bir tekniğı olan katılımcı gözlem, üstten/dışarıdan bir bakış ile çalışmanın bir parçası haline gelmek iki ucu arasında bir denge tutturmalıdır. Katılımcı gözlemin sağladığı bir diğer avantaj da, çalışmanın belirlenen mekânsal sınırlarının (Mehmet Akif Mahallesi) sosyal alanların da dâhil edilerek aşılması olanağıdır.¹⁴ Çalışmanın düşünsel kısmını ete kemiğe büründürmek için seçilen etnografik yöntem, derinlemesine görüşmeler, kayıt altına alınmış söyleşiler, saha notları, eser analizi de dâhildir.¹⁵

“Epistemolojik engel”leri kırabilmek ve aşırı kavramsal yüklemenin önüne geçebilmek adına, yapacağım birebir görüşmelere ek olarak, mekânsal pratiklerin zuhur ettiğini etkileşim mekânlarından, (okul, cami, restoran, kahvehane gibi) manzaralar sunmaya çalışacağım. Buna ek olarak edebiyat alanında sıkça kullanılan, yorum bilgisine dayanan metodolojiyi saha bulgularının değerlendirilmesine dâhil edeceğim. Bakhtin’in **yaratıcı anlama** dediğı, bir kültürü anlamak için kendi kültürünü bir kenara bırakma zorunluluğunun gerçeğı yansıtmadığı ve bunun yerine anlamak için mercek tutulan nesnenin dışında konumlanan bir duruşun gerekliliğıdir.¹⁶ “ (...) gerçek dış görünümümüz yalnızca başkaları tarafından görülüp anlaşılabilir

¹³ Paolo Boccagni, Mieke Schrooten, “Göç Çalışmalarında Katılımcı Gözlem: Genel Bir Bakış ve Yeni Beliren Bazı Meseleler”, ”, **Göçmen Araştırmaları Derneğı Kitap Serisi: Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar**, Der. Ricard Zapata-Barrero, Evren Yalaz, Çev. Canan Çoşkun, İstanbul, 2009, s. 245.

¹⁴ P. Boccagni, M. Schrooten, **a.g.m.**, s.246.

¹⁵ P. Boccagni, M. Schrooten, **a.g.m.**, s.246.

¹⁶ Mikhail Bakhtin, “Response to a Question from Novy Mir”, **Speech Genres and Other Essays** içinde, Der. Caryl Emerson, Michael Holquist, Austin, 1986, s.6-7’den aktaran Sibel Irzık, “Önsöz”, **Karnavaldan Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar**, Mikhail Bakhtin, Çev. Sibel Irzık, Ayrıntı Yayınları, 2001, s.8.

      onlar mekân içinde bizim dı ımızda konumlanmışlardır ve onlar *başkalarıdır*.” Toplumsal bir fenomen olarak mekan yansımalarını açığa çıkarmak için **yaratıcı anlama** kütüphanenin dışında toplumsal yaşam, kamusal alanlar, sokaklar ar ınlanarak beslenmelidir.

Yaratıcı anlama gayretine Gadamer’ın **hermeneutik** yöntemini ekleyerek, aradı ım soruların cevaplarını dümdüz aktarmaktan öte açıklamalar sunmaya  alı aca ım. “Platon’a göre sanat olarak hermeneutik düşüncelerin ifade edilmesiyle değil, bir kralın buyru unun, bir tanrısal iradenin a ımlamasıyla ilgilenir.”¹⁷

“Hermeneutik her zaman özgül bir temati e sahip olmuştur. O formel genellik bakımından hiç de me rulu unu mantıkta bulmaz. O, herhangi bir dile getirmeyi hiç de sadece mantıksal değeri içinde anlamaz. Bundan öteye o, bir dile getirmeyi daha çok yanıt olarak anlar. Öyle ki hermeneutik, bir dile getirmenin anlamını onun motivasyon tarihinden hareketle elde etmek zorunda olduğundan, dile getirmenin mantıksal olarak kavranabilir olan içeriğinin üstünde yükselir, bu içeriği açar.”¹⁸

Anlamanın, ifade etmenin monolog bir süreç olmadığını söyleyen Bakhtin s z n, dilin hem otantik ortamında hem de yaşayıp  ekillendi i ortamda diyalog halinde ye erdi ini tespit eder. Çok anlamlılığı yakalayabilmek için iki kavram aktarır Bakhtin: **Diyaloji** ve **heteroglossia**. Sözün diyaloglar halinde çoğalması: **Diyalojikle me**. Diyolog yoluyla ortaya çıkan çok seslilik ve dilin katmanlı yapısı ise **heteroglossia**’dır.¹⁹ “Anlama yalnızca yanıtta gerçekleşir. Anlama ve yanıt diyalektik olarak kayna mı tır ve birbirlerini karşılıklı olarak ko ullandırır lar; biri olmaksızın öbürü olmaz.”²⁰

Yaratıcı anlamanın bulgularından **diyaloji** ve **heteroglossia**, Gadamer’ın **hermeneutik** boyutu saha çalışması boyunca, net sonuçlara bir an evvel varma arzusunun, şeylerin ardını görmeyi engelleyen toplumsal k rl   n dizginleyicisi olacaktır. Hızlı değişimin bir ucundan yakalayabilmek, kültürel ezberlerin, ideolojik

¹⁷ Hans- Georg Gadamer, “Hermeneutik”, **Hermeneutik (yorumbilgisi)  zerine Yazılar**, Der. ve  ev. Doğan  zlem, Ark Yayınevi, 1995, s. 11.

¹⁸ H. G. Gadamer, **a.g.m.**, s.24.

¹⁹ M. Bakhtin, **a.g.e.**, s. 47-48.

²⁰ M. Bakhtin, **a.g.e.**, s. 58.

yanılsamaların sınırlılığını aşmak için bu türlü bir bakış açısı elzemdir. Yine bu yoldan giderek, görüşmeler sırasında yönlendiriciliği baştan kesebilmek adına anket, kesin ve yönlendirici sorular yerine; akışa uyum sağlayarak görüşmeleri gerçekleştireceğim. Bu haliyle görüşmecilere yönelteceğim sorular yarı-yapılandırılmış sorulardan oluşacaktır.

Çalışmanın Literatüre Katkısı

Kentleşme süreçlerine ilişkin çalışmaların ağırlıklı olarak iki koldan ilerlediğini belirten Aslan bu ayrımı şu şekilde belirginleştirir: Birinci yönelim kentleşmenin sanayileşme, şehir planlaması, teknoloji, göç gibi bağlamlarda ele alınarak dönüşümün gözlemlenmesi; ikinci eğilimin kentin dönüşüm sürecinin dönemlere ayrılarak incelenmesi olmuştur.²¹ Buradan hareketle göç ve mekânı ortak paydada çalışmış olan öncü isimler olarak Sema Erder'den ve Sevilay Kaygalak'tan bahsedilebilir.²² Erder'in çalışma sahası Ümraniye iken, Kaygalak Mersin/Demirtaş mahallesi üzerinde çalışmıştır. Göç çalışmalarında mekânsal boyutun izini süren dipnotta künyesi verilecek olan çalışmalar da kavramsal açıdan önemli bir perspektif sunmaktadır.²³

Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu tarafından Sultanbeyli sahasında yürütülen kentleşme çalışması ise devletin kentleşme sürecindeki rolü sorunsallaştırılarak incelenmiştir.²⁴ Son olarak değineceğim çalışmalar ise yine Sultanbeyli'de göç

²¹ Şükrü Aslan, **1 Mayıs Mah**

alles: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim Yayınları, 2004, s.61-65.

²² Sevilay Kaygalak, **Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2009.; Sema Erder, **İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

²³ Göregenli, Melek & Karakuş, Pelin, , “Göç Araştırmalarında Mekan Boyutu: Kültürel ve Mekansal Bütünleşme”, **Türk Psikoloji Yazıları**, Cilt 17, 2014, s.101- 115.; Tümtaş, M. Sertaç & Ergun, Cem, Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, Sayı 4, 2016, s. 1347- 1359.; Yenigül, S. Bahar, “Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri”, **Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi**, Cilt 18, Sayı 2, 2005, s.273- 288.

²⁴ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

olgusunu toplumsal entegrasyon, yerel yönetimlerin göçmenlere yönelik politikaları, yerli halkın göçmenlere yönelik tutumları, mültecilerin sosyo-ekonomik durumları, toplumsal cinsiyet, sosyal dışlanma, eğitim gibi açılardan ele almıştır.²⁵

Sultanbeyli’de pek çok açıdan göç çalışması yürütülmüş olsa da, Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesi göçün mekânsal etkileri bağlamında, **mekânsal ayrışma ve bütünleşme, mekânsal aidiyet, mekânsal algı** gibi parametrelerle çalışılmamıştır. Bu itibarla, göçün mekân üzerindeki etkilerinin Sultanbeyli/Mehmet Akif Mahallesi gibi dinamik bir mekân seçilerek incelenmesinin literatüre katkı sunacağı umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

²⁵ Şükran Şahin, “Yerel Yönetimlerin Göçmenlere Yönelik Politikaları, İstanbul Sultanbeyli Belediyesi Örneği”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.; Osman Aydın, “Sultanbeyli’de Yaşayan Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyon Süreçlerine İlişkin Niteliksel Bir Araştırma”, **Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.; Seher Çalışkan, “Ev Sahibi Halkın Suriyeli Göçmenlere Yönelik Tutumu: İstanbul; Sultanbeyli - Kadıköy İlçeleri”, **İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.; Osman Yanık, “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sosyo Ekonomik Durumları İle Sosyal Uyum İlişkisi: Sultanbeyli Örneği”, **İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2019.; Arzu Balım, “Göçte Kadın Deneyimi: Sultanbeyli Örneği”, **Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.; Tolga Sürüel, “Göç ve Sosyal Dışlanma İlişkisinin Sosyal Politika Açısından Analizi (İstanbul-Sultanbeyli Örneği)”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.; Emine Karakuş, “Göç Olgusu ve Eğitime Olumsuz Etkileri: Sultanbeyli Örneği”, **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

SURİYE -TÜRKİYE DENEYİMİNDE GÖÇ OLGUSUNUN PEŞİNE DÜŞMEK

1.1.Toplumsal Değişim Süreci Olarak Göç ve Göç Kuramları

“Zamanımızın ‘tek gezegen, tek insanlık’ gerçekliğinin meseleleriyle yüzleşmeyi reddetmek, kendimizi temize çıkarmak ve asap bozucu farklılık, benzeşmezlik ve kendini dayatan yabancılaşmalardan kendimizi ayırmak yerine, onlarla yakın ve gitgide artan ölçüde samimi temaslar kuracak fırsatlar aramalıyız. Umulur ki bu, teşvik edilen ve tasarlanan bölünme yerine ufukların kaynaşmasıyla sonuçlansın.”²⁶

Göç, pek çok kavramla ortak kaderi paylaşarak bir yanıyla anlam aşınmasına uğratılan; öte yandan ise gündelik, toplumsal, akademik, siyasal deneyimlerle çoğaltılmaya devam edilen, her türlü tanımlamanın bazı yönleriyle eksik kalacağı bir olgudur. Kulaklarımızın fazlasıyla aşına olduğu göç terimi için, eksiksiz bir formülasyon ortaya koyabilmenin nafile bir çaba olacağını kavrayabilmek, belki de göç olgusunun girift yapısını idrak etmenin ilk adımı olduğu söylenebilir. Göç olgusundan bahsederken arka planda ‘göçler’ olduğu akılda tutulmalıdır. Burada altı çizilmeye çalışılan her göçmenin (göç etme nedeni, hukuki statüsü her ne olursa olsun) göç deneyimi biriciktir, dolayısıyla yaptığımız çalışmanın her göç deneyimini karşılayabilecek bir göç tanımı sunmak gibi bir iddiası bulunmamaktadır. Göçün çok katmanlı yapısı, nedenlerinin ve sonuçlarının çok çeşitli olması teorik yaklaşımları yetersiz kılmaktadır.²⁷ Kusursuz göç tanımının peşine düşmek yerine hâlihazırda yapılmış olan çalışmalardan bazı kavramlar tezin temellerini oluşturması için ön plana çıkarılacaktır.

Çalışmanın mahiyeti gereği göç olgusuna uluslararası, tarihsel ve de bütünlüklü bir perspektiften yaklaşılacaktır. Uluslararası göç ne modern, post-modern dönemlerin ne

²⁶ Zygmunt Bauman, **Kapımızdaki Yabancılar**, Ayrıntı Yayınları, 2016, s.21.

²⁷ Cemal Yalçın, **Göç Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, 2004, s. v.

de küresel ilişkilerin yoğunlaştığı geç 20. yüzyılın ya da 21. yüzyılın fenomenidir.²⁸ Göçün yalıtılmış bir olgu olmadığından bahseden Castles ve Miller, insanların her dönem kültürlerin, sermayelerin, metaların dolaşımına eşlik etmiş olduğunu, buna ilaveten insan hareketliliğinin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından özellikle 1980'lerin ortalarıyla birlikte ivme kazandığını aktarırlar.²⁹ Göçün modern bir olgu olmadığı yaklaşımının yanında Tekeli, nüfus hareketliliklerini son yüz elli yıllık bir zaman dilimi içerisinde inceler ve bu dönemlendirmenin de göçün modern bir kavram olmasından ileri geldiğini ifade eder. Tekeli, bu savı kişinin kendi iradesiyle göç edebildiği dönemin modern sanayi toplumlarına denk geldiğini, bundan önceki süreçlerde göçün iradi değil ancak zorunlu olduğu fikriyle destekler.³⁰ İlerleyen satırlarda değinileceği üzere, göç çok sayıda kategorik ayrıma sahip olan (zorunlu/gönüllü göç, düzenli/ düzensiz göç, sürekli/ geçici göç vb.) bir üst kavram olduğu için, bugün bir mekân/yer değişikliğinin iradi olup olmamasına göre göç şemsiyesi altında yer alıp almadığı sonucuna varmak güçtür.

Göçün modern bir fenomen olmadığı okumasının yanı sıra, tarihsel açıdan üretim tarzlarının değişmesine bağlı olarak göçün mahiyeti de hem kavramsal hem de pratik boyutlarda farklılaşmıştır. Doğal olarak feodal dönemlerde yaşanan göçlerle sanayileşme sürecinde yaşanan göçler birbirlerinden farklı unsurlara sahip olmuştur. Kaygalak, bu farklılığı 16. ve 17. yüzyıl merkantilizm dönemlerinde işgücü göçünden bahsetmenin zor olduğunu söyleyerek örneklendirir.³¹ Diğer bir ifadeyle, çağın karakteristik özellikleri göç deneyimlerine de yansıyor, dönemsel farklılıkların yanında; aynı dönem içerisinde tarihlenen göçleri yaşanan gelişmeler 'kristalize' ediyor.³²

²⁸ Z. Bauman, **a.g.e.**, s. 10-11; Stephen Castles, Mark J. Miller, **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, Çev. Bülent Uygur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 7.

²⁹ S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s.7.

³⁰ İlhan Tekeli, "Türkiye'nin Göç Tarihindeki Değişik Kategorileri", **Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 447-448.

³¹ Sevilay Kaygalak, **Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme**, Dipnot Yayınları, 2009, s. 9.

³² Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)**, Sayı: 17, 2006, s.67.

Foucault ‘dünyanın üslubunu’ okurken, düşünce tarihinde epistemolojik açıdan bir dönemlendirmeye gider. Batı düşünce tarihi üzerinde yoğunlaştığı bu çalışmada, dönemin epistemesini, zihin dünyasının arkeolojisini ortaya koyarak, süreklilikleri ve kopmaları belirginleştirerek öncüllerinden farklı yanlar taşıdığını belirtir. Modern ve klasik epistemeleri, önceki dönemden miras aldıklarıyla, dönemin kendi ruhuyla yaratılanlarla anlamaya çalışır: gizli kalanları gün yüzüne çıkararak.³³ Bizim burada çalışmaya taşıracığımız yan her dönemin göç olgusunu kendi ontolojik ve epistemolojik varlığı içinde değerlendirmek gerekliliğidir.

Yukarıda kısaca bahsedilmeye çalışıldığı gibi pek çok değişimi beraberinde getiren göç olgusu tek bir tasvirden çok daha fazlasıdır. Değişen ve değiştiği ölçüde de bunu yaşamın her alanına yansıtan ‘göç süreci’ni yalnızca nüfusların demografik değişimi ile açıklamaya çalışmak; ortaya çıkan değişimin sosyolojik, antropolojik, demografik, psikolojik, siyasal, toplumsal, ekonomik, linguistik boyutlarını göz ardı etmeye yol açacaktır.³⁴ “Kuramsal anlamda kavramlar her ne kadar soyutlamalar içerip mekân ve zamandan bağımsız genellemeler üzerinden gerçekliği yansıtan sözcükler olarak algılansa da, onları tarihsel, dolayısıyla mekân ve zaman, bağlamları içinde değerlendirmek gerekir.”³⁵ Göç alanının çok yönlülüğü evrensel ve köşeli bir tanıımı zorlaştırsa da; çalışma açısından göç olgusunun en azından imgesel boyutta neye denk düştüğünü - baştan eksiklikleri kabul ederek - ifade etmek anlamlı olacaktır.

Uluslararası Göç Örgütü’nün (IOM) yapmış olduğu sözlüksel tanıma göre göç; nedenine, yapısına, süresine bakılmaksızın bireysel/kitlesele olarak ülke sınırları içinde ya da uluslararası sınırları aşarak yapılan yer değişikliği ve nüfus hareketidir.³⁶ Göçün bir nüfus hareketi olduğu ve insanların yaşadıkları yerleri değiştirdikleri bir

³³ Michael Foucault, **Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2006, s. 45- 56.

³⁴ Cemal Salman, **Lâmekândan Cihana: Göç, Kimlik, Alevilik**, Dipnot Yayınları, 2018, s. 77.

³⁵ Ahmet İçduygu v.d., **Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, MiReKoç Proje Raporları, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi(MiReKoç), İstanbul, 2014, s. 27.

³⁶ Richard Perruchoud, Jillyanne Redpath – Cross, “Göç”, **Uluslararası Göç Terimleri Sözlüğü**, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), 2013, s.35.

gerçekliktir. Ancak göçün yalnızca nüfusların hareketliliği olarak tanımlanması, göçün öznesini yani göçmeni edilgen kılıyor.

Göçle birlikte yaşanan, bir metanın bir yerden başka bir yere taşınmasını tarif eder gibi yapılan tanımdan daha fazlasıdır. Dolayısıyla buradaki boşluk, göç eden bireyin ya da kitlelerin yaşamlarını kurdukları tüm o bağlantılarla iç içe olduklarının göz ardı edilmesinden kaynaklanıyor. Bir diğer kör nokta ise, göçün yer değişimi gerçekleştiğinde tamama erdiği algısıdır. Oysaki göç, öncesiyle, göç yollarında ve sonrasında sürmeye devam ediyor: Bu sürekliliği ancak göçle beraber yaşanmaya devam eden değişimlerde görmek mümkündür. Kaygalak, şu cümleleriyle göçe bütünlüklü bakışın önemini altını çiziyor:

“Göç konusunda yapılacak kuramsal ve ampirik araştırmaların bu olguyu nedenleri ve sonuçları ile bir süreç olarak değerlendirmesi, bu sürecin içerdiği mekanizmaları, ilişki ağlarını, eğilimleri ve değişim dinamiklerini de gözlemleyebilmek açısından önemlidir. Göçün içerdiği karmaşık süreçlerin incelenmesi, değişik bakış açılarını ve tartışmaları birleştiren bir kuramsal çerçevede mümkündür.”³⁷

Göçe evrensel yaklaşım imkânının olmadığını belirten Yalçın ise göçün, pek çok farklı toplumsal yahut bireysel nedenlerle, geçici veya sürekli olarak bir yerden başka bir yere yerleşmek üzere yapılan, toplumsal, kültürel, coğrafik hareketlilik olduğunu ifade eder.³⁸ Yalçın, göç çalışmalarının ağırlıklı olarak göçün kendisine ve sürecin tamamına değil, göçü meydana getiren koşullara yönelmiş olduğunu söyleyerek anlamlı bir problemi hatırlatmaktadır.³⁹ Castles ve Miller’in de dile getirdiği gibi, göç toplumsal varoluşun her boyutunu dönüştüren ve kendini de geliştiren bir süreçtir. Uluslararası göçe, ‘göç süreci’ kavramıyla yaklaşmak başlangıç bitiş gibi kesikli ve durağan değil çok boyutlu ve de dinamik bir perspektif sunar.⁴⁰

Nitekim Abadan-Unat, uluslararası göç hareketlerinin çeperinin gün geçtikçe büyüdüğünü ve göçü tek bir nedenselliğe indirgemek yerine, farklı düzeylerde

³⁷ S. Kaygalak, **a.g.e.**, s.17.

³⁸ C. Yalçın, **a.g.e.**, s.13.

³⁹ C. Yalçın, **a.g.e.**, s.11.

⁴⁰ S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s. 30.

yaklaşımlarla ele almanın verimli olacağını söylüyor.⁴¹ Toplumdaki değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan ‘göç süreci’, siyasal ya da ekonomik nedenlere bağlı olarak zorunlu yahut gönüllü gerçekleşsin, toplumsal değişimlerden doğduğu gibi önemli toplumsal sonuçlar da doğurmaktadır.⁴² Buradan hareketle göçün değişim boyutuyla hem köken ülkede hem de hedef ülkede iki uçlu olduğu; göçün kopup geldiği yerde de bulunduğu yerde de değişim yarattığı görülür.

Göç ile ilişkisi kurulmaya çalışılan değişim kavramı, değişimin olumlu ya da olumsuz olarak yönüne atıfta bulunmuyor. Değişme kavramı, ilerleme, gelişme, kalkınma gibi olumlu addedilebilecek yanları içerirken, sosyo-kültürel yapılarda krizlere de zemin hazırlayabilecek olumsuz tarafları da barındırabilir. Bu açıdan kullandığım değişim kavramı, değer yargısı taşımayan nötr bir kavramdır.⁴³ Sosyal, kültürel değişimlerin iç içe olan yapısının altını çizerek, sosyo-kültürel değişimin, keşif, icat ya da yayılma yoluyla gerçekleştiğini belirtelim.⁴⁴ Bizim ele aldığımız değişim boyutu, göç dolayısıyla yayılma kategorisinde yer almaktadır.

Göç kuramlarına geçmeden evvel, göç çalışmalarının genellikle siyasi yanıt arama güdümlü ilerlediğini söylemek mümkündür. Siyasa geliştirilirken göçün sonuçlar-nedenler yelpazesinde nerede konuşlandığını tayin etmek, göçün yalnızca sosyal sistemlerdeki değişimlere yanıt olmadığını gösterir. Bu belirleme Tekeli’nin sorduğu göçün bağımlı değişken mi yoksa bağımsız bir değişken mi olduğu sorusuna bağlanıyor.⁴⁵ Tekeli göç teorilerinin yanıtlamaya çalıştığı soruları beş grupta inceliyor. Bu grupların ilk dördü sırasıyla şu şekilde:

“Birinci grup genellemeler, sosyal sistemde göçü ortaya çıkaran nedenlere ve göçlerin çeşitlerine ilişkindir. İkinci grup varsayımlar, kişinin göç kararını nasıl aldığı ve bu kararı alırken hangi değerlere önem verdiği üzerinedir. Üçüncü grup genellemelerde, göç eden kişilerin göç etmeyen kişilerden farklılıkları açıklanmaya çalışılmaktadır. Dördüncü grup önermelerde, göçler sonucunda sosyal sistemde ortaya çıkan sorunlar hakkında yargılar içermektedir.”⁴⁶

⁴¹ Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.23.

⁴² Sema Erder, **Refah Toplumunda Getto**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 23-24.

⁴³ Taylan Akkayan, **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Yayınları, 1979, s. 9.

⁴⁴ T. Akkayan, **a.g.e.**, s.14.

⁴⁵ İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi: Toplu Eserler 3**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 23- 41.

⁴⁶ İ. Tekeli, **a.g.e.**, s.23.

İlk dört gruptan farklı olarak beşinci genellemeler, göçü bağımsız değişken olarak ele alıp toplumdaki yapısal değişimleri açıklamaya çalışır. Göç yoğunlukla toplumsal, siyasal, ekonomik değişimlere tepki olarak değerlendirilip bağımlı bir değişken kılındı. Oysa göç çıkış noktasından varış noktasına varıncaya dek kendi alanını yaratır. Tekeli, göçün bağımsız değişken olabileceğini, iş talebinden fazla göç alan bir şehrin iş yapısını değiştirerek yeni nüfusa cevap verebileceği örneğiyle ifade eder.⁴⁷ Buradan hareketle göçün bağımsız bir değişken olarak ele alınmasıyla, göçün sadece toplumsal değişikliklerden kaynak bulan bir eylemsellik olmadığını bunun yanı sıra, kendisinin de dönüştürücü gücünü ortaya koyan bir argümana varmış oluyoruz.

Göç süreçlerinin farklılığından ötürü; irade esası, yoğunluk, ülke sınırlarını aşp aşmadığı ve yerleşme süresi gibi faktörler hesaba katılarak belli göç tipolojileri oluşturulmuştur. William Petersen'in göçün nedenlerini göz önüne alarak yaptığı dört farklı göç tipi (**ilkel göç, zorlama ile yapılan göç, serbest göç, kitlesel göç**)⁴⁸; göç çeşitlerini okumada adeta gergef görevi görmüştür. Bunlara ilaveten, uzaklık esasına yöre yapılan **iç-dış göç (uluslararası göç)**; biçim bakımından **bireysel, kitlesel, zincirleme göç**; göçün güzergâhı bakımından ise **kırdan-kente, kentten kente, kırdan-kıra, kentten- kıra**; hukuki bakımdan **düzenli- düzensiz göç** gibi çeşitli göç tipleri mevcuttur.⁴⁹

Göç türlerinin tümünün düşünsel anlamda bir rehber işlevi gördüğü yadsınamaz. Ancak bu tipolojilerin karşılık bulamadığı örnekler de mevcuttur. Sıkça kullanılan **zorunlu-görünl  göç** süzgecinin yanıldığı; her gönüllü göçün gerçekten keyfi bir karar olmadığı; eğitim, iş, sağlık olanaklarına erişim sıkıntısından kaynaklanan mecburi bir tercih de olabileceği söylenebilir. King, **zorunlu- gönüllü, düzenli-**

⁴⁷ İ. Tekeli, **a.g.e.**, s.39.

⁴⁸ William Petersen, "A General Typology of Migration", **American Sociological Review**, Cilt 23, Sayı 3, 1958, s.256- 266'dan aktaran, C. Yalçın, **a.g.e.** s.14-17; S. Kaygalak, **a.g.e.**, s.11-13; Fuat Güllüpınar, "G ç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslar arası G ç Kuramları  zerine Bir Değerlendirme", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 4, 2012, s. 57.

⁴⁹ S. Kaygalak, **a.g.e.**, s. 12-13.; Ricard Zapata-Barrero, Evren Yalaz, "Giriş: G ç  alışmalarında Nitel Araştırmalara Giden Yolu A mak", **Göçmen Araştırmaları Derneği Kitap Serisi: Avrupa G ç  alışmalarında Nitel Araştırmalar**, Der. Ricard Zapata-Barrero, Evren Yalaz,  ev. Funda Larapehlivan, İstanbul, 2009, s. 3-4.

düzensiz, kalıcı- geçici göç ayrımlarının, bulanık göç davranışları tarafından aşikâr bir biçimde sorgulanır kılındığını belirtir.⁵⁰

19. yüzyıl itibariyle başlayan göç hareketleri çalışmaları; göçü kapsamlı bir kuramla açıklama çabalarıyla başlamış ancak, 20. yüzyılla beraber antropologların, sosyologların, siyaset bilimcilerin çoklu nedenselliklerle ve farklı düzeylerde ele almalarıyla çok çeşitli kuramsal model oluşmuştur.⁵¹ Göç olgusu tartışmaları Ravenstein'in 19. yüzyılın sonlarına doğru kaleme aldığı "Göç Yasaları" ile hareketlenmiştir.⁵² Göç edimi tarihsel olarak ekonomik, siyasal, kültürel, ilişki ağları gibi farklı etmenler merkeze alınarak değerlendirilmiştir. Göç kuramlarının rotası 1960'lı yıllarla birlikte neo-klasik iktisat modellerinin etkisiyle, bireysel gelişim arzusu, istihdam edilme gibi açılardan ele alınmıştır. 1970'lerde ise merkez-çevre ilişkilerinin yol göstericiliğinde küresel eşitsizlikler sorgulanmış ve de bu bağlamda zengin ülkelere çevre ülkelerden yönelen emek gücü göç teorilerinde başat rol oynamıştır. 1990'lı yılların ardından, teknolojik gelişmelerin sağladığı hızla artan ekonomik küreselleşme, yoğunlaşan uluslararası ağların, üst yapısal faktörlerin yanı sıra; mikro faktörler (kültür, aile, ilişki ağları vb.) göç analizlerine dâhil edilmiştir.⁵³

Bütün kuramları burada incelemek çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır bu sebepten, belli başlı çalışmaya destek sunabilecek göç teorilerinden bahsetmekle yetinilecektir. Göç çözümlemeleri pek çok yazar tarafından ele alınıp farklı dönemleştirmelere tabi tutulmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz yıllara göre değişen göç algısını takip eden sıra dikkate alınarak kuramlar aktarılacaktır. Ekonomik göç teorileri başlığı altında; **neo-klasik ekonominin makro kuramından, neo-klasik ekonominin mikro kuramdan, göçün yeni ekonomisinden, ikili işgücü piyasasından ve dünya sistemleri kuramından** bahsedilebilir.⁵⁴

⁵⁰ Russel King, "Geography and Migration Studies: Retrospect and Prospect", **Population, Space and Place**, Cilt 18, 2012, s. 137.

⁵¹ N. Abadan-Unat, **a.g.e.**, s.5.

⁵² Sema Erder, **İstanbul Bir Kervansaray (Mı?): Göç Yazıları**, Der. Nesrin Uçarlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s.7.

⁵³ Fuat Güllüoğlu, **a.g.m.**, s. 54-55.

⁵⁴ Douglas S. Massey v.d., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirilmesi", **Göç Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2014, s. 11-13.; N. Abadan-Unat, **a.g.e.**, s. 6-17; S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s. 31-34.

Neo-klasik ekonomi perspektifle göçle ilgilenen ilk bilimsel çalışma daha önce değindiğimiz Ravenstein tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵⁵ Castles ve Miller'in aktarımı doğrultusunda, Ravenstein göçün genel geçer kanunlarını bulma idealiyle, yedi göç kanunu ortaya koyar. Göç ve mesafe, göç basamakları, yayılma ve emre süreci, göç zincirleri, doğrudan göç, kır-kent yerleşimcileri farkı, kadın erkek farkı gibi başlıklarla özelliklerini sıraladığı göç; genel olarak iç göçe ve ekonomik temelli çıkarsamalara dayanıyor.⁵⁶ Çalışmanın temeli endüstrileşme ve kentleşme olguları ile ilişkilidir. Ekonomik belirlenimin ağır bastığı çalışmada, siyasi baskıların, ağır vergilerin de göç dalgaları meydana getireceğini ancak hiçbir kötü şartın bireyin ekonomik kaygıları kadar göçe sebebiyet vermeyeceğini vurgular.⁵⁷

“Bu gelenek birçok demografin, coğrafyacının, ekonomistin, çalışmalarında canlılığını korumaktadır. Bu tür genel teoriler insanların nüfusun yoğun olduğu yerlerden seyrek nüfuslu yerlere, gelir düzeyinin düşük olduğu yerlerden yüksek olan yerlere göç etme eğilimlerini vurgular veya göçü iş döngülerindeki dalgalanmalarla ilişkilendirirler. Bu teoriler sıklıkla itme-çekme teorileri olarak bilinir, çünkü göçün nedenleri olarak insanları doğdukları yerlerden ayrılmaya zorlayan itici faktörleri ve onları göç alan belirli ülkelere çeken çekici faktörleri algırlar. İtici faktörler demografik büyümeyi, düşük yaşam standartlarını, ekonomik fırsat yoksunluğunu ve siyasal baskıları içerirken, çekici faktörler emeğe olan talep, boş araziler, cazip ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlüklerdir.”⁵⁸

Alanın önemli isimlerinden Everett Lee itme-çekme kuramını formüle ederek; bireyi/grupları göçe yönelten, göçten alı koyan faktörlerin mutlak olmadığını ve bunların kişisel (mikro) - kişisel olmayan (makro) belirleyenler tarafından ortaya çıktığını söyler. Bunun yanında göçün formüle edilebilir bir matematiksel hesap olmadığını da altını çizer.⁵⁹

Michael Todaro, W. Arthur Lewis, John R. Harris, John C. H. Fei ve Gustav Ranis gibi isimlerin geliştirdiği **neo-klasik ekonominin makro kurama** göre, uluslararası göç ve iç göç, emek arzındaki ve talebindeki coğrafik eşitsizlikler nedeniyle vuku bulur. Haliyle göçün yönü ‘emek-bol’ ülkelerden ‘emek-kıt’ ülkelere doğru olur diğer bir ifadeyle; düşük ücret karşılığı çalışan işçiler yüksek ücret verilen zengin ülkelere

⁵⁵ S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s.31.

⁵⁶ S.Çağlayan, **a.g.m.**, s. 68-72.

⁵⁷ C. Yalçın, **a.g.e.**, s. 26.

⁵⁸ S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s.31.

⁵⁹ S.Çağlayan, **a.g.m.**, s. 74.; S. Kaygalak, **a.g.e.**, s. 14.

göç etme eğilimindedirler. Ezcümle, uluslararası göçün belirleyeni emek piyasalarıdır.⁶⁰

Neo-klasik mikro kuramda George J. Borjas, Michael Todaro, Larry A. Sjaastad gibi isimler ön plana çıkmaktadır ve geliştirdikleri model rasyonel birey odaklıdır. Bu mikro-ekonomik kurama göre bireyler fayda- maliyet hesabı yaparak uluslararası sınırları aşarak göçmen olurlar.⁶¹ 1960 ve 1970’lerde mikro düzeyde tasarlanan göç kuramı, göçü bireyin yaptığı fayda- maliyet analizinin ardından gönüllü gerçekleştirilen bir süreç olarak ele alır.⁶² **Göçün yeni ekonomisi** modeli, neo-klasik teorinin varsayımlarını sarsarak, göçün sadece bireylerin inisiyatifinde alınan karar olmadığını, bireyin dâhil olduğu hane halkı/aile tarafından alındığını öne sürer. Birlikte karar almanın mantığı ise zararları minimize etme arzusudur. Yeni ekonomik modelde analiz birimi bireyden aileye kayıyor.⁶³ Abadan-Unat, neo-klasik ve yeni göç ekonomisi kuramlarının aslında mikro düzeyde açıklamalar getirdiğini, aralarındaki farkın ise göçün karar vericisinin (birey, hane halkı) değişmesinden kaynaklandığını söyler.⁶⁴

İkili işgücü piyasası teorisi, Michael J. Piore tarafından 1970’lerin sonlarında modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçlarına odaklanılarak hazırlanmıştır. Dolayısıyla burada uluslararası göçün sanayi toplumlarının içsel işgücü gereksinimlerinden kaynaklandığı iddia edilir. Kuramın savunucularına göre göç, kaynak ülkelerdeki itici unsurlardan değil, hedef ülkelerdeki çekici faktörlerden doğar.⁶⁵ Bu anlamda bu teorinin makro bir perspektife sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Dünya sistemleri kuramı, diğer adıyla merkez-çevre teorisi; Immanuel Wallerstein, Samir Amin, Andre Gunder Frank gibi çok sayıda düşünürün dahil olduğu Bağımlılık Okulunun ürünüdür. Merkez çevre teorisinin temelleri dünyanın ekonomik olarak birbirine karşılıklı bağımlı olan iki parçadan (merkez ve çevre) oluştuğu üzerine inşa

⁶⁰ D. Massey, **a.g.m.**, s.13-14.

⁶¹ N. Abadan-Unat, **a.g.e.**, s.7-8.; Fuat Güllüoğlu, **a.g.m.**, s.59-60.

⁶² Gülay Toksöz, **Uluslararası Emek Göçü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.17.

⁶³ D. Massey, **a.g.m.**, s.14-19.

⁶⁴ N. Abadan-Unat, **a.g.e.**, s. 10.

⁶⁵ G. Toksöz, **a.g.e.**, s. 17-20.; D. Massey, **a.g.m.**, s. 20.

edilmiştir. Bu temel hareket noktası olarak alınıp göç akışı da bu bağımlılık doğrultusunda okunmuştur.⁶⁶ Ülkeler arasındaki eşitsiz ekonomik dağılıma vurgu yapılırken, göç ucuz emeğin sağlayıcısı olarak ele alınıyordu. Castles ve Miller, bu teorelin işgücü göçünü zengin ülkelerin az gelişmiş çevre ülkeler üzerindeki tahakküm aracı olarak değerlendirdiğini söylüyor.⁶⁷ “Merkezdeki ülkeler çevredeki ülkeleri sömürerek kalkınmakta, çevrenin kalkınması asimetrik bağımlılık ilişkileri aracılığıyla engellenmektedir.”⁶⁸ Bu bakış açısına göre, merkezde konumlanan ülkeler kurulu düzenin iplerini elinde tutarken, çevre ülkeler edilgen birer öznenen ibarettir.

Şimdiye kadar ele aldığımız kuramların yazıldıkları dönemler itibariyle ya da ele alınan göç deneyimi açısından işlevsel olabildiklerini teslim etmek gerekiyor. Ancak çeşitli göç görünümüleri göz önüne getirildiğinde; şiddetli küreselleşmenin siyasal, kültürel, ekonomik, toplumsal ve bireysel alanlarda yarattığı karmaşık yapılar anımsandığında tek bir faktörle işin içinden çıkılamayacağı aşikâr gözüküyor. Bu sebepten göçe yalnızca ekonomik ve üstyapısal makro perspektiften yaklaşan kuramların indirgemeci olduğu söylenebilir. Ekonomik belirlenim temelli yaklaşımlar örneğin işçi göçü çalışmalarında tercih edilebilir.⁶⁹ Fakat iş bununla sınırlı kalmamaktadır. Castles, göç çalışmalarının geleneksel olarak ekonomik ve coğrafik alanlar tarafından domine edildiğini ancak bu çalışmaların sosyal dinamikler tarafından desteklenmeye ihtiyacı olduğunu belirtir.⁷⁰ Portes, göçü bütün yüzleriyle, göçün tüm çeşitlerini kapsayacak şekilde açıklama iddiasında olan tam teşekküllü büyük teorilerin tehlike arz ettiğine dikkat çeker. Buna ilaveten, bu iddiaya sahip teorilerin genel bir kavrayış imkânı yaratabildiğini ancak, ele alınacak göç deneyiminin göbekten bağlı olduğu kimi bağlamları (tarihsel, kültürel, zamansal, mekânsal vb.) ve kendine has yanları görünmez kıldığının altını çizer.⁷¹

⁶⁶ C. Yalçın, a.g.e., s. 35-36.

⁶⁷ S. Castles, M. J. Miller, a.g.e., s.34-35.

⁶⁸ G. Tokgöz, a.g.e. s.17.

⁶⁹ S. Çağlayan, a.g.m., s. 78.

⁷⁰ Stephen Castles, “Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation”, **Sociology**, Cilt 77, Sayı 1, 2003, s. 15-16.

⁷¹ Alejandro Portes, “Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities”, **International Migration Review (IMR)**, Cilt 31, Sayı 4, 1997, s. 801-810.

1.1.1. İlişkiler Ağ Teorisi Yaklaşımıyla Göçün Unutulan Aktörünü Hatırlamak: Göçmen Odaklılık

Castles ve Miller, bir üst başlıkta kısaca değinilen neo-klasik yaklaşımları göçleri tarihsel bağlamından koparmakla, yapısalcı okumaları ise sermaye çıkarlarının hemen hemen her şeyin belirleyeni olarak ortaya koyarak göçün asıl karar vericisi olan bireyleri/toplulukları görmezden gelmekle eleştirir.⁷² Bu fikirden devamla Castles, bütün göç olaylarının engin sosyal trendlerle açıklanmasının mümkün olmadığını, her göç deneyiminin spesifik yanlar taşıdığını dolayısıyla post-modern epistemolojinin parçalara bölerek olguları, durumları ele alma düsturunun göç çalışmalarında da ilke edinilmesi gerektiğini savunuyor.⁷³ Toplumsal hareketlerde, kurulu düzeni değiştirecek hemen her gelişmede, olan bitenin statüko bekçileri tarafınca yönlendirildiği ya da kontrol altında tutulduğu söylemi, modern dönemin küresel fantazmlarından biri olsa gerek.

Bireylerin, grupların tüm göç süreci boyunca sahip oldukları gücü görmezden gelerek göç olgusunu ele almak, toplumsal histerilerin değirmenine su taşımaktan öte bir işe yaramayacaktır. Bu halde göçün öznesini serbest bırakarak, bireyleri, bireylerin günlük deneyimlerini, mekânsal pratiklerini ön plana çıkarmak elzemdir. Çağlayan'ın net bir şekilde ortaya koyduğu gibi araştırmanın daha en başında göç ve göçmeni ayırt etmek, araştırma motifini **göçmen odaklılık** üzerine kurmak gereklidir.⁷⁴

“Günümüz toplumlarında ortaya çıkan her bir toplumsal olay ve olgu içinde çok parçalı ve kırıklı yapılar barındırmaktadır. Bir yandan ‘büyük’ kitlesel nitelikli olgu ve olaylarla karşılaşırken diğer yandan bu olay ve olguların kendi içinde parçalandığını, kristalize olduğunu görmekteyiz. Çağımızda ortaya çıkan göçler ve genel olarak göç olgusu da bundan muaf değildir. Her ne kadar kitlesel ve sürekli göçler yaşanmakta ise de bir yandan da göçler kristalize olmaktadır; kristalize olmaktadır çünkü yaşanan gelişmeler, her bir göçü biricik ve kendine özgü kılmaktadır.”⁷⁵

⁷² S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s.35.

⁷³ Stephen Castles, “Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective”, **Journal of Ethnic and Migration Studies (JEMS)**, Cilt 36, 10, 2010, s.1575.

⁷⁴ S. Çağlayan, **a.g.e.** s. 67.

⁷⁵ S. Çağlayan, **a.g.e.** s. 67.

Çalışmanın **göçmen odaklı** olması elbette rotayı bireysel ve kolektif süreçlere yöneltecek ancak, bunu yaparken üst yapısal süreçler, tarihsel bağlam arka planda yer alacaktır. Bununla birlikte göç araştırmaları, içinde bulunduğu özel koşulları değerlendiren bir araştırmaya ve göçün dâhil olduğu sosyal ilişkilerle de bağ kurulmasına, yani **bütüncül yaklaşıma (holistic approach)** ihtiyaç duyar.⁷⁶ “Bu nedenle hem bireysel kararlar üzerinde yapısal baskıların önemini reddeden atomistik kuramlar, hem de bireyler ve ailelerin temsiliyetini reddeden yapısal teoriler hakkında kuşkuluyuz.”⁷⁷ Araştırmanın düşünsel aşamasında yapılmış olan çalışmaları değerlendirilirken ve saha ayağında bu bütüncül perspektif elden bırakılmamaya çalışıldı.

Bir önceki başlıkta ele alınan kuramlardan **ilişkiler ağı (network) kuramına** geçiş yaparken ilk önce **göç sistemleri kuramı** incelenecektir. Faist **göç sistemleri yaklaşımına**, dünya sistemleri yaklaşımından göçmen ağlarına doğru uzanırken bir aracı olma görevi yükler.⁷⁸ Faist göç sistemlerinin üç ana niteliğinden bahseder. Göç sistemlerinin birinci özelliği, birbirine insan akışıyla bağlanmış birden fazla ulus devletten oluşan bir alandan bahsetmesidir. Bu bağlarla iletilenler sadece insanlar değil, mal, hizmet, bilgi gibi unsurlar da akışa dâhildir. İkinci nitelik, bu kuramın süreçlere odaklanarak, göç hareketini bir defaya mahsus olarak değil devamlılığı olan bir akış olarak değerlendirilmesidir. Göçün kuramsallaştırılması yer değişikliğiyle tamama eren, göçü tek yönlü gören bir gözle değil; döngüsel işleyen değişim süreçlerinin birbirine olan etkisi ayyuka çıkarılarak yapılmıştır. Üçüncü unsur ise, bireylerin, hane halklarının göç dolayısıyla karşılaşacakları ekonomik, hukuksal, siyasal engellere karşı geliştirdikleri stratejilere odaklanılmasıdır. Bireyler ve kolektif aktörler tarafından kurulan bu ağlar; toplumsal, siyasal ekonomik etkileşim ağları

⁷⁶ Stephen Castles, “Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation”, **Sociology**, Cilt 77, Sayı 1, 2003, s. 30; S. Çağlayan, **a.g.e.**, s. 90.

⁷⁷ D. S. Massey v.d., **a.g.m.**, s. 34.

⁷⁸ Thomas Faist, **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, Çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar, Bağlam Yayınları, 2003, s. 82.

içerdiği kadar, akrabalık bağlarından oluşan grupları, kamusal birliktelikleri de kapsar.⁷⁹

Neo-klasik kuram göçü tarihsel bağlamdan kopardığı ve fazla bireyselci olduğu için eksik kalırken, dünya sistemleri teorisi sermayenin çıkarlarını fazlasıyla öne çıkarıp göçü öznesinden mahrum bırakır. Bu iki temel yaklaşıma yönlendirilen eleştirilenden doğan göç sistemleri teorisi, aralarında göç ilişkisi kurulmuş birkaç ülke arasında doğan bölgesel ilişkilerin analizlerini yapar. Bu kurama göre uluslararası göç, hedef ve kaynak ülke arasındaki sömürge ilişkileri, ticaret, siyaset, kültürel bağlar gibi geçmişe dayanan ilişkilerden meydana gelir. Böylece küresel sistemler oluşur.⁸⁰ Zlotnik'e göre, bu sistemlerin oluşabilmesi için en az iki ulus-devlet arasında insan akışının olması gereklidir. Yazara göre, göç sistemlerinin oluşması için coğrafi yakınlık değil, geçmişten gelen siyasal, kültürel, ekonomik bağların sıkı olması önemlidir.⁸¹

“Temel yaklaşımı herhangi bir göç hareketinin makro ve mikro yapıların etkileşiminin bir sonucu olarak görülmesi gerektiğidir. Makro yapılar büyük ölçekli kurumsal etmenlere işaret ederken, mikro yapılar ağlara, uygulamalara ve göçmenlerin kendi düşüncelerine göndermede bulunur. Bu iki düzey, sık sık ‘ara yapılar’ olarak işaret edilen, bir dizi aracı mekanizmayla birbirine bağlantılıdır.”⁸²

Göç sistemleri yaklaşımının disiplinler arası bir özellik taşıdığını vurgulayan İçduygu, göç teorilerinin ekseriyetinin göç alan ve göç veren ülke unsurlarıyla ilgilendiğini ancak, göç sistemleri teorisinin bu denkleme göçmeni de dâhil ederek bütüncül bir yaklaşım olanağı sunduğunu belirtir.⁸³

Faist, göç olgusu için mikro (birey düzeyinde), makro (siyasal- kültürel- ekonomik çerçevede ulus devletler arasındaki ilişkilere yönelik) ve orta (gruplar içindeki toplumsal ve sembolik bağlar bütünü) olmak üzere üç düzeyde analiz seviyesi sunar. Mikro düzeyde belirleyici faktör olarak birey ele alınır, uluslararası hareketlerin rotası bireylerin özerk kararlarınca çizilir. Makro seviyedeki göç analizleri uluslararası

⁷⁹ T. Faist, **a.g.e.**, s. 82-84.

⁸⁰ G. Toksöz, **a.g.e.**, s. 20.

⁸¹ Hania Zlotnik, “Empirical Identification of International Migration Systems”, **International Migration Systems: A Global Approach**, Ed. Kritiz M. M., Lim L.L., Zlotnik H., Clarendon Press, Oxford, (1992)’den aktaran, A. İçduygu v.d., **a.g.e.**, s. 41.

⁸² S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s.36-37.

⁸³ A. İçduygu v.d., **a.g.e.**, s. 39-40.

yapısal faktörlere ve ulus-devletlerin göç politikalarına bağlı olarak çizilir. Orta düzey yaklaşım ise, öznelere çok ilişki ağlarının içeriğine odaklanarak, kolektif aktörler – akraba grupları, hane halkları, siyasi gruplar, etnik topluluklar v.b. – düzeyinde sosyal sermayeyi de işin içine katarak sınırlarını oluşturur.⁸⁴

Göç olgusu dinamik bir süreç olarak ele alındığında, göçü yalnızca nedenleri ve sonuçları itibarıyla ele almak yetersiz kalıyor. Diken, her türlü kısıtlamaya, disipline edici uygulamalara karşın, göçmen kültürün “akış”lar halinde hareket ettiğini ve belirsizliğini sürdürdüğünü söyler.⁸⁵ Göçün bu amorf yapısını anlayabilmek için akışların gerçekleştiği ilişki ağları takip edilmesi gereken haritalar niteliğindedir. Bu yüzden süreci, göçle beraber yaşanan kopuşları ve süreklilikleri analiz edebilmek için, orta düzey yaklaşımlara ihtiyaç vardır. “Ağ kuramı, kanıtlayıcı bir kuramdan ziyade, daha çok ampirik bir metodolojidir.”⁸⁶ Bu nedenle, meso (orta) düzey bir yaklaşım olan ağ kuramı, göçün birbirine bağladığı insanlar ve mekânlar arasındaki paylaşımı analiz eder. Bu paylaşım sınırların ötesinde gelişen ara bağlamları oluşturur.⁸⁷

Göçmen ilişkiler ağı, göç edenlerin, köken ülkede kalan kişilerle, göç ettikleri yerdeki göçmen olan ve olmayan kişilerle kurdukları akrabalık, etnik köken, dostluk gibi bağlardan ileri gelen; göç edilen yerde tutunmak için iş, eğitim, sağlık, barınma gibi olanaklara ulaşımı kolaylaştıran bir tür sosyal sermayedir.⁸⁸ Ihlamur- Öner, göçmen ağlarını, göçmenler ve içinde bulundukları sosyal çevre arasındaki ilişkiyi kuran “görünmez bir toplumsal sözleşmeye” ve göç sürecindeki engelleri en aza indirgeyen bir “güvenlik ağına” benzetir.⁸⁹ Bilhassa göç sürecindeki masrafları azaltmak, gidilen ülkedeki göçmen/mülteci politikaları hakkında bilgi sahibi olmak, hukuki engelleri aşacak taktikleri geliştirmek açısından göçmen ilişki ağları işlevseldir. Bunun yanında

⁸⁴ T. Faist, **a.g.e.**, s. 57- 61.

⁸⁵ Bülent Diken, “Göç: Eleştiri ve Politika Ötesi”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 42.

⁸⁶ T. Faist, **a.g.e.**, s. 39.

⁸⁷ Suna Gülfer Ihlamur- Öner, “Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, Der. S. Gülfer Ihlamur- Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 311.

⁸⁸ **Population and** Douglas S. Massey v.d., “Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, **Development Review** 19, No. 3, 1993, s.448; N. Abadan-Unat, **a.g.e.** s. 18; A. İçduygu, **a.g.e.**, s. 42-43; C. Yalçın, **a.g.e.** s. 49-50.

⁸⁹ S. Gülfer Ihlamur- Öner, **a.g.m.**, s. 312.

göçmen ağlarının sağladığı toplumsal destek – istihdama erişim gibi - nedeniyle sosyal sermaye biçimi olduğu söylenir. Ağlar riskleri, maliyetleri azalttığı için yeni göç hareketlerine olanak sağlar ve ağ genişler.⁹⁰ Böylelikle ağ ilişkileri sayesinde göç süreci makro yapısal etkenlerin dışında kendine alanlar yaratır ve ağ göçün evrimsel aşamalarının belirleyicilerinden biri olur.

"Ağ üzerine çalışan bilim insanları bu tanımlamayı, bireyler ya da sınırlı gruplardan ziyade, ağların sosyolojinin en temel unsuru olduğu fikrini öne sürerek genişletmektedirler. Diğer bir deyişle, yapılandırılmış sosyal ilişkilerin, sosyolojik tanımlamalar için bireysel bağlardan çok daha güçlü bir kaynak teşkil ettiklerini ve araştırmacıların sosyal yapıyı anlamak için, analiz birimi olarak ağları ya da diğer yapısal unsurları kullanmaları gerektiğini söylemektedirler."⁹¹

Gurak ve Caces, genel olarak ağ çalışmalarının temelde ikiye ayrıldığını belirtir. Bunlardan birincisi, kurulan ağ ilişkileri dolayısıyla göçün nasıl şekil aldığını; göç edenler ile göç edilen yerdeki toplumun ne tür dönüşümler geçirdiğini inceler. İkincisi ise, göç literatürü dışında kalan tema bazlı (öğrenci, işçi grupları v.b.) kurulan ağ ilişkilerine odaklanır. Ağ analizi sosyal bilimlerin, toplumsal ilişki ağlarının toplumsal dönüşümdeki rolünü inceleme de önemli bir alt alanı haline almıştır.⁹² Yazarlara göre, göçmen ağlarının standart bir tanımı yoktur çünkü çeşitli formları alabilir. Ağların biçim değiştirmesi resmi örgütlere ve aile kurumuna nazaran daha kolaydır. Ağın içindeki bireyler, resmi bir kuruma üyeliğe benzer bir şekilde ağa katılmazlar, bu süreç olabildiğince spontane gelişir. Velhasıl, göçmen ağları sosyal gruplardan farklı olarak biçim ve işlev bakımından oldukça değişkendir.⁹³ Ağa katılımın belli bir ritüeli ya da ağda bulunmanın adı konmuş gereklilikleri yoktur. İnsanlar farklı derecelerde ağa entegre olabilirler. Bu anlamda beklentinin, diğer ağ mensuplarının işlerinin, elde ettikleri yaşam standartlarının tehlikeye atılmaması olduğu söylenebilir.⁹⁴

⁹⁰ D. S. Massey v.d., **a.g.m.**, s. 449.

⁹¹ Douglas T. Gurak, Fe Caces, "Migration Networks and the Shaping of Migration Systems", **International Migration Systems: A Global Approach**, Ed. Mary M. Kritz, Lin Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford, Clarendon Press, 1992, s.160. *Çeviri benim tarafımdan yapılmıştır. (Bu nasıl yazılacak?)

⁹² D. T. Gurak, F. Caces, **a.g.m.**, s. 150-151.

⁹³ D. T. Gurak, F. Caces, **a.g.m.**, s. 152.

⁹⁴ Swanie Potot, "Romanian Migration Movements: Networks As Informal Transnational Organisations", **International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis (IMISCOE)**, Ed. Corrado Bonifazi v.d., Amsterdam, Amsterdam University Press, s. 92.

Wellman ağ analizinin, bireyler ve kolektif birimler arasındaki ilişkilere odaklanan analitik bir perspektif olduğunun, üzerinde uzlaşmış bir tanımının olmadığını altını çizer. Buna rağmen ağ analizinin, yalnızca ikili ilişkilere değil karmaşık ilişki ağlarına, sınırlı kaynakların kurulan bağlarla ve koordinasyonla paylaşılmasına, ağın sınırları içinde ve sınırlarını aşan çapraz ilişki ağlarını incelediğini belirtir.⁹⁵

Gurak ve Cases, ilişki ağlarının **adaptasyon (adaptation)** ve **seçicilik (selectivity)** olmak üzere iki fonksiyonunu tayin eder. **Adaptasyon**, göç masraflarına destek sağlanması, köken toplumla bağı sürdürme, entegrasyondan farklı olarak kısa süreli adaptasyonun sağlanması ve kimi zaman göçmen grubun fazlasıyla kendini yalıtmasına neden olup toplumlar arası uyumu duraksatma gibi anlamlar taşır. **Seçicilik** ise, göç edeceklerin kimler olduğunun belirlenmesi, varış yerinin seçimi, hedef ülkedeki toplumla entegrasyonun sağlanması, anlamlarına gelir. Ayrıca devletlerin göç politikaları da seçicilik üzerinde etkili olurken, göç ağları göç sisteminin temel parametrelerini önemli ölçüde değiştirerek karar verme süreci üzerinde etki yapar.⁹⁶

Uluslararası göç hareketlerini beş döneme ayıran Abadan-Unat, göçün toplumsal yapıyı değiştirme özelliğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Uluslararası göç hareketinin beş büyük dalgası ortak bir özellik taşımaktadır: hepsi hem gönderen hem de gönderilen ülkelerin toplumsal yapısını değiştirmiştir. Bu değişme kimi zaman daha yoğun bir etnik homojenliğe, kimi zaman ise daha büyük bir heterojenliğe dönüşmüştür. Zora dayalı göç yeni devletlerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Özetle bir kısım durumlarda göçmenler yeni bir devleti, diğer bazı durumlarda ise devletler yeni göçmen gruplarını yaratmışlardır!”⁹⁷

Buraya kadar anlatılanları toparlamak gerekirse, göç süreciyle doğan göçmen ilişki ağları, göç akışının her iki ucunda – köken ülke ve hedef ülke olmak üzere- sosyal süreçleri etkileten bir alan oluşturur. Bu açıdan değişimin dinamiklerini, aktörlerini

⁹⁵ Barry Wellman, “The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers”, **American Journal of Sociology (AJS)**, Vol. 84, Nu. 5, 1979, s. 1203.

⁹⁶ D. T. Gurak, F. Cases, **a.g.m.**, s.153-158.

⁹⁷ Nermin Abadan-Unat, “Küreselleşme, Göç ve Toplumsal Değişme”, **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, Der. Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.43.

derinlemesine değerlendirmek için, sahada yürütülen ampirik çalışmalarda meso (orta) ölçekli ağ yaklaşımını benimsemek fonksiyoneldir.

1.2. Türkiye Halklarının Geçmiş Dönem Göç Deneyimlerinin Bugüne Yansımaları

Göç, Türkiye tarihinde toplum üzerinde etkisi yoğun olarak hissedilen bir olgu olmuştur. Türkiye'nin göç ile olan geçmişi, iç göç, dış göç gibi farklı şekillerde zuhur etmiştir. Türkiye halklarının göç ile hemhal olmuş tarihi, göç hangi şekilde gerçekleşmiş olursa olsun pek çok öncü araştırmacı tarafından da ortaya konmuştur.⁹⁸ Toplumsal yapının bugün göçle birlikte almış ve olmakta olduğu biçime, tarihsel ve bütünlüklü bir açıdan yaklaşılmalıdır. Buradaki amaç, tarihi göç örnekleriyle dolu bir halkın, bugün bu örneklerle bir yenisini daha katarken deneyimlerini çatışmayı önlemek adına kullanıp kullanamadığını ortaya koymaktır.

Geçmişten bugüne Türkiye'nin göç politikaları gibi, geniş bir konuyu tüm yönleriyle aktarmak çalışmanın boyutlarının ötesindedir. Bu nedenle temel bir dönemsel ayrımla yetineceğiz. Didem Danış'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılından bugüne dek temel özelliklerine göre ayırdığı üç dönemi hareket noktası olarak alacağız. Bunlardan birincisi nüfusu homojenleştirmeye yönelik gerçekleştirilen “milli” göç dönemi; ikincisi Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte yaşanan yoğun küreselleşmeye koşut olarak ortaya çıkan “küresel” safha; son olarak da Suriye'den gelen göç akınının da dâhil olduğu Osmanlı ve muhafazakâr titre sahip olan “post- milliyetçi neo-Osmanlı” devre.⁹⁹

“Bu değişim ve dönüşümlerin tarihsel olarak bir ucunda bir imparatorluk sisteminin çöküşü sonrasında bir ulus-devletin doğuşu yer alırken, diğer ucunda ise küreselleşme ile bağlı sıkılaştıran ve ulus-üstü bir oluşum olan Avrupa Birliği'ne üye olması sürecinde bir ulus-devletin

⁹⁸ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Der. Oya Köymen, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 249.; Nermin Abadan-Unat, **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 31; İlhan Tekeli, **Göç ve Ötesi: Toplu Eserler 3**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 42.

⁹⁹ Didem Danış, “Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler”, **Saha Dergisi**, Sayı 2, 2016, s. 9.

farklılaşan konumu yer almaktadır. Türkiye çevresinde gelişen farklı uluslararası göç hareketleri ise farklı açılardan önemlerini koruyarak sözü edilen dönüşüm süreci içinde sıklıkla gündemde olan ekonomik, toplumsal ve siyasal bir dizi olgunun yansımasını içermektedir.”¹⁰⁰

Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde, “milli” diye adlandırılan dönem, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarından kabaca 1990’lı yılların başına kadar gelişen dönemdir. Danış bu dönemi, bir bütün halinde çok etnikli-dinli toplumsal yapıdan tek tipleştirmeye dönük göç politikalarının hâkim olduğu bir dönem olarak ele alıyor. Bu dönemde yaşanmış göç dalgalarına örnek olarak ise, Ermeni tehciri/kıyımı, Rum- Müslüman mübadelesi, gayrimüslim halkların ülkeden göç etmesi yer alıyor.¹⁰¹ Cumhuriyet’in ilk yıllarından 1990’lı yıllara kadar gelen süreç, kimi yazarlar tarafından farklı dönemsel ayrımlara da tabi tutulmuştur. Cumhuriyet’in özellikle ilk yıllarında hem Türkiye’ye yönelen hem de Türkiye’den dışarı doğru giden göç hareketleri, ulus-devlet yaratımı ve modernizasyon süreçlerinin bir parçasıdır.¹⁰² İçduygu, “milli” diye adlandırdığımız devreyi, 1923-1950 arası ulus-devlet inşasının erken dönemi, 1950-1980 arası ulus-devlet inşasının demlendiği dönem olmak üzere iki parçalı olarak okuyor.¹⁰³ Göç politikalarında “milli” dönemi belki de en net şekilde ortaya koyan, 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunudur. Bu kanuna göre, Türkiye’de mülteci olmanın şartı Türk soyundan gelmekten geçiyordu. Bu açıdan, Balkanlar’dan ve Kafkasya’dan Türk/ Müslüman toplulukların Türkiye’ye göçleri, gayri Müslimlerin Türkiye’den zorla göç ettirilmeleri ulus-devlet inşasının göç ayağıdır.¹⁰⁴

“Milli” dönem içerisinde ulus-devlet inşası şemsiyesi altında yer almayan iki önemli göç daha bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, 1945-1980 yılları arasında kırdan-kente yönelen kentleşme sürecine dâhil olan iç göçlerdir. “Bu, sanayileşmede geç kalmış bir

¹⁰⁰ Ahmet İçduygu v.d., **Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, MiReKoç Proje Raporları, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi(MiReKoç), İstanbul, 2014, s.47-48.

¹⁰¹ D. Danış, **a.g.m.**, s.9.

¹⁰² Ahmet İçduygu, “Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arkaplanı: Küreselleşen Dünyada “Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar**, Der. Barbara Pusch, Tomas Wilkoszewski, Çev. Mutlu Çomak-Özbatır, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 17.

¹⁰³ A. İçduygu, **a.g.m.**, s. 24.

¹⁰⁴ Gökçe Bayındır Goularas, Ulaş Sunata, “Türk Dış Politikasında Göç ve Mülteci Rejimi”, **Moment Dergi**, Cilt 2, Sayı 1, 2015, s.17.

ülkenin, bir yandan demografik geçiş sürecinin başlangıç evrelerini yaşarken, öte yandan kırsal alanda başlayan bir özölmenin ortaya çıkardığı göçtür.”¹⁰⁵ Diğeri ise, İkinci Dünya Savaşı ertesini başlayan Türkiye gibi “evre” ölkelerden Avrupa’nın “merkez” ölkelerine yönelen işğücü göüdür. Emek transferi yoluyla gerçekleşen işğücü göçüne Türkiye 1950’li yıllarda dâhil olmaya başladıysa da, asıl sıçrama Almanya Hükümeti ile yapılan 1961 tarihli işğücü mübadele anlaşmasıyla yaşanmıştır. İlk yıllarında gönderilen “konuk işçilerin”, döviz ve bilgi birikimleriyle geri geleceğı düşünölmüşse de bu geri dönuş gerçekleşmemiştir.¹⁰⁶ Aksine Türkiye halkları Almanya başta olmak üzere pek çok Avrupa ölkesinde diaspora halini almıştır. 1960’lı 1970’li yıllarda işçi göçü yoğunlukta iken, 1980’li yılların sonlarında ise evlilik ve aile birleşmesi nedeni göçler ön plana çıktı. 1990’lı yıllarla birlikte Türkiye’den Avrupa ölkelerine yaşanan göçün nedeni siyasi iltica olarak farklılaştı.

“Küresel” dönem, temel olarak Türkiye’ye yönelen göçmen kimliğindeki değışime işaret ediyor. 1990 öncesi göçte, “soydaş” olan nüfus hızla homojen ulus yaratımı için vatandaşlığa alınırken; bu tarihten sonra Türkiye’ye göç edenlerin geldikleri coğrafiyanın, etnik/dini kökenin yelpazesi oldukça genişledi. İçduygu ve Sirkeci’ye göre bu dönem, başta pek sıcak bakılmayan ancak Kenan Evren’in Pakistan ziyaretinden sonra kapıların açıldığı Afgan göçüyle başlatılabilir.¹⁰⁷ Buna ilaveten, Sahra Altı Afrika’dan gelen siyahilerden, eski Sovyet cumhuriyetlerinden gelen Gürcülerden, Romenlerden ve Türkiye’yi Avrupa’ya geçmek için transit bölge olarak kullanan pek çok farklı gruptan bahsedilebilir.¹⁰⁸

Son olarak değineceğimiz “post- milliyetçi neo-Osmanlı” göç evresi ise, 2011 yılı Suriye krizi ardından mülteci akını ile başlayan göç sürecidir. Suriyeli mültecilerin göç sürecine bir sonraki başlıkta değinileceğı için burada yalnızca bugün içinde bulunduğumuz dönemin mahiyetine değinmekle yetinelim. Göçün niceliksel

¹⁰⁵ İlhan Tekeli, **a.g.e.** s. 43.

¹⁰⁶ Nermin Abadan-Unat, “Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950’li Yıllardan 2000’li Yıllara”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 5.

¹⁰⁷ A. İçduygu, İ. Sirkeci, **a.g.m.**, s. 264.

¹⁰⁸ D. Danış, **a.g.m.**, s. 9.

yoğunluğu düşünüldüğünde, “soydaş”lık paydasında ortaklaşmamak başlı başına Türkiye göç tarihinde bu deneyimi farklı bir yere koymayı gerekli kılıyor. Beri yandan, hem siyasi kanatta hem de toplum nezdinde Suriyeli mültecilerin kabulü; Osmanlı’nın halefi olarak görülen Türkiye’nin tarihsel sorumluluğu olarak algılanıyor.¹⁰⁹ Dolayısıyla Suriyeli mültecilerin Türkiye’deki varlığı rasyonel bir bakışla değil, eski dostu kısa süreli bir “ev sahipliği” olarak değerlendiriliyor.

1.2.1. Uluslararası Mülteci Rejiminde Türkiye’nin Konumu

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan uluslararası göç dalgaları, ulus-devletler açısından uluslararası mülteci rejimini hukuki zeminde düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Bu düzenlemelerle uluslararası mültecilerin yönetimi hem hukuki sınırların içine çekilmiş hem de ulus-devletlerin kendi ülkesi üzerindeki egemenliğini elinde tutmaya devam edeceği bir alan yaratılmıştır. Elbette iş bununla sınırlı kalmıyor; uluslararası mülteci hukuku, doğmuş olduğu ülkede artık can güvenliği olmayan insanlar için de belli sınırlarda umut barındırabiliyor.

Uluslararası mülteci rejiminin gelişimine yön veren belgelerin temelini 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 14. maddesi oluşturmaktadır.¹¹⁰ İlgili madde şöyledir:

“1. Herkes zulüm karşısında başka memleketlere iltica etmek ve bu memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

2. Bu hak, gerçekten adi bir cürüme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.”¹¹¹

Mülteci ve sığınmacıların yasal pozisyonlarını düzenleyen temel metin 28 Temmuz 1951 tarihli “Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Konvansiyonu”dur.

¹⁰⁹ D. Danış, **a.g.m.**, s. 10.

¹¹⁰ Jacob Ceci Hazan, “Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, Der. S. Gülfer İhlamur- Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 186- 187; G. Bayındır Goularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s.18.

¹¹¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi metnine erişim için: <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf> (Son erişim tarihi: 29.01.2020)

Devletler ve mülteciler arasındaki ilişkileri düzenleyen, mülteci, sığınmacı gibi kimi kavramların tanımlarını yapan bu sözleşmeyi Türkiye, 24 Ağustos 1951 tarihinde imzalamış ve sözleşmeye 29 Ağustos 1961 tarihinde “coğrafi sınırlama” şerhi düşüp taraf olmuştur.¹¹² İlaven Türkiye Cenevre Konvansiyonu’nun hem yapıcısı hem de imzacısı özelliklerini taşımaktadır.¹¹³ Bu sözleşmenin asli amacı, İkinci Dünya Savaşı ertesinde Avrupa bölgesindeki mültecilerin hukuki güvencelerini sağlamaktır. Dolayısıyla sözleşmedeki mülteci tanımı ırkı, dini, siyasi görüşü, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti nedeniyle korku duyan ve ülke sınırlarını terk eden kişileri karşılasa da; Cenevre Konvansiyonu Avrupa’da yerinden edilen kişileri kapsıyordu.¹¹⁴

1951 Cenevre Konvansiyonun tamamlayıcısı niteliği taşıyan 1967 tarihli “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin New York Protokolü” Cenevre Konvansiyonu’nda yer alan İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla mülteci olan kişileri kapsayan tanım, coğrafi ve tarihi kısıtlamalar kaldırılarak genişletilmiştir. Ancak hangi coğrafyadan gelen kişilerin mülteci statüsü kazanıp kazanmayacağı – mültecilerin yalnızca Avrupa’dan gelenlerin mi olacağı sorunu – anlaşılmaya taraf ülkelerin inisiyatifine bırakılmıştır.¹¹⁵ Ek 1967 Protokolü’nde coğrafi ve tarihi sınırlamalar kaldırılrsa da mülteci tanımının içeriği değiştirilmemiştir.¹¹⁶

Türkiye 1951 Sözleşmesi’nde yer alan “coğrafi çekinceyi” kaldırmadan, Bakanlar Kurulu’nun 1 Temmuz 1968 tarihli kararıyla 1967 Protokolü’ne katılmıştır. Bu nedenle Türkiye, sadece Avrupa Konseyi’ne üye ülkelerden gelen sığınmacıları mülteci olarak kabul ediyor.¹¹⁷ Türkiye’nin coğrafi çekinceyi 1951 Cenevre Konvansiyonu’ndan beri kaldırmamış olması, Türkiye’nin AB’ye katılımı önünde AB ülkeleri açısından engel teşkil etmiş ve müzakere süreçlerini zora sokan bir unsur olmuştur. Nitekim Türkiye 1999 yılında Helsinki Zirvesi’nde adaylık statüsü kazandığında, Türkiye’den göç mevzuatında değişiklik yapması beklenmiştir. Bu

¹¹² M. M. Erdoğan, **a.g.e.**, s. 43-45.

¹¹³ Kemal Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye’nin “Suriyeli Mülteciler” Sınavı**, Çev. Sema Karaca, Washington, Brookings, 2014, s.14.

¹¹⁴ J. C. Hazan, **a.g.m.**, s.187.

¹¹⁵ G. Bayındır Goularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s.19; M. M. Erdoğan, **a.g.e.**, s.44.

¹¹⁶ J. C. Hazan, **a.g.m.**, s.188.

¹¹⁷ M. M. Erdoğan, **a.g.e.**, s.45.

beklenti Türkiye'nin birliğe olası tam üyeliği durumunda, Avrupa coğrafyasını hedefleyen mültecilerin denetimini sağlayabilme kaygısından doğmuştur. Bu nedenle Türkiye'den, Avrupa dışından gelen iltica başvurularını coğrafi çekinceyi kaldırarak değerlendirmesi beklenmiştir.¹¹⁸ Avrupa ülkelerinin veya gelişmiş diğer ülkelerin bu yönlü arzularının temelinde, uluslararası mültecilerin “yük”ünden kendilerini, toplumlarını uzak tutma; siyasi ya da daha iyi yaşam standartlarına erişmek gibi sebeplerden bu bölgelere akın eden göçmenleri güvenlik politikalarıyla mümkün mertebe görmezden gelme eğilimi yatıyor.

1990'lı yıllar, Soğuk Savaş'ın geride kalması ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması nedeniyle zorunlu göçün yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Devletlerin bu dönem ağırlıklı olarak uyguladıkları politikalar insani yardım düzleminde ilerlerken, özellikle gelişmiş ülkeler sert iltica politikalarına yöneldiler.¹¹⁹ Türkiye de 1990'lı yıllarda ulusal hukuktaki mülteci konusundaki eksiklikleri gidermek adına, Türkiye'ye hem iltica talebinde bulunan hem de topluca sığınma başvurusunda bulunanlara yönelik uygulanacak politikaları belirleyen 1994 tarihli “Mülteci Yönetmeliği'ni” yürürlüğe sokmuştur.¹²⁰

Türkiye bu yönetmelikle beraber iltica taleplerini, sığınma verilerini düzenli bir şekilde kayıt altına almaya başladı.¹²¹ Sonuç olarak, 1994 Yönetmeliğiyle Avrupa'dan Türkiye'ye gelen sığınmacılar 1951 Cenevre Sözleşmesinden doğan haklardan faydalanırken; Avrupa dışından gelen sığınmacılar, ülkede sınırlı bir süre ikamet edip geçici koruma kapsamı altında değerlendirildiler.¹²²

Türkiye'de mültecilerin statüsünü belirleme, yeniden yerleştirilecekleri üçüncü ülkeleri ayarlama, sığınmacıların sınır dışı edilmesi gibi konuları uzun yıllar BMMYK yürütmüştür. 1994 Mülteci Yönetmeliği'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte,

¹¹⁸ Didem Danış, “Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye”, **Birikim**, Sayı 184-185, 2004, s.220.

¹¹⁹ J. C. Hazan, **a.g.m.**, s.189.

¹²⁰ G. Bayındır Goularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s.20.

¹²¹ K. Kirişçi, **a.g.e.**, s. 15.

¹²² Ahmet İçduygu v.d., **Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere**, MiReKoç Proje Raporları, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi(MiReKoç), İstanbul, 2014, s. 242.

BMMYK'nın yürüttüğü bu görev devletin kontrolü altına alınmıştır.¹²³ Ancak yönetmeliğin uygulanmasında yaşanan aksaklıklar nedeniyle hükümet Batılı devletlerden pek çok eleştiri aldı. BMMYK ve Türkiye yetkili makamları arasında iltica yönetmeliğinin uygulanışı hususunda sık sık sorunlar yaşandı.¹²⁴ Bugün ise, bireysel veya toplu iltica başvuruları BMMYK ve İçişleri Bakanlığı ortaklığıyla yürütülüyor. 2013 yılından bu yana ise bu ortak çalışmaya Türkiye'de bir sivil toplum kuruluşu olan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) de destek sağlıyor.¹²⁵

Türkiye'nin "transit ülke" ya da "hedef ülke" konumuna geçtiği yönündeki inanç; Türkiye'nin gerekli uluslararası hukuka uyumlu düzenlemeleri yapma sürecini - 2000'li yıllarda AB'nin de buradaki tetikleyici rolüyle birlikte - hızlandırmıştır.¹²⁶ Ancak Sirkeci, Türkiye her ne kadar milyonlarla ifade edilen sayıda mülteci barındırıyor olsa da; Türkiye vatandaşlarının hala yoğun biçimde yurt dışına göç ettiğini ve bunlar arasında mültecilerin de olduğu hesaba katılırsa Türkiye'nin bir yandan da "köken ülke" ve "güvensizlik bölgesi" olma özelliklerini sürdürdüğünü ifade ediyor.¹²⁷

AB ile yürütülen müzakereler kapsamında hız kazanan uluslararası hukuka uyum çalışmalarında, 8 Mart 2001'de kabul edilen ve 26 Mart 2003'te detaylandırılan Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi Türkiye'nin yapısal ve kurumsal reformları hayata geçirmesini teşvik etti. Bu yönlü çalışmalar, hükümet yetkilileri, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve BMMYK temsilcileri arasında yürütülen tartışmalarla şekil aldı.¹²⁸

¹²³ Kemal Kirişçi, "Turkey's New Draft Law on Asylum: What to Make of It?", **Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities**, Ed. Seçil Paçacı Elitok, Thomas Straubhaar, Hamburg, Hamburg University Press, 2012, s. 66-67.

¹²⁴ K. Kirişçi, **a.g.m.**, s. 67.

¹²⁵ Kemal Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınavı**, Çev. Sema Karaca, Washington, Brookings, 2014, s. 15.

¹²⁶ M. M. Erdoğan, **a.g.e.**, s.48-49.

¹²⁷ İbrahim Sirkeci, "Turkey's refugees, Syrians and refugees from Turkey: a country of insecurity", **Migration Letters**, Vol . 14, No. 1, 2016, s. 128.

¹²⁸ Kemal Kirişçi, "Turkey's New Draft Law on Asylum: What to Make of It?", **Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities**, Ed. Seçil Paçacı Elitok, Thomas Straubhaar, Hamburg, Hamburg University Press, 2012, s. 73.

“Bu belgeye göre Türkiye göç ve sığınma politikalarını AB ile uyumlu hale getirmek zorundadır ve bunun için de gerçekleştirmesi gereken hedefler şunlardır: 1) Vize yasalarının ve uygulamalarının AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmesi, 2) Müktesebatı uygulamak ve benimsemek, (kabul, geri kabul ve sınır dışı etme) gibi konularda yasadışı göçe karşı en etkin metotları geliştirmek, 3) Müktesebatla uyum sağlamaya devam etmek ve sınır kontrollerinde Schengen uygulamasını tamamen hayata geçirmek, 4) 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne konulan coğrafi sınırlamanın kaldırılması için sığınma alanında müktesebatla uyumu sağlamak; sığınma başvurularını alma ve belirleme mekanizmasını güçlendirmek ve sığınmacılarla mülteciler için kalma yerlerini ve sosyal desteği iyileştirmek.”¹²⁹

Kurumsallaşma döneminde atılan önemli adımlardan bir tanesi de, Türkiye’nin Uluslararası Göç Örgütü’ne (UGÖ) 2004 yılında gerçekleşen üyeliğidir. Üyelikle birlikte Türkiye ve UGÖ, yasadışı göçü ve insan kaçakçılığını engellemek adına ortak çalışmalar yürütmüştür.¹³⁰ Hemen peşinden, yukarıda bahsedilen BMMYK ve Türkiye’den akademisyenler, sivil toplum kuruluşu mensuplarınca yürütülen çalışmalar, 2005 yılında İltica ve Göç Ulusal Eylem Planı’nın hazırlanmasına da yardımcı oldu. Bu belgeyle, ulusal mevzuat ayrıntılı olarak tanımlanmış, coğrafi sınırlamanın kaldırılması, göç ve iltica konusunda izlenmesi için bir çizelge ortaya koyulmuştur.¹³¹

11 Nisan 2014’te yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) göç idaresinin kurumsallaşma evrelerinden bir tanesidir. YUKK, 2008 yılında BMMYK ve UGÖ’nün desteği ile İçişleri Bakanlığı çatısı altında kurulan Göç ve İltica Bürosu tarafınca ilk önce taslak olarak hazırlanmıştır.¹³² Kaya, Cumhuriyet tarihinde Türk ve Müslüman olmayan yabancıları dışlayan pek çok hukuki düzenlemenin yapıldığını belirtiyor. Yazara göre, YUKK ile getirilen düzenlemelerle birlikte yabancılara yönelik en azından daha insan merkezli ve AB standartlarına uygun bir tavrın tercih edildiği söylenebilir.¹³³

Kanun kapsamında aile birleşimi, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, uzun süreli ikamet izni edinme, iş olanaklarından yararlanabilme gibi kazanımlar yer

¹²⁹ A. İçduygu, **a.g.e.**, s. 243.

¹³⁰ G. Bayındır Goularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s.21.

¹³¹ K. Kirişçi, **a.g.m.**, s. 73-74.

¹³² A. Üstübcü, **a.g.m.**, s.113,

¹³³ A. Kaya, **a.g.m.** s. 22.

almaktadır. Beri yandan, siyasal katılım, yurttaşlık hakları, toplumsal uyumun nasıl sağlanacağı hususları boş bırakılmıştır.¹³⁴ Yabancılar ve iltica ile ilgili hükümler içeren YUKK kapsamında, göç ve sığınma konularının yönetimi 2013 yılında kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne (GİGM) devredilerek kurumsallaştır.¹³⁵ YUKK'un Türkiye'deki sığınma sistemini reforme ettiğini söyleyen Kirişçi, "yasa, bunun yanında, GİGM tarafından yönetilecek tam-yetkili bir statü belirleme sistemini uygulamaya koyuyor ve sığınmacıların iltica ve adli başvuru prosedürlerine erişim haklarını garanti altına alıyor. Ayrıca mülteci ve sığınmacıların -istihdam da dâhil- kamu hizmetlerine katılım haklarını tanımlıyor"¹³⁶ şeklinde bir açıklama getiriyor.

2000'li yıllarla beraber AB ilişkilerine paralel bir şekilde ilerleyen uluslararası mülteci hukukuna iç hukuku entegre etme süreci, uzun yıllar boyunca coğrafi kısıtlamanın kalkacağı yönünde bir beklenti yarattı. Bugün baktığımız noktadan elbette kurumsallaşma adına ciddi adımların atılmış olduğunu görebiliyoruz. Bunun yanında, Türkiye'de bulunan Suriyeli mülteci sayısı tahminlerin çok ötesine eriştiği için, yaşanan bu gerçeklik tüm boyutlarıyla kendini dayatarak kurumsal ilerlemeyi zorunlu kılıyor.

Bir başka boyut ise, iktidarların çeşitli kaygılarının göç yönetimini hak temelli çizgiden uzak bir yere düşürmesidir. Bu yaklaşımla son olarak Geri Kabul Anlaşması ele alınıp Türkiye'nin uluslararası mülteci rejimindeki bulunduğu yer bahsi kapatılacaktır. Geri Kabul Anlaşması, Türkiye'nin AB ile üyelik müzakereleri sürecinde hazırlanmıştır. Bu anlaşmanın hazırlanmasına da, 1990'lı yılların ortalarından bu yana Türkiye'den AB üye ülkelere düzensiz göçmen geçişinin bir hayli artmış olduğu ve kontrolden çıktığı algısı sebep olmuştur.¹³⁷ Dolayısıyla,

¹³⁴ A. Kaya, **a.g.m.** s. 23.

¹³⁵ A. Üstübcü, **a.g.m.**, s.113

¹³⁶ Kemal Kirişçi, **Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Snavı**, Çev. Sema Karaca, Washington, Brookings, 2014, s. 15.

¹³⁷ Ahmet İçduygu, Damla B. Aksel, "Two-to-Tango in Migration Diplomacy: Negotiating Readmission Agreement between the eu and Turkey", **European Journal of Migration and Law**, Vol. 16, 2014, s. 356.

anlaşma temel olarak Türkiye’den AB üye ülkelerine düzensiz geçişin önünü almak, geçişleri Türkiye’nin kontrol etmesini sağlamak üzerine kuruludur.

Nihayetinde, Türkiye yasadışı yollardan AB ülkelere geçiş yapanların iade edilmesini inceleyen Geri Kabul Anlaşması’na isteksiz yaklaşmamış ve 17 Aralık 2013 yılında imzalamıştır.¹³⁸ Danış, “Avrupa Birliği ile imzalanan Geri Kabul Anlaşması, mültecilerin devletlerin iç ve dış politik manevralarında nasıl da kullanışlı bir araç olarak kullanıldığının en tipik örneklerinden biri”¹³⁹ diyerek göz ardı edilmemesi gereken bir konuya dikkat çekiyor. Anlaşmanın daha doğuş aşamasında AB üyelik müzakereleri ile aynı zamana denk düşmesi ya da vize muafiyeti bahsinin yine Geri Kabul Anlaşmasıyla birlikte ele alınıyor olması; iktidarların – ister AB ülkeleri ister Türkiye olsun – göç yönetimini çıkarları doğrultusunda şekillendirdiğini ortaya koyuyor.

1.2.2. 2011 Suriye Krizi Sonrasında Türkiye’nin Payına Düşen Göç Deneyimine Kısa Bir Bakış

Tunus’ta 2010 yılında başlayan, toplumların ekonomik, siyasal, insan hakları temelli talepleri giderek Ortadoğu’nun pek çok ülkesine yayıldı. Suriye, Mısır, Libya, Tunus, Ürdün, Yemen, Bahreyn gibi ülkelerinde dâhil olduğu, bugün “Arap Baharı” diye tanımladığımız toplumsal ayaklanmalar çığ gibi büyüdü. Ortadoğu coğrafyasını kasıp kavuran toplumsal olaylar; yerel, bölgesel ve küresel boyutlarda pek çok sonuçlar

¹³⁸ Ahmet İçduygu, Damla B. Aksel, **a.g.m.**, s.346.

¹³⁹ Didem Danış, “Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler”, **Saha Dergisi**, Sayı 2, 2016, s. 6.

doğurdu. Bu ülkeler arasından özellikle Suriye'deki rejimin politik baskılarından doğan toplumsal talepler daha sonrasında çetrefil bir hal almaya başladı.

“Irak ve özellikle Suriye'deki otorite boşluğunu kendi lehine kullanan, rejime karşı mücadele eden gruplar içinde ön plana çıkan ve özellikle 2014 içinde krizde temel aktörlerden biri haline gelen ismini önce “Irak Şam İslam Devleti” (İŞİD), ardından da “İslam Devleti” (İD) olarak duyuran bir terör örgütünün faaliyetleri, Suriye krizini daha da sorunlu ve karmaşık bir hale getirmiştir.”¹⁴⁰

Suriye'de silahlı çatışmaların ivme kazanması, İŞİD gibi grupların bu karmaşa ortamını iyice palazlandırmasıyla can güvenliği olmayan ve ülkeyi terk etmekten başkaca yaşam şansı olmayan yüz binlerce insanın katılımıyla uluslararası kitlesel göç başladı. Türkiye de Suriye'nin sınır komşusu olduğu için tarihinde rastlamadığı ölçüde göç alarak, Suriye krizi neticesinde meydana gelen göçten payını almış oldu.

Net bir tarih vermek gerekirse, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) “yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası” olarak nitelendirdiği insan akışı; 15 Mart 2011'de başlayan rejim karşıtı protestoların sonrasında iç savaşa dönüşmesiyle başladı.¹⁴¹ Türkiye'nin Suriyelileri mültecileri ilk alımı ise, Suriye'deki iç çatışmalar altıncı haftasında, 29 Nisan 2011 tarihinde Hatay ili Yayladağı ilçesindeki Cilvegözü sınır kapısında gerçekleşmiştir.¹⁴² Bugün resmi kayıtlara göre geçici koruma altındaki 3.571.175¹⁴³ Suriyeli mülteci, Türkiye'nin çeşitli illerinde ikamet etmektedir. Bu rakam dünyanın pek çok farklı ülkesine göç etmiş Suriyeli nüfusun yaklaşık % 64.4'üne¹⁴⁴ tekabül etmektedir.

2011 Nisan ayı itibarıyla Türkiye hükümeti, sınırdan geçmek isteyen Suriyeli mültecilere “açık kapı” politikası uygulamıştır. Başlarda hükümetin canhıraş savunduğu “açık kapı” uygulaması bugün çok açık görünüyor ki, göçmen akınının bu boyutlara varabileceği hesaba katılmadan uygulanmıştır. Hatta o kadar ki, Türkiye İç İşleri bakanlığınca güvenli olduğu düşünülen ve sığınmacıların yerleştirileceği “uydu kent” sayısı 2011 yılına kadar 27 tane (Afyon, Ağrı, Aksaray, Amasya, Bilecik,

¹⁴⁰ M. Murat Erdoğan, **Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 2.

¹⁴¹ M. M. Erdoğan, **a.g.e.** s. 1.

¹⁴² M. M. Erdoğan, **a.g.e.** s. 5.

¹⁴³ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, istatistik 24.01.2020 tarihine aittir. (Son erişim tarihi: 28.01.2020)

¹⁴⁴ UNHRC: <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (Son erişim tarihi: 28.01.2020)

Burdur, Çankırı, Çorum, Eskişehir, Hakkari, Hatay, Isparta, İzmir, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Konya, Kütahya, Nevşehir, Niğde, Silopi, Sivas, Tokat, Van, Yozgat) iken; 2013 yılında uydu kent sayısı 63'e çıkmıştır. Buradaki artışın nedeni tartışmasız Suriyeli mültecilere uygulanan “açık kapı” politikasıdır.¹⁴⁵

Danış, hükümetin uyguladığı “açık kapı” politikasının her ne kadar uzun erimli düşünülmeden ve özellikle kamuoyunda Suriyeli göçmen akının “kısa süreli bir misafirlik” olduğu yönünde bir algı yaratılarak inşa edilmiş olmasına rağmen; “pozitif bir kabul uygulaması” olduğunun altını çizer.¹⁴⁶ “Önceleri görece az sayıdaki sığınmacı, uydu kent uygulamasıyla dağıtılarak, sığınmacıların şehir bazında “görünmez” oluşuyla idare olunan mülteci mevzusu, Suriyeli sığınmacılarla “görünür” veya “görünmemesi imkânsız” hale gelmiştir.”¹⁴⁷

Burada tartışmaya açmaya çalıştığımız husus, tarihi göç örnekleriyle örülü olan bir halkın, bugün Suriyeli mültecileri kabul ederken neden, “geçici”, “misafir”, “muhtaç”, “yük” gibi son derece pejoratif argümanlara ihtiyaç duyduğu oldu. Ayşen Üstüncü, bu boşluğun Türkiye’nin uyguladığı göç politikalarının başlangıçta Avrupa Birliği’ne (AB) yaklaşımda bir fırsat olarak ele alınması ve dolayısıyla göçle birlikte ortaya çıkacak pek çok boyutun (mültecilerin zamanla kalıcı olması, vatandaşlık, eğitim, iş, sağlık, barınma v.b.) ehemmiyetine varılmaması olduğunu söylüyor. Buna ilaveten, insani yardım penceresinden yaklaşılın Suriyeliler konusunun üzerinde, daha çok kontrol edilebilirlik düzeyinde durulmuştur. Beri yandan, bu boşluğa sebep veren bir diğer mesele ise, Suriyeli mültecilerin kamuoyu nezdinde siyasi bir mesele olarak konuşulmazken, politika gündemini bir hayli meşgul ediyor oluşudur.¹⁴⁸

Göç tarihimizdeki Suriyelilerin kitlesel göçüyle başlayan “Post- milliyetçi neo-Osmanlı” dönem, Osmanlı imparatorluğunun pek çok milleti içinde barındıran demografik yapısından mülhem geliştirilen siyasi söylemlere atfen tercih edilmiştir.

¹⁴⁵ G. Bayındır Goularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s.23.

¹⁴⁶ D. Danış, **a.g.m.**, s. 10.

¹⁴⁷ G. Bayındır Goularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s. 24.

¹⁴⁸ Ayşen Üstüncü, “Türkiye’de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışıların Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya?”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı 140, 2017, s.107.

Burada dikkat çekmek istediğimiz, Osmanlı'nın pek çok kültürü bir arada "hoşgörü" ile yaşatma anlatısının bugün tozlu raflardan çekilip alınarak mülteci meselesinin siyasi zeminden uzaklaştırılıyor olmasıdır. Türkiye halklarının özünde taşıdığı iddia edilen, "hoşgörü" ve "misafirperverlik" özellikleri dillendirilerek, her şeyin bu ikisiyle "zaten" çözülebileceği yanılgısı; kamuoyu önünde uzun erimli çalışma gerektiren pek çok meseleyi hasıraltı etmekten öte işlev taşımıyor.

"Hoşgörü" (tolerans) kavramıyla anılan Osmanlı çokkültürcü modeli, Osmanlıdaki başat toplum olan Müslümanların diğer milletlere karşı hoşgörüyle yaklaşması anlamına gelmektedir. Bu açıklamayı yapan Ayhan Kaya, hoşgörü kelimesinin etimolojik kökenini şu şekilde açıklıyor:

"İngilizcedeki tolerans (*tolerance*) kavramının etimolojik kökenine bakıldığında *tolerance* kavramı *sufferance* (acı çekmek) kavramlarının aynı kökten geldikleri görülmektedir. Latince bir kelime olan *tolerantia* kavramı bir şeye katlanmak anlamına gelen *tolere* ve acı çekmek anlamında kullanılan *tolerare* sözcüklerinden türetilmiştir. (...) Dilimizde tolerans kavramının karşılığında kullanılan *hoşgörü*, *tahammül*, *müsamaha*, *görmezden gelme* ve *göz yumma* şeklinde kelimeler veya tamlamalar kullanılmaktadır. Buradaki tahammül sözcüğünün de Arapçada "haml" yeni yük kökünden geldiğinin altını çizmekte fayda vardır.

Söz konusu bu etimolojik gerçeklik felsefi açıdan büyük bir önem taşımaktadır. Birine tolerans göstermek veya hoşgörülü yaklaşmak, aslında asla kabul edilmeyen ve üstesinden gelinemeyen bir farklılığa zor da olsa katlanmak anlamına gelmektedir."¹⁴⁹

Kaya, eskiden beri Sünni-Müslüman-Türk topluluk dışında kalanların uğradıkları mağduriyetlerin üstünü örtmek için kullanılan hoşgörü söyleminin, devlet tarafından üretilen bir tür yönetim aracı olduğunu belirtiyor.¹⁵⁰ Dolayısıyla, Suriyeli mültecilerin her geçen gün yüzümüze çarpan varlıkları, siyasi bir mesele olarak kamuoyunda tartışılmayı, "hoşgörü" mitine yedeklenerek değil, rasyonel açıdan gelişmeler göz önüne alınarak hak temelli bir yaklaşımı hak ediyor.

"Misafirlerin" gidici değil, kalıcı oldukları toplum tarafından algılandıkça, Suriyelileri "yük" olarak gören kesim daha çok taraftar çekiyor. Bu yanlış yaklaşımların baştan beri devlet politikalarıyla beslenip büyütüldüğünü ifade etmeye çalıştım. Nitekim, Suriyeli mültecilerin çizilmek istenilen gibi misafirperverlikle değil tepkiyle

¹⁴⁹ Ayhan Kaya, "Türkiye'de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış", **İdeal Kent Dergisi**, Sayı 14, 2014, s.19.

¹⁵⁰ A. Kaya, **a.g.m.**, s. 20-21.

karşılandıklarını ortaya koyan çok sayıda çalışma mevcuttur.¹⁵¹ Bu çıkarımları bir adım öteye götüren Ayşe Çavdar su yorumda bulunuyor: “Yabancıları içirme kapasitesi topluluklar, toplumlar hakkında çok şey söyler. Çünkü bir toplum yabancıları içerebildiği ölçüde değişime, dönüşüme ve kendini yenilemeye açıktır. Yabancıları içirememeye hali ölçüsünde içine kapanır ve ölür.”¹⁵²

Ulus-devlet inşa aşamasında nüfusun homojenleştirilmesi için bir araç olarak kullanılan göçün, bugün hala aynı dinamiklerle ve ulus-devletlerin kontrolü altında gerçekleştiğini söylemek indirgemeci bir değerlendirme olacaktır. Ancak bugün ulus-devletin varlığına tehdit olarak algılanan pek çok olgu gibi göç de, göç alan ülkeler tarafından muhafazakar-popülist bir söylemle karşı karşıya bırakılıyor.¹⁵³ Geçtiğimiz on yıllarda göçe yönelik geliştirilen liberal, özgürlükçü, çok-kültürlülük politikaları; bugün rotayı asimilasyona, güvenlik politikalarına doğru kırmıştır. Türkiye’nin de özellikle Avrupa’da sağ popülist partilerin sıkıca sarıldığı yeni yönelimden etkilenmediğini söylemek mümkün gözüküyor.

1.2.3. Mekânın Payandası Olan Dili Doğru İnşa Etmek: Mülteci DiyeBilmek

“- Hani, n’erde saygıdeğer söylevcilerimiz

gelip konuşmuyorlar her zamanki gibi?

Çünkü barbarlar gelecek bugün

Söylevler ince sözler canlarını sıkar onların.

-N’oluyor, nedir bu huzursuzluk, bu kaynaşma?

¹⁵¹ Çalışmalara örnek teşkil etmesi ve metnin akışını bozmaması için çalışmaları dipnotta aktarıyorum: Mustafa Karataş, “Türk Yazılı Basımında Suriyeli Sığınmacılar ile Halk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2015, s. 112-151.; D. Danış **a.g.m.**, s. 6-12; Ayşe Çavdar, “Hayaletler Topluluğu: Suriyelilerde Yansıyan Türkiyeliler”, **Saha Dergisi**, Sayı 2, 2016, s. 32-36.; M. M. Erdoğan, **a.g.e.**; Oğuzhan Ömer Demir, “Göç Politikaları, Toplumsal Kaygılar ve Suriyeli Mülteciler”, Ankara, **Global Politika ve Strateji Analiz** 1, 2015.

¹⁵² A. Çavdar, **a.g.m.**, s. 33.

¹⁵³ A. İçduygu, **a.g.m.**, s. 36.

(Yüzler nasıl asıldı birdenbire.)

Hızla boşalıyor sokaklar, alanlar,

evinin yolunu tutuyor herkes düşünceler içinde?

Çünkü karanlık bastı, barbarlar hala görünmedi.

Sınır boylarından gelenlerin dediğine bakılırsa

barbar marbar yokmuş ortalıkta.

Peki, şimdi halimiz n'olacak barbarlarsız?

Onlar bir tür çözümdü bizim için."¹⁵⁴

Yürüttüğümüz çalışmada, mekân olgusu salt yaşamlarımızı sürdürdüğümüz fiziki varlıklara karşılık gelmemektedir. Mekân kavramı mahiyeti gereği fiziki varlıklara can veren tüm eylemleri de içermektedir. Dolayısıyla içinde yaşadığımız binaları, geçtiğimiz yolları, kamusal ortaklıklar kurabildiğimiz şehir merkezlerini, ara sokakları, çıkmazları, tıpkı insan gibi canlı bir varlığa dönüştüren unsurlardan bir tanesi de dildir. Dillerin açtığı kapıdan mekânlarımızı adlandırır, mekânın tarihselliğini, güncel gelişmelerini dil vasıtasıyla örebiliriz. Metruk bir mekân dilsizdir. Ancak pek çok kültürün, dinin, etnisitenin yan yana durabildiği mekânlar çok seslidir. Bu yüzden, bilhassa göçle birlikte çeşitli, farklı kökten kopup gelen seslerin gürültü değil, ahenk yaratabilmesi için; dili en baştan doğru kurmak, kelimeleri özenle seçmek durumundayız.

2011 Nisan ayından itibaren Türkiye'ye yönelen Suriyelilerin nasıl tanımlanacağına ilişkin bir kafa karışıklığı mevcuttu. Kesin bir tanımın olmamasından doğan boşluk, farklı çevrelerce kendilerini dâhil ettikleri siyasal, ideolojik bağlamların sunduklarıyla dolduruldu. Göç yoluyla Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin nasıl adlandırılacağı sorunu, temelde geçicilik-kalıcılık zemininde yürüdü.

Nitekim 22 Ekim 2014 tarihinde **Geçici Koruma Yönetmeliği** yürürlüğe girdi. Yönetmenin ilgili maddesinde Suriyelilerin hangi kapsamda değerlendirilip tanımlanacağı belli ölçülerde açıklığa kavuşturulmuştur. Türkiye'nin mülteci tanımı

¹⁵⁴ Konstantinos Kavafis, "Barbarları Beklerken", **Bu Kenttir Gidip Gideceğin Yer**, Çev. Alovera Barış Pirhasan, İstanbul, Can Yayınları, 2016, s. 33.

bir önceki bölümde değindiğimiz üzere, coğrafi sınırlılık barındırdığı için AB üye ülkelerinden gelmeyen kişileri kapsam dışı bırakıyor. Mülteci halesinin içine dâhil edilemeyen Suriyelilerin hukuki statüsü Geçici Koruma Yönetmeliğinde şu şekilde açıklanıyor:

“(1) Geçici koruma; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılardan haklarında bireysel olarak uluslararası koruma statüsü belirleme işlemi yapılamayan yabancılara uygulanır.”¹⁵⁵ (Madde 7, Fıkra 1)

Geçici Koruma Yönetmeliğiyle Suriyeli mültecileri adlandırma sorunu çözülmüş olabilir ancak, yönetmeliğin kapsamı geçiciliğin ne kadar bir süreye tekabül ettiği gibi soruları cevapsız bırakıyor. Baklacioğlu’nun ve Kıvılcım’ın aktardığına göre, geçici koruma istisnai bir durumdur, BMMYK’nin ilkeleri kapsamında geçici korumanın zaman sınırlılığı olmalıdır ve kalış süresi uzadığında hukuki normların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.¹⁵⁶

Yönetmelik burada madde madde ele alınmayacak olup, bu konuyu derli toplu ele alan başvurulabilecek kaynaklar dipnotta belirtilmiştir.¹⁵⁷ Yönetmeliğin ön plana çıkarılacak olan özelliği taşıdığı geçicilik vurgusudur. Türkiye’de bulunan Suriyeli mülteciler açısından statülerinin geçici kelimesi tercih edilerek belirlenmesi, tedirgin edici ve incitici olabilir. Siyasi söylemlerle yaratılan göçe ilişkin toplumsal kaygılar, korkular, deyim yerindeyse Suriyelilerin geçici oldukları dillendirilerek toplum rahatlatılmaya çalışılıyor. Böylece Suriyelilerin kalıcı olabileceklerini çağrıştıracak “mülteci” tanımından uzak duruluyor. Bu yönlü bir yaklaşım, halklar arasında inşa edilen duvarlara bir tuğla daha eklemekten öte bir anlam taşımıyor.

¹⁵⁵ Geçici Koruma Yönetmeliği,

<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeligi.pdf> (Son Erişim Tarihi: 01.02.2020)

¹⁵⁶ Nurcan Özgür Baklacioğlu, Zeynep Kıvılcım, **Sürgünde Toplumsal Cinsiyet: İstanbul’da Suriyeli Kadın ve LGBTİ Mülteciler**, İstanbul, Derin Yayınları, 2015, s. 13-14.

¹⁵⁷ N. Ö. Baklacioğlu, Z. Kıvılcım, **a.g.e.** s.11-61; M. M. Erdoğan, **a.g.e.**, s. 54-63; G. Bayındır Gaularas, U. Sunata, **a.g.m.**, s. 21-24.

Bauman, son birkaç yılda gelişen mülteci, sığınmacı sayısındaki artışı, “ göçmenleri kendi arka bahçemizden uzak tutmak için duvarlar inşa etmek”¹⁵⁸ refleksiyle karşıladığımızı söylüyor. Yazar, mültecilere günlerinin sayılı olduğunu söylemenin, geçici olduklarını hatırlatmanın, yerli halkı yurtlarında hissettirmenin bir yolu olduğunu da belirtiyor.¹⁵⁹ Bu itibarla, kurulan dilin toplumsal ayrışmaları ya da bütünleşmeleri besleyen bir damar olduğunu söylemek mümkündür. Dil dolayısıyla yarattığımız toplumsal birliktelikler ya da ayrışmaların en çarpıcı örneklerini kentsel mekânlarda görebiliriz. Gettolar bunlara verilebilecek örnekler arasındadır.

1994 tarihli Mülteci Yönetmeliği’nin 3. Maddesinde getirilen mülteci tanımı aynen şöyledir:

“Mülteci; Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı, ifade eder.”¹⁶⁰

Baklacioğlu ve Kıvılcım, yönetmelikte mülteci tanımı coğrafi sınırlamaya tabi tutulsa dahi, uluslararası hukuk düzenlemeleri esas alındığında Türkiye’de bulunan Suriyelilerin “mülteci” diye tanımlanması gerektiğini savunuyorlar. Bunu da, Türkiye’ye savaştan kaçarak gelen tüm Suriyelilerin BMMYK’nin tanımladığı *prima facie* (ilk görüşte mülteci) statüsüne dâhil oldukları argümanı ile destekliyorlar.¹⁶¹ Dolayısıyla, tezde de dili doğru inşa etmenin önemine inanarak, Suriyeliler için mülteci kavramı tercih edilmiştir. Türkiye’de bulunan Suriyeliler hukuken mülteci statüsüne sahip olamasalar da, sosyolojik anlamına önem atfedilerek tercihimiz mülteci kavramından yana olacaktır.

¹⁵⁸ Zygmunt Bauman, **Kapımızdaki Yabancılar**, Çev. Emre Barca, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016, s. 12.

¹⁵⁹ Z. Bauman, **a.g.e.**, s.19.

¹⁶⁰ 1994 Mülteci Yönetmeliği, <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1994-Yonetmeli.pdf> (Son erişim tarihi: 01.02.2020)

¹⁶¹ N. Ö. Baklacioğlu, Z. Kıvılcım, **a.g.e.** s. 1-2.

1.3. Ulusaşırı Göçmenler: Sınırları, Kentsel Mekânları Yeniden Düşünmek

“Ulus devletler kendilerini tehdit altında hissettikçe sınırlarına daha fazla yüklenmektedirler öyle ki, göç politikaları bugün sınır politikaları ile özdeşleşmiş durumdadır. Öbür taraftan da, göçmenler, toprağıyla, kültürüyle, kimliğiyle, tarihiyle ve yurttaşlarıyla hep bir birlik ve beraberlik şeklinde tahayyül edilen ulusal cemaat idealine “çomak sokan varlıklar” olarak, bir toprak parçası üzerinde kader birliği etmiş, birbirinin benzeri insan topluluğu tahayyülünü rahatsız etmekte ve bu birlik fikrinin ne kadar kurmaca olduğunu sürekli hatırlatmaktadır.”¹⁶²

Castles ve Miller, 20. yüzyılı ve erken 21. yüzyılı “göçler çağı” diye adlandırarak; bu dönemlerdeki göç akışlarının uluslararası ilişkileri, ulusal kimlikleri derinden etkileyerek tüm ülkeleri ve toplumları baştan şekillendirdiğini öne sürmektedirler.¹⁶³ Göçün toplumsal yapıyı şekillendirdiği şüpheyi yer bırakmıyor, ancak toplumsal yapıdaki değişimlere yalnızca göç hareketlerinin şekil verdiğini söylemek güç gözüküyor. Haas, göçe dair “mit”leri ele aldığı makalesinde benzeri görülmemiş bir göç çağında yaşamadığımızı söyleyerek “göçler çağı” adlandırmasına karşı çıkıyor. Bu karşı çıkışı, 19. yüzyılda da göçmen nüfusun dünya nüfusuna oranının %2.5- %3 bandında olduğunu, yani bugünkü orana çok yakın olduğunu söyleyerek destekliyor. Küresel ölçekte daha fazla göç görülmemesine rağmen, göçün arttığı yönündeki söylemlerin göçün değişen hareket yönünden kaynaklandığını da belirtiyor.¹⁶⁴ Yazarın burada kast ettiği, güney-kuzey yönlü göçlerdeki artış sebebiyle farklı kültürlerin karşılaşması göç hareketlerinin arttığı yönünde yanlış bir algının oluşmasıdır.

Son verilere göre, bugün küresel ölçekte göçmen sayısının 272 milyon olduğu, yani dünya nüfusunun yaklaşık %3.5’ine tekabül ettiği tahmin ediliyor.¹⁶⁵ Bu tartışmadan yola çıkarak, yaşanan artışın göçmen nüfusunda değil de, ulus- devlet normlarının

¹⁶² Asu Aksoy, “Göçmenlik Deneyimine Kozmopolit Perspektiften Bakış”, **Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri**, Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 422.

¹⁶³ S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s. xvii- xviii.

¹⁶⁴ Hein De Haas, “International Migration, Remittances and Development: myths and facts”, **Third World Quarterly**, Vol. 26, No. 8, 2005, s. 1270.

¹⁶⁵ <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/international-migrant-stock-2019.html> (Son erişim tarihi: 02.02.2020)

yarattığı kaygılarda olduğu üzerine yoğunlaşabiliriz. Son birkaç yüzyılın verilerine bakıldığında, göçmen nüfusun toplam nüfusa oranının büyük bir sıçrama yaşamadığı açıkça gözüküyor. Tam da bu noktada, toplumsal algılarımızın ulus-devletlerin tek-tip, homojen ulus tahayyülünden pay alıp almadığı sorusu ortaya çıkıyor. Dolayısıyla canhıraş koruduğumuz ülkesel, toplumsal sınırlarımız/duvarlarımız göçle birlikte belli ölçülerde sarsıntıya uğruyor.

Göç süreciyle, “öteki” addettiklerimiz yanı başımızda beliriveriyor. Böylelikle homojenliğe alıştırılmış bünyelerimiz bir tür travma geçiriyor. Yaşanan travmalar mekânsal boyutlara da taşıyor. Kamusal mekânları, yaşadığımız şehri, oturduğumuz mahalleyi, her gün kullandığımız otobüsü, yemek yediğimiz restoranı, ibadet ettiğimiz ibadethaneyi göçmenlerle/mültecilerle paylaşmak; mekânın anlamında, mekânsal algıda değişimler yaratıyor.

19. yüzyılda ulus-devletlerin temelleri atılırken, 20. yüzyılda atılan bu temelin üzerinde ulus-devletler yükselmiş ve de modernite projesi dünyanın pek çok ülkesine iletilmiştir. 21. yüzyıla gelindiğindeyse, kurumsallaşmış ulus-devlet yapılarına küreselleşmenin çok katmanlı, sınırları kat eden yapısı sirayet etmiştir. Bu İçduygu’nun da dile getirdiği gibi ulus-devletleri darma duman etmemiştir ancak belli kırılmalar yaratmıştır.¹⁶⁶ Göçün değişen yapısı ve yönü, ulus-devletlerin tahakküm boyutlarını, sınırları, haritaları, mekânları dönüştürerek, ulus-devletlerin yaşadığı kırılmaların etkenlerinden bir tanesi olmuştur. Kurmaya çalıştığımız bu bağlamı İçduygu’dan bir alıntıyla pekiştirebiliriz:

“Elbette, yirminci yüzyılın başında ulus-devlet merkezli bir modernite projesinin fazlaca şaşırtıcı bir yanı yoktur. Göçün, nüfusu homojen kılan bir araç olarak bu proje içinde yer almasında da şaşırtıcı bir yan yoktur. Ancak, geçen yüzyıl boyunca artık ulus-devlet inşasını tamamladığı varsayılabilecek bir ülkenin, küreselleşme koşullarının ideal ulus-devletin nüfusu üzerinde homojenliği etkileyici bir unsur indirgemeciliği ile değerlendirilecek bir olgudur.”¹⁶⁷

Bütün bu okumalar bizi sınırların ötesinde kurulan, sınırlardan bağımsız var olabilen bir alana, yani **ulusaşırı** perspektife, **ulusaşırı göçmenlerin** kurdukları sosyal ağlara

¹⁶⁶ Ahmet İçduygu, “Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arka planı: Küreselleşen Dünyada “Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak”, **Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar**, Der. Barbara Pusch, Tomas Wilkoszewski, Çev. Mutlu Çomak-Özbatır, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 35.

¹⁶⁷ A. İçduygu, **a.g.m.**, s.36.

yönlendiriyor. Bu perspektif, göçün ekseriyetle göz ardı edilen mekânlar arası kurduğu bağları, kültürel aktarımları, sınırları aşarak taşınan sembolleri, yeni oluşmakta olan kültürel yaratımları görünür kılıyor. Sert, göçmenlerin menşe ve hedef bölgelerde kurulmuş olan arkadaşlık, akrabalık, topluluk bağlarının, yani sosyal bağların; kontrol edilmesi devletler tarafından güçleşen etmenler olduğunu ve ulus-aşırı alanların bu ağları içerdiğini belirtir.¹⁶⁸

Faist, ulusaşırı ağların yerel sınırlılıkları aşarak sadece insan akışını değil, finansal kaynakların, metaların, sembollerin, kültürlerin çok yönlülüğünü içerdiğini ve bu alanlarda da akışların ortaya çıktığını söyler.¹⁶⁹ Buradan anlaşılacağı üzere, ulusaşırı alan kavramı bir döngüsellik altını çiziyor; dolaşımda olan insanlar, bilgiler ve kaynaklar yoluyla göç hareketleri kendini sürekli olarak var edebiliyor. Ortaya çıkan döngüsel ilişki ağları, devletlerin, küresel sermayelerin ötesinde; insanların doğrudan aktör oldukları, yaşamlarını idame ettirebilmek için pek çok olanağı “sınırlara” bağlı kalmadan kurabildikleri anlamına geliyor. Bir diğer deyişle, içinde bulunduğumuz çağın getirdiği teknolojik ilerleme mekânı gözle görülebilenin ötesine taşıyıp, yalnızca kentin bir unsuru olarak addetmeyi zora sokuyor. Bununla birlikte, ulus-devlet paradigmasının amentülerinden bir tanesi olan ülkesel sınırlar da, uluslararası ticaretin, turizmin, göçün eline kalmadan, internet üzerinden kurulan sosyal ağların da etkisiyle birbirlerine yaklaşıyor. Ulusaşırı göçmenler de, dâhil oldukları sosyal ağların (facebook, twitter, instagram, whatsapp vb.) sağladığı kolaylıkla bir biçimde mesafeleri aşıp, algısal anlamda mekânları, düşünceleri, deneyimleri bir araya getirebiliyorlar. Buradan hareketle, günümüzde göçle birlikte değişim değişim yaşanan her alan gibi mekânları, sınırları yeni bir perspektifle ele almanın önemini vurguluyoruz.

Ulusaşırı göçmenlerden bahsederken, göçün mekânsızlaştırılması tehlikesine düşmeden tam aksi bir yerde konumlanarak, kentsel mekânları somut varlıkların

¹⁶⁸ Deniz Şenol Sert, “Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, Der. S. Gülfer İhlamur- Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s.40.

¹⁶⁹ T. Faist, **a.g.e.**, s. 265-266.

ötesinde kurulan **yerel ve yerelötesi bağlamlarda** açık uçlu ele alıyoruz. Başvurduğumuz ulusaşırı alan/ ulusaşırı göçmen kavramları havada asılı duran gerçeklikler değildir. Bunun ötesinde, ulusaşırı ağların oluşumuna ortam sağlayıp ev sahipliği yapan kentsel mekânları da doğrudan ilişkinin bir parçası kılar.

Bahsettiğimiz bu ilişkisellik ve göçün mekândan azade ele alınamayacak olması Brickell ve Data'nın işaret ettiği **yerelötesi (translocal)** bağlama bizi götürüyor. Ulusaşırı alanı, mekânsızlıktan kurtarmak için toplumsal ağların bir ucunu oluşturan yerel bağlamlar gün yüzüne çıkarılmalıdır. Yazarlara göre, yerelötesi(translocal) bağlam ulusaşırı paradigmanın karşısında konumlanmaz aksine ve onun alt kümesi işlevini görür.¹⁷⁰ Yerelötesilik merceği makro olandan mikro olana taşıyarak, arkadaş, aile, akraba, cemaat ağlarına yakından bakma imkânı sunar. Bunun yanında gündelik hayatın nasıl şekillendiğini, menşe ve hedef bölgelerden nelerin aktarım halinde olduğunu, mekânın şekillenişini gözler önüne serer.

Sonuç olarak, Aksoy'un belirttiği gibi göç olgusuna yaklaşım ya göçmenlerin menşe ülkeyle bağıni koparmadığı göçün geçici bir süreç üzerine kurulu olduğu ya da hedef bölgeye tamamen bağlanıp geldikleri ulus devletten koptukları varsayımlarına dayanıyordu. Dolayısıyla göç olgusunun analizi ulus-devlet egemenliğine dayanıyordu.¹⁷¹ Böylelikle göçü algılayış biçimlerimiz ulus devletlerin sınırlılıklarına bağımlı kılınmış oluyordu. Ulusaşırı yaklaşımla birlikte ulus-devlet dışı aktörlerin, toplumsal kolektif birlikteliklerin de uluslararası arenada etken birer özne oldukları; toplumsal yapının şekillenişinde, uluslararası sistemlerin evriminde etkin faktör olabildiklerini söylenebilir. "Kısacası, burada üzerinde durulan 'ulusaşırılık' ('transnationalism') olgusu; göçmenlik dinamiklerinin gelinen ülke sınırları içinde bitmediğinin anlatımıdır."¹⁷² Böylelikle göçün yarattığı dinamizm, "devingenlik" toplumsal yapı üzerinde söz sahibi olduğu kadar; sınırlar, kentler, mahalleler, sokaklar üzerinde de çok yönlülük ilişkileri kurar. Küreselleşmenin yarattığı ortama bir de

¹⁷⁰Katherine Brickell, Ayona Datta, "Introduction: Translocal Geographies", **Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections**, Der. Katherine Brickell, Ayona Datta, Burlington, Ashgate, 2011, s.10.

¹⁷¹ A. Aksoy, **a.g.m.**, s. 425.

¹⁷² A. Aksoy, **a.g.m.**, s. 427.

teknik ilerlemelerin kattığı hız ve iletişim olanakları eklenince; kentsel mekânları çıplak gözle okumak mümkün olmuyor.

1.3.1. Güvenlik Politikalarının Göç - Mekân İlişkisi Üzerindeki Etkileri

“Bir zamanlar şehrin etrafını kuşatan duvarlar artık şehri çok farklı yönlerde boydan boya içeriden bölmektedir. Mahallelilerin nöbet tuttuğu bölgeler, belli kişilerin girişine izin verilen sıkı koruma altındaki kamusal mekânlar, kapılarda baştan ayağa silahlı bekçiler ve elektronik olarak işleyen kapılar: Bütün bunlar, şehir kapılarının ardında pusuya yatmış yabancı ordular ya da yol çeteleri, çapulcular ve bilinmeyen öteki başlıca tehlikelere karşı değil, istenmeyen hemşerilere karşı alınmış önlemlerdir artık.”¹⁷³

Uluslararası göçmenlerin, uluslararası göçün haritalar, sınırlar, kentler üzerindeki izdüşümlerini ve göçün kent mekânında yaratabileceği değişimleri ele alırken, sınırlara, kentlere dair verili olan algılama biçiminin ehemmiyetinden yukarıda bahsedilmeye çalışıldı. Burada hatırlatılmak istenen, ulus-devlet anlayışının hem toplumsal hem de bireysel zihniyetlere nakşettiği; sınırların, çizilen haritaların, ülke topraklarının ezel-ebed sarsılmaz varlığı mitinin göçle olmasa dahi değişebileceği fikridir. Ulusların, her bir ferdine ezberlettiği homojen toplumsal yapı ve demirden sınırlar anlatısının günümüzde hala canlı tutulabilmesi için “güvenlik kaygısı” gibi kimi araçların pompalanmasına ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla, mevzu bahis yaşam alanlarının güvenliği olduğunda her türlü değişim sinyali yahut bir yabancının varlığı risk algısını yükseltebilir. Bu yollu popülist politikaların amacı, risk sirenlerinin çalınıp, değişimin, farklılığın, “ötekinin” karşısında bir tavrın doğmasını sağlamaktır ve böylelikle toplumun olagelen bileşenlerinin, sınırların, kentin dokusunun korunacağı murat edilir. Bugün devletler yaşanan göç dalgalarına karşı yoğun bir biçimde güvenlikçi politikalar uygulamaktadır. Bu politikalar doğrultusunda önlemler

¹⁷³ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 62.

alınır, kurumsallaştırılan sınırlamalar “güvenlik” sağlayabilir ancak aynı zamanda toplumsal deneyimin ve değişimin önü de kesilmiş olur.¹⁷⁴

Furedi, kutsanan güvenliğin güçlü bir muhafazakârlık dürtüsüyle göbekten bağlı olduğunu fark etmenin öneminden bahseder.¹⁷⁵ Günümüzde ivme kazanan güvenlik politikaları güven ortamının tehlikeye girmesinden değil, muhafazakârlaşmaktan kaynaklanır. Bu yüzden değişime yol açacak herhangi bir oluş, var olan düzenin bozulacağına dönük risk algısının yükselmesine ve hali hazırda sürüp giden alışkanlıklara sıkı sıkıya bağlanılmasına yol açar. Dolayısıyla, insanların yaşadıkları kentlere farklı bir dili konuşan, dine inanan, başka etnik gruplara mensup insanların göç etmesi muhafazakârlığın yol açtığı sınırlamalarla kısıtılır. Burada aslolan güvenlik endişesi değil, kurulu düzenin değişmesinden, ezberlerin bozulmasından duyulan korkudur.

İkinci Dünya Savaşından bu yana yaşanan en büyük göç dalgası, Suriye iç savaşı ertesinde Türkiye başta olmak üzere komşu ülkelere ve buralardan da Avrupa Birliği ülkelerine doğru yaşandı. Yaşanan bu büyük kitlesel göçle birlikte insan odaklı güvenlik olgusu yerine, uluslararası göç politikaları devlet güvenliğine dönük bir yol izlemiştir.¹⁷⁶ Bu yaklaşımla birlikte, devletler yaşanan göçe “sorun”, “tehlike”, “çatışma” odaklı bir okumayla yaklaşmıştır. Dolayısıyla, göç olgusu ulusal güvenliği koruma ve devlet merkezli bir dürtüyle ele alınmıştır.¹⁷⁷ Olması gereken göç eden insanların can güvenliğini öncelemekken, bugün yaşanan ulus-devleti var eden tüm unsurları canhıraş bir biçimde korumaya dönük ve gerçek sorunları göz ardı eden uygulamaların yürütülüyor olmasıdır.

Yüzyıllar boyu var olan insan hareketliliğinin, hiçbir dönemde olmadığı kadar güvenlikle ilişkilendirildiği zamanlardan geçtiğimizi dile getiren Rumelili ve Karadağ,

¹⁷⁴ Frank Furedi, **Korku Kültürü: Risk Almanın Riskleri**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 37.

¹⁷⁵ F. Furedi, **a.g.e.**, s. 36-37.

¹⁷⁶ Doğu Şimşek, Ahmet İçduygu, “ Giriş: Uluslararası Göç, Politika ve Güvenlik”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 140, 2017, s. 6.

¹⁷⁷ D. Şimşek, A. İçduygu, **a.g.m.**, s. 8-9.

yaşadığımız kentlere göç eden göçmenlerin, sığınmacıların biz mukimler tarafından nasıl dehşetengiz bir durum olarak algılandığını şu sözlerle ortaya koyuyor:

“Göçmen karşıtı söylem bütün dünyada, halk nezdinde, bütün diğer siyasi söylemlerin ötesinde yankı buluyor ve bunu gören siyasetçiler tarafından sıkça üretiliyor. Göçmenlerin bir bütün olarak refah avcısı, hastalık taşıyıcısı, toplumsal düzene karşı bir tehdit, potansiyel suçlu ve “biz”den farklı olarak ötekileştirilmeleri, uluslararası terörizmin yarattığı tedirginlikle de birleştirildiğinde, toplumun çeşitli katmanlarında birincil tehdit olarak görülmelerine yol açıyor.”¹⁷⁸

Modern devlet akli açısından mekânsal hareketliliği kontrol etmek ve de mekânları kılcallarına kadar denetlemek kendi varlığını pürüzsüz sürdürebilmesi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bu itibarla, mekânın tek hâkimi yönetim erki olmalıdır. Devletin çizdiği sınırlar, yarattığı hareket alanlarını değiştirip dönüştürebilecek göç gibi her türlü insan hareketliliği, mekânın kontrol edilmesi önünde ciddi engellerdir. “Mekânın okunabilirliği, şeffaflığı, hiç şüphe yok ki, modern devlet güçlerine egemenlik sağlama kavgasında başlıca çekişme alanlarından biri haline gelmişti.”¹⁷⁹

Sonuç olarak, modern devletin bütün alanları homojenleştirip kontrol altında tutma tutkusunun, göç gibi farklı toplumları, kültürleri ve hatta mekânları birbirine yaklaştıran bir olgu karşısında adeta histerik boyutlara ulaştığını söylemek mümkün gözüküyor. İnsan hareketliliğini, mekânları, toplumsal alışkanlıkları, dilleri ve daha pek çoklarını kendi akışına bırakamama takıntısı ve güvenlikleştirilen politikalar; göçle birlikte öncelikle kent mekânlarından başlamak üzere iki toplum arasında ayrışmaya kaynaklık ediyor.

1.3.2. Paylaşılamayan Mekânlar: Kent Mülteciliği

Göçün giderek iktidarlar ve dolayısıyla yerleşik halklar tarafından “tehlike” olarak algılandığından, bununla birlikte güvenlikçi politikaların ön plana çıktığından yukarıda bahsettik. Devletlerin bu politikaları tercihlerini kolaylaştıran sebeplerden bir

¹⁷⁸ Bahar Rumelili, Sibel Karadağ, “Göç ve güvenlik: Eleştirel yaklaşımlar”, **Toplum ve Bilim**, Sayı: 140, 2017, s. 70.

¹⁷⁹ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 42.

tanesi de, modern ulus-devlet ülküsünün homojen ve “yabancı”ya tedirginlikle bakan toplumsal yapılarıdır. Günümüzde mülteci dendiğinde akla ilk gelen mekânlar olan kamplar, artık eskisi kadar mültecilerin yaşamlarını idame ettirdikleri yerler olarak karşımıza çıkmıyor. Son on yıllarda, insan hareketliliğinin görülen genel eğilimi gibi, mültecilerin de rotası kırsal kesimlerdeki kamplardan kentlere doğru kaymıştır.¹⁸⁰ Bu değişim bizi yeni bir tanımlamaya götürüyor: Kent mülteciliği.

Kent mülteciliği tanımına geçmeden evvel şu şerhi düşmek gerekli görülüyor: Kampların fiziki yapısı ve şehir merkezlerinden uzakta konuşlanmaları, mültecileri göç edilen yerin halkından izole ediyor ve deyim yerindeyse mültecileri görünmez kılıyor. Mülteciler kentlere yöneldikçe, kentlileştikçe de yerel halklar tarafından görülür ve fark edilir bir konuma yerleşiyorlar. Dolayısıyla, kamplarda gözlerden ırak yaşamlarını sürdüren mültecilerdense, yerel halkın yanı başında kentsel mekânı paylaşmak durumunda kaldıkları mültecilere dönük ötekileştirici iktidar söylemleri de kolaylıkla zemin bulabiliyor. Son tahlilde, kentlileşen mültecilerle kent sakinlerinin karşılaşmaları sosyal ayrışmayı ve bunun mekânsal izdüşümü olan mekânsal ayrışmayı ayyuka çıkarıyor. Bunun en büyük göstergelerinden birisi de, kent mültecileriyle yapılan görüşmelerde, ulus-devlet sistemi tarafından yaratılan anksiyetelerden zemin bulan uluslararası koruma politikalarının mülteciler üzerinde yarattığı kırılğanlıklar ve hasarlardır.¹⁸¹

Dünya mülteci nüfusunun neredeyse yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı günümüzde, kent mülteciliği olgusu esasında yeni bir tanımlama değildir. Ancak 1990’lı yıllardan bugüne dek artan bir oranda mülteciler kentsel alanlara yönelmiştir. Mültecilerin kamplardan kentlere kayan tercihleri doğrultusunda karşılaşılan “kent mülteciliği” kavramı ilk kez Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından 1997 tarihli Kent Mültecileri Kapsamlı Politikası Belgesi’nde

¹⁸⁰ Kristen Sarah Biehl, “Kent Mülteciliği, Topluma Dayalı Koruma ve Toplum Merkezleri”, **Beyond İstanbul: Mekânda Adalet ve Mültecilik**, Sayı:7, 2019, s. 161.

¹⁸¹ Anita Fabos, Gaim Kibreab, “Urban Refugees: Introduction”, **Refugees in Urban Settings of the Global South. Special Issue of Refuge: Canada’s Periodical on Refugees**, Cilt: 24, Sayı: 1, 2007, s.3.

tanımlanmıştır.¹⁸² 1997 tarihli bu belgede yapılan “kent mülteciliği” tanımı, köken ülkelerinde de zaten kentlerde ikamet edenleri kapsıyordu.

Pek çok Sivil Toplum Kuruluşu (STK) tarafından, yapılan bu tanımın yetersiz olduğu ve mültecileri kamplarla özdeşleştirdiği eleştirileri yöneltildi. Bu eleştirilere ek olarak, BMMYK’nın kent mültecilerinin kentlerdeki sosyo-ekonomik, kültürel, sosyal ihtiyaçlarına da cevap olması gerektiği vurgulandı.¹⁸³ Nitekim 2009’da yayımlanan “Kentsel Alanlarda Mülteci Koruması ve Çözümleri için BMMYK Politikaları”¹⁸⁴ belgesinde bu eksiklikler nispeten giderilmiş olup, “kent mültecileri” tanımı köken ülkede nerede yaşadıklarına bakılmaksızın kentlerde yaşayan mülteciler olarak değiştirildi.

Yeniden tanımlanan kent mülteciliği olgusunun, mültecilerin yaşam alanlarının kamplar olması gerektiği dayatmasının önünü aldığı söylenebilir. Kentlere yerleşen mülteciler kendi geçimlerini sağlamakla mükellef olacakları için, kamplara ayrılan bütçeler düşünüldüğünde BMMYK ve devletler için ekonomik anlamda yükü hafifleten bir yol olarak görülebilir.¹⁸⁵ Ancak uluslararası koruma politikaları göz önüne alındığında ve bir üst başlıkta da altını çizdiğim giderek göçmenlere yönelik artan güvenlikçi politikalar hatırlandığında mültecilerin kentlerde bireysel bir mücadeleyle baş başa bırakıldıklarını söyleyebiliriz.

Kent mültecilerinin karşılaşacakları yegâne zorluk ekonomik zorluklar olmayacaktır: Yönetimler tarafından palazlanan göçmenlere dönük “öteki” algısı, mültecilerin yaşamlarını zora sokan güvenlikçi politikalar, kentsel mekânların paydaşları olan ev sahibi topluluk ve kent mültecilerinin birlikte, yan yana yaşamını zora sokmaktadır. Sosyal ilişkilerin mekânsal ilişkilerle göbekten bağlı olduğunu dile getiren Tümtaş, ev

¹⁸² UNHCR (1997), “UNHCR Comprehensive Policy on Urban Refugees”, <https://www.unhcr.org/uk/3c0f8bd67.pdf> (Son Erişim Tarihi: 3.10.2020)

¹⁸³ Jeef Crisp, “Finding Space for Protection: An Inside Account of the Evolution of UNHCR’s Urban Refugee Policy”, *Refuge: Canada’s Journal on Refugee*, Cilt: 33, Sayı: 1, 2017, s.89.

¹⁸⁴ UNHCR (2009), “UNHCR Policy on Refugee Protection and Solution in Urban Areas”, <https://www.unhcr.org/protection/hcdialogue%20/4ab356ab6/unhcr-policy-refugee-protection-solutions-urban-areas.html> (Son Erişim Tarihi: 7. 10. 2020)

¹⁸⁵ Didem Danış, “Türkiye’de Kent Mültecileri ve Misafirperverlik”, *TESEV İyi Yönetim Tartışmaları (Değerlendirme Raporu)*, 2018, <https://www.tesev.org.tr/tr/research/turkiyede-kent-multecileri-ve-misafirperverlik/>, s. 2 (Son Erişim Tarihi: 7. 10. 2020)

sahibi toplulukla mülteciler arasındaki bağların, toplumsal uyumun hesaba katılmadığı durumlarda mekânsal olarak birliktelik kuramayan ve iletişimsiz grupların doğduğuna dikkat çekiyor.¹⁸⁶ Son tahlilde, maddi kısıtlılıklar neticesinde kentlerin en yoksul bölgelerine yerleşen kent mültecileriyle yerli yoksullar arasında pek çok sorunun doğduğunu ve “parçalı bir bütünleşme”nin yaşandığına tanık oluyoruz. Kaynakların kısıtlılığı mültecilerin dışlanmasına yol açıyor.¹⁸⁷ Böylelikle, hak temelli olmadan ve topluma dayalı korumadan uzak yönetilen göç süreçleri, kentsel mekânları paylaşamaz ve birlikte yaşanamaz kılıyor.

¹⁸⁶ Mim Sertaç Tümtaş, “Sosyal Ayrışmaların Mekânsal İzdüşümü: Suriyeli Kent Mültecileri Üzerine Bir Tartışma”, **TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu**, Ankara, 2018, s. 815, <http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2018/12/30.Y%C4%B1l.TamMetin60mim-serta%C3%A7-t%C3%BCmta%C5%9F-T%C3%9CCAUM.pdf>, (Son Erişim Tarihi: 7. 10. 2020)

¹⁸⁷ D. Danış, **a.g.m.**, s. 3.

İKİNCİ BÖLÜM

MEKÂN PERSPEKTİFİNDEN GÖÇ SÜRECİNE ARALANACAK KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kent Kavramına Kısa Bir Bakış: “Kent Kimin?”

Çalışma kapsamında kentsel mekânı, göç dolayısıyla yaşanan değişimlerin izlerini taşıyan bir ‘tanık’ olarak ele aldığımızı belirtmiştik. Kentsel mekânın tanıklığına başvurmadan evvel, kentin günümüze hangi aşamalardan geçip geldiğine ve kuramsal açıdan nasıl açıklandığına bakmak anlam bütünlüğünü yakalayabilmek açısından kaçınılmazdır. Kent, yalnızca mekânsal bir anlam taşımakla kalmaz bunun yanında; tarihsel, toplumsal, sosyo-ekonomik, kültürel, dilsel, siyasal, ideolojik anlamlar da taşır. Buna ilaveten, somut ve soyut anlamlarıyla kent var olurken salt mekândan değil, toplumsal ilişkilerden, tarihsel olaylardan, siyasi, ideolojik gelişimlerden, kültürlerden ve sanattan da beslenir. Hal böyleyken, sahip olduğu bu çok yönlülük nedeniyle kentin, basit bir tanımlamaya sığmayacağını ilk adımda söylemek mümkün gözüküyor.

Kentte cereyan eden toplumsal, siyasal, kültürel dönüşüm ve değişimler mekâna sirayet eder, bu anlamda kent geçmiş ile gelecek arasında iletişimi kuran iletken bir muhtevaya sahiptir.¹⁸⁸ Kent üzerine söylenmiş sözlerin yelpazesi alabildiğine geniştir. O kadar ki, kenti doğaya ihanet eden bir varlık olarak cisimleştiren, bu yönüyle kenti doğayı talan eden adeta bir “erkek” gibi tasvir ederek düşmanlaştıran betimlemeler bile mevcuttur. Bookchin, bu yönlü kent betimlemelerin bir tür “kent karşıtı duygusallık” olduğunu söyler.¹⁸⁹ Yazar, kentin istilaların ürünü olduğu savlarının bir kenara bırakılmasını önerirken; insanlığın en yaratıcı üretimlerinden biri olarak kenti

¹⁸⁸ Özgen Uğurlu, “Kentlerin Tarihsel Gelişimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu v.d., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010, s. 25.

¹⁸⁹ Murray Bookchin, **Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü**, Çev. Burak Özyalçın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s.14.

ele almayı tercih eder. Kent tanımına, tarihsel anların, kültürel gelişmelerin, toplumsal birikimlerin açtığı diyalektik açıdan; yani kentin geçmiş izleriyle gelişmekte olanın iç içe geçmiş ilişkisi perdelenmeden yaklaşılmalıdır.¹⁹⁰ Dolayısıyla, kentsel mekândan bahsederken devasa yapılardan, otoyollardan, alışveriş merkezlerinden kısacası cansız beton yığından değil, insan topluluklarıyla yaşamı paylaşan canlı bir ortaktan bahsediyoruz. Elbette bu ifadeyle, kentin mimari varlığını yadsımış, gözden çıkarmış olmuyoruz; yalnızca mekânın toplumsal varlığının altını çizmiş oluyoruz.

Kent olgusu da tıpkı göç olgusu gibi, insan yaşamıyla doğrudan ilişki içinde olagelmış yapısıyla, güçlü tarihselliğiyle çok katmanlı, homojen olmayan bir yapıdadır. Kent olgusunun devasa bir hacme sahip olduğunu vurgulayan Lefebvre, kentin girift yapısının toplumsal ilişkileri basite indirgemeden ve ancak kartezyen yöntem terk edilerek anlaşılabileceğini söyler.¹⁹¹ Kentin tanımını yapmaya çalışırken önümüze koyacağımız perspektiflerin, kent gibi devingen bir yapıyı sınırlandırmamasına dikkat gösterilmelidir. Geniş bir kavrayış zemini yakalayabilmek için kentsel olgunun somut varlıklarının ötesine kapı aralayacak, soyut yanlarını –toplumsal pratikleri- ortaya çıkaran metodoloji tercih edilmelidir. Yukarıda da değinildiği gibi, tek düze perspektiften sıyrılma gerekliliği kentsel mekânın taş duvarın ötesinde bir anlama sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu zaruret, Lefebvre’in **The Urban Revolution (Kentsel Devrim)** adlı eserinde işaret ettiği metodolojik zenginliğe bizi götürmektedir. Yazar kente bakışta ekoloji (insanların kurduğu birincil, ikincil ilişkiler/ komşuluk ilişkileri gibi), fenomenoloji (kentle kurulan bağların ardındaki bağlantılara, anlamlara bakmak) ve morfoloji (kentin idari ve siyasi yanlarıyla birlikte ele alınması) perspektiflerinden bakılması gerektiğini ancak bunların da yeterli gelmeyebileceğini söyler. Bu açılımların sıkıştığı yerde devreye girecek ve kentin tanımına bizi yaklaştıracak olan ise, diyalektiktir.¹⁹² Diyalektikle varılacak olan merteye ise, kenti salt mekânsallıkla değil toplumsal ilişkileri de işin içine dâhil ederek anlama çabasıdır.

¹⁹⁰ M. Bookchin, a.g.e., s. 15- 18.

¹⁹¹ Henri Lefebvre, **The Urban Revolution**, Çev. Robert Bononno, University of Minnesota Press, London, 2003, s. 45-46.

¹⁹² H. Lefebvre, a.g.e., s. 46-48.

Yazar, çok sayıda disiplin tarafından incelenen kent olgusu için aceleci ve indirgemeci pek çok tanımının dolaşımında olduğunu hatırlatarak bir tehlikeye dikkat çeker. Bilgiye giden yolda her disiplin – ekonomi, siyaset bilimi, coğrafya, sosyoloji v.s. - diğer alanları kendi kavram dünyasının boyunduruğu altına alarak, başat rolü kendi üstlenir. Hepsinin ayrı ayrı araladığı perde bize ‘parçalı’ bilgiler sunar ve bunların her biri kıymetlidir. Ancak söz konusu olan kent olgusunu tanımlamaktan ziyade betimlemek için, parçalı bilgilerden, pozitivist yaklaşımdan, ak-karacı tez canlılıktan ötesine ihtiyaç duyulur. İhtiyaç parçaların birleşimi de değildir, kentsel pratiktir.¹⁹³ Bir tek kent olgusundan bahsederken değil, sosyal bilimlerin ilgi alanına giren pek çok başlık için tek bir yoldan ilerleyen ve tüm çalışmayı gelip kuru bir ekonomizme, sosyolojizme yahut tarihselcilğe eşitleyen bilincin karşısında toplumsal pratiklere kulak verilmelidir. Bunun aksi bir yöntem, her biri farklı binlerce kenti tek bir epistemolojiyle açıklamaya, kentin maddi ve manevi varlıklarını metrevari bir ölçekle ölçme gayretiyle sonuçlanır.

Toplumsal pratiğin nasıl ele alınacağı sorusu üzerine düşünürken, Richard Sennett’in insan bedeni ile kent arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu anlamaya çalıştığı; kent formlarının bedenlerimizi ne ölçüde tutsak ya da özgür kıldığı üzerinden yazdığı kent tarihi eseri **Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir** akla gelebilir. Burada Sennett, toplumsal pratiği ve kentsel pratiği, toplumun başından geçen çarpıcı bir savaş deneyimini, devrimi, tıbbi bir keşfin insanlara duyuruluşunu, yeni inşası bitmiş mimari eserin açılışını odağa alarak mekânların deneyimlerini, insanların deneyimlerinin peşinden giderek yakalamaya çalışır.¹⁹⁴ Kitabın içinden toplumsal olanla mekân ilişkisinin nasıl sıkı sıkıya bağlı olduğuna örnek vermek gerekirse, birinci bölümde antik dönem Atina’sında insanların çıplak bedenleriyle kamusal alanda bulunmasının kentin insanlara sağladığı güven ortamından kaynaklandığı, hatta toplumdaki cinsiyet ilişkisinin de kentin dokusuna sirayet ettiği anlatılır. Atina’da açıkça yapılan kadın-erkek ayrımı kentin mekânsal dokusundan okunabiliyor dolayısıyla kadınlar çıplak bedenleriyle kamusal alanda bulunamıyor, kadın kamusal alanın dışında ev içlerine

¹⁹³ H. Lefebvre, a.g.e., s. 56-57, 62-63.

¹⁹⁴ Richard Sennett, **Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2014, s.17.

layık görülüyordu.¹⁹⁵ Bu yönelim, kentle toplumların, bireylerin sürekli iletişim halinde olan ve birbirlerini yönlendiren ilişkilerini açığa çıkarıyor. Bu açığa çıkarmayla, cansız bırakılan kentsel mekânın dokusu, insan yaşamıyla ilişkisi gözler önüne serilerek ete kemiğe büründürülmüş oluyor.

Kentsel mekâna dair temel kavrayışımızın ipuçlarını verdikten sonra, kentin sözlüksel tanımlanma biçimlerine de kısaca bakalım. Kıray, kenti aynen şu şekilde tanımlamaktadır:

“Kentler bilindiği gibi tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin dağıtımının kontrol fonksiyonlarının toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme biçimleridir. Ve bu özellikleri ile yalnız başlarına var olamazlar, çevrelerindeki diğer yerleşmelerle etkileşim içerisindeyler. Dolayısı ile nerede ve hangi devrede olursa olsun bir kentin zaman içerisinde oluşumunun en önemli ve anlamlı yönlerinden birini sözünü ettiğimiz fonksiyonların ve bunların yerleştiği kent merkezinin çevre yerleşmeleri ile kurduğu ilişki ve bu ilişkinin değişmesinin araştırılması teşkil eder.”¹⁹⁶

Bu tanımda daha çok kentin periferiyle kurduğu ilişkinin mahiyeti ölçüt olarak alınmıştır. Bu ölçüte göre kent merkezi deyim yerindeyse bir tür çekim merkezidir ve çevresini etki alanına dâhil ederek bir tür kentsel eklemleme yaratır. Bahsedilen bu etki bir kereye mahsus bir durumdan ziyade, bir süreçtir. Yazar göre, kentin periferiyle kurduğu bu ilişkinin yanı sıra kentin kendi içindeki heterojen nüfus ve sanayi toplum yapısı bütünleşememiş grupları var eder.¹⁹⁷ Keleş de Kıray’a benzer bir şekilde, kentleri haritada çizilen sınırlar dâhilinde ele almanın mümkün olmadığını altını çizer. Çünkü kent olgusu durağan bir yapıya karşılık gelmemektedir ve kentler “çevrelerindeki irili ufaklı yerleşmelerle bir bütün oluştururlar.”¹⁹⁸ Kent olgusunun belirleyenleri, heterojen/bütünleşememiş toplumsal yapısı ve çevresini etkileme gücü olarak ön plana çıkarılmıştır.

Kent olgusunun betimlenmesinde, bakış açısını daha tarihsel süreçte toplumsal yapıdaki değişimi odağa alan ve kenti toplumsal yapıdaki değişimi inceleyebilmek için

¹⁹⁵ R. Sennett, *a.g.e.*, s. 25-74.

¹⁹⁶ Mübeccel Belik Kıray, *Örgütlemeyen Kent: İzmir’de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: A - 1, 1972, s. 1.

¹⁹⁷ Mübeccel Kıray, “Toplumsal Değişme ve Kentleşme”, *Kentsel Bütünleşme*, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No 4, Ankara 1982, s. 66.

¹⁹⁸ R. Keleş, *a.g.e.*, s.76.

vazgeçilmez bir özne olarak gören okumalar da mevcuttur. 19. yüzyılda kente duyulan ilgi, bu aşamada kalmamış; kent başlı başına bir alan olarak kendini dayatmıştır. Dolayısıyla bugün baktığımız yerden kentler, toplumsal yapı/toplumsal ilişkiler üzerine yapılan çalışmalarda ilk uğrak noktalardan biri halini almıştır.¹⁹⁹ Üzerinde aşağı yukarı ortaklaşan, tarım dışı ekonominin hüküm sürdüğü, heterojen, uzmanlaşmış ve işbölümünün hâkim olduğu nüfusa sahip olan, kontrol fonksiyonlarını barındıran bir yer olarak kent tanımı; kentin kimi unsurlarını göz ardı eder. Detaylandırmak gerekirse, örneğin kentler ekonomik, siyasal, toplumsal, kamusal ilişkilerden kaynaklı pek çok soruna, mücadeleye de sahne olur. Kent kimi zaman sorunun kaynağı olabilirken kimi zaman da problemlere çözüm sunar niteliktedir.²⁰⁰ Kent olgusu hakkında yürütülen bir diğer tartışma noktası ise, kentlerin kökeni ve ortaya çıkış nedenleridir. Burada ise düşün alanı ikiye ayrılmakta, bir kısım araştırmacı kentin doğuşunu tek bir neden etrafında incelerken, diğerleri çoklu nedenselliklerle kentlerin ortaya çıkışını ele almak taraftarıdır.²⁰¹

Keleş, kent tanımlanırken ağırlıklı olarak dört ölçütün kullanıldığını söyler. Bunların birincisi, *yönetmel sınır ölçütü* (yönetmel anlamda bir sınırlandırmayla kentin çeperinin belirlenmesi, geri kalan yerlerin köy olarak nitelendirilmesi), ikincisi *nüfus ölçütüdür* (bir yerin kent olabilmesi için belirlenmiş bir sayıda nüfusa sahip olması). Üçüncü olarak *ekonomik ölçüt* (nüfusun tarım dışı, sanayi odaklı iş kollarında çalışıyor oluşu) ve son olarak da *toplumbilimsel ölçütten* (nüfusun uzmanlaşma, işbölümü, yoğunluk ve heterojen olmak gibi kimi özelliklerinin ele alınması) bahsedilebilir.²⁰²

“Kentleri basit olarak, toplumların evriminde içkin olan çelişkilerin, çatışma ve uzlaşmaların siyasal, tarihsel ve sosyolojik olarak biriktiği toplumsal ve mekânsal birimler olarak tanımladığımız vakit, kendiliğinden sosyal bilimlerin de konusu, inceleme nesnesi haline getirmiş oluruz.”²⁰³ Bu tanım bizi kentlerin ele alınışında

¹⁹⁹ Nihal Şirin Pınarcıoğlu, v.d., “Kent Kuramları”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu v.d., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010, s. 71.

²⁰⁰ Ayten Alkan, Bülent Duru, “20. Yüzyılda Kent ve Kentsel Düşünce”, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s.7.

²⁰¹ Rana. A. Aslanoğlu, **Kent, Kimlik, Küreselleşme**, Bursa, Asa Kitabevi Yayınevi, 1998, s. 23.

²⁰² Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 1996, s. 74-75.

²⁰³ Eylem Özdemir, “Kentın Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi”, **İdeal Kent**, Sayı 1, 2010, s. 45.

toplumsal süreçlerin göz ardı edilemez yaklaşımlar olduğuna götürür. Burada da, kentlerin toplumsal süreçlerden ayrı bir varlıklarının olup olmadığı sorusu kendini gösterir. Ancak bu soru değeri ölçüsünde de derin teorik ve ampirik analiz gerektirmektedir, bu haliyle bu çalışmada cevabı bulunamayacak boyutlara sahiptir. Özce, kente bakışta belli nedensellikleri gün yüzüne çıkarıp geri kalanlarını yok saymak kenti içerdiği anlamlardan, geçirdiği süreçlerden ayrı bırakacaktır.²⁰⁴

2.1.1. Kent Hakkı Bağlamında “Kent Kimin?” Sorusunu Düşünmek

Başlığa taşıdığımız “kent kimin?” sorusu aslında kentin maddi sahiplerini tayin etme derdinden ziyade, kent bilim yazınında ve yönetim erkinin görmezden gelmesiyle unutulmuş kentin yaşayanlarını hatırlama çabasıdır. Kent yukarıdaki satırlarda da anlatılmaya çalışıldığı gibi çok geniş perspektiflerden cömertçe ele alınabilirken, genellikle kentin asli ve onu var eden unsuru insandan mahrum bırakılır. Bu fikri paylaştığımız ve bir başlığından ödünç aldığımız “kent kimin?” sorusunu Kürşat Bumin’in nasıl sorduğuna bakalım:

“Kente pek çok açıdan yaklaşılabılır: Psikanalizin kavramlarıyla, cetvel ve pergelle, roman ve şiirdeki yeriyle, militer kaygılarla, ‘nostalji’ ile, ‘ilerleme ve düzen’ çiftiyle, ‘sınıf mücadelesi’nden hareketle (...) ve tabii demokrasi ile olan ilişkisiyle. Dolayısıyla kent, sosyolojiden ekonomiye, ‘savaş sanatı’ndan mimariye birçok disiplinin ortak konusudur. Fakat, gecikmeden hemen söyleyebiliriz ki, kent bütün bu disiplinlerden önce orada yaşayanların, kentlilerin asıl konusudur.”²⁰⁵

Bumin, kentlerden “diyalog”un kovulduğunu, onun yerine “monolog”un geçtiğini tespit eder.²⁰⁶ Elbette bu tartışma, popülizmin yükseldiği ve demokratik söylemlerin içinin boşaltıldığı günümüzde, kentsel demokrasi arayışlarıyla da göbeğinden bağlıdır. Yerel demokrasinin yokluğu kent olgusu ele alınırken, kamusal olanı unutturma tehlikesi barındırıyor. Kentsel pratiğin, kentsel olanı anlamada önemli izlekler olduğunu söylemiştik. Giritlioğlu, muhafazakârlaşan liberalizmin kentsel yaşam üzerindeki etkilerini ele aldığı makalesinde, siyasal tahakkümün mekâna sirayet

²⁰⁴ Ö. Uğurlu, **a.g.m.**, s. 33.

²⁰⁵ Kürşat Bumin, **Demokrasi Arayışında Kent**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990, s. 18.

²⁰⁶ K. Bumin, **a.g.e.**, s. 19.

ettiğini ve bunu da kentsel pratiklerden anlayabileceğimizi belirtiyor.²⁰⁷ Neo-liberal piyasa hâkimiyetinin sürdürücüsü konumundaki devlet, Giritlioğlu’nun da dediği gibi sınıf çatışmalarının önünü almak için düzenleyici konumuna yerleşir ancak bunu yaparken kolektif çıkarların peşinden değil daha çok egemen sınıfın/ayrıcalıklı bireylerin değirmenine su taşır.²⁰⁸ Bu belirleme bizi Lefebvre’nin ortaya koyduğu “şehir hakkı” kavramına götürüyor. Lefebvre, kapitalist gelişimin yara aldığı ölçüde kentlerde söz sahibi olmayan “sözde” kentlilerin de hırpalandığını hatırlatarak, kentsel mücadelenin resmini çizer ve kolektif haklar mücadelesinin mümkün olabileceğini söyler. Lefebvre bunların yanı sıra, kente dair razı geldiklerimizden çok daha fazlasına ihtiyacımız olduğunu vurgular ve bunların söke söke alınmasını salık verir:

“Teorik düşünüm, şehrin (ekonomik, politik, kültürel, vb.) biçim, işlev ve yapılarının yanı sıra, kent toplumuna içkin toplumsal ihtiyaçları da yeniden tanımlamak zorundadır. Şu ana dek sadece, tüketim toplumu (bürokrasi güdümündeki tüketim toplumu) denen toplumun neden olduğu bireysel ihtiyaçlar değerlendirildi, hatta manipüle edildi ama etkin bir şekilde ele alınmadı tanınıp bilinmedi. (...) Bunlar, yaratıcı faaliyet ve yapıt (ürünlerin ve tüketilebilir maddi malların ötesinde) ihtiyacının yanı sıra; enformasyon, sembolizm, hayal gücünü kullanma, oyuncu faaliyet ihtiyacıdır. Bu özelleşmiş ihtiyaçlar sayesinde varlığını süren temel nitelikteki bir arzunun tikel tezahürleri ve momentleri oyun, cinsellik ve spor gibi bedensel faaliyetler, yaratıcı faaliyetler, sanat ve bilgidir. Bunlar işbölümünün yarattığı parçalılığın az çok üstesinden gelirler. Sonuçta, şehir ve kentsel hayat ihtiyacı ancak burada netleşmesi ve ufuk açması için uğraşılan perspektifler içinde özgürce ifade bulabilir.”²⁰⁹

İnsana yaraşır bir şehirden, şehir yaşamından bahsedebilmek için yalnızca maddi ihtiyaçların karşılanıyor olması yeterli değildir. Kapitalist üretim ilişkilerinin arzuladığı profil, yukarıda Lefebvre’den yaptığımız alıntıda da geçtiği gibi, insanı parça pinçik etmiş, kısmen yaşamını idame ettirebilmesi için insana maddi bir şeyler sunabilmiş ama yaratıcı faaliyetlerin köreltildiği, insanın kendi sınırlarını çizemediği bir şehir yapısıdır. Dolayısıyla yazar, düşünsel anlamda kenti gerçek sahiplerine teslim eder ve maddi varlıkların ötesini de insanlara sunan şehirlerin talep edilmesi gerektiğini vurgular. Bunun için de, devrimci inisiyatif alabilen grupları, toplumsal

²⁰⁷ Pelin Pınar Giritlioğlu, “Demokratik Denetim Güçlendikçe, Kentleri Savunmak Hayal Olmaktan Çıkacak”, Forum/Tartışma: Tahakküm ve İnşa içinde, Ed. Kubilay Önal, **Mimarist Dergisi**, Sayı 64, 2019, s. 47.

²⁰⁸ P. P. Giritlioğlu, **a.g.m.**, s. 47.

²⁰⁹ Henri Lefebvre, **Şehir Hakkı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2018, s. 119.

sınıf fraksiyonlarını kentleri geri kazanmaya ve kentleri yeniden yaratmaya çağırır.²¹⁰

Bu sebeple Lefebvre, şehir hakkının bir çılgılık ve talep olduğunu duyurur.²¹¹

Harvey, neo-liberal tahakküm karşısında bireysel ve mülkiyet temelli taleplerle alan açılmayacağını belirterek şehir hakkını şu şekilde açıklar:

“Şehir hakkı, şehrin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: Şehri gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Dahası, bireysel değil kolektif bir haktır, çünkü şehri yeniden icat etmek kaçınılmaz olarak kentleşme süreçleri üzerinde kolektif bir gücün uygulanmasına bağlıdır.”²¹²

Şehir hakkı talebi ancak son derece güçlü ve direngen bir hat üzerinde var olabilir. Şehir hakkının kolektif bir hak olduğuna yapılan vurgu, şehrin tüm doğal ve mimari varlıklarıyla, farklı köklerden gelen insanlarıyla, mültecisiyle, göçmeniyle, ekolojik çevre tedbirleriyle, konuta ulaşım olanaklarıyla yeniden düzenlenmesinden daha fazlasıdır. Marksist yazında belirtildiği gibi artı ürünün paylaşımı ve üretimi sorununa göbekten bağlı bir haktır. Şehir hakkı, kentleşme süreçlerinde söz sahibi olmayı gerekli kıldığı için Bookchin’in kentleşme hakkında yaptığı uyarıyı hatırlamak yararlı olabilir. Kentin kendisinden ziyade kentleşme doğayı ve insanı zehirleyebilecek noktaya gelebilir: Kentleşme insan ruhuna varana dek zararlı boyutlara erişebilir.²¹³ Dolayısıyla, kentleşme süreçleri kolektif şehir hakkıyla örülerek, kentleşmenin kötücül yanlarına panzehir olunmalıdır.

Ezcümle, diyalektik yaklaşım kentsel yaşamın hem toplumsal hem de mekânsal boyutlarındaki tahakküm ilişkisini de görünür kılmaya yarıyor. Kentleri günlük pratikleriyle sosyal bilimin inceleme nesnesi kılan kentin yaşayanları - ister başat topluluk olsun ister göçmen ister mülteci – diyalogdan mahrum bırakılıp monologla yönetilmeye mahrum bırakılmış olsalar da; kentin yaratımında, sürdürülmesinde olmazsa olmaz bir taraftır.

²¹⁰ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s.127.

²¹¹ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s.132.

²¹² David Harvey, **Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 44.

²¹³ M. Bookchin, **a.g.e.**, s. 15.

2.1.2. Kente Dair Temel Kuramsal Yaklaşımlar

Kentlerin tarihini dönemlere ayırarak açıklama eğilimi hâkimdir. Kentler de tıpkı uygarlık tarihi gibi belli dönemeçlerden geçerek bugünkü formunu almıştır. Kentlerin bugün aldıkları formlar da, aynı tarihsel süreçte durağan olmadığı gibi günümüzde de yerinde saymamaktadır. Kentin muhtevası ancak ele aldığımız tarihsel kesit (hangi dönem olursa olsun) içerisinde baş gösteren toplumsal yapının, üretim ilişkilerinin, yönetim biçimlerinin, teknolojik seviyenin hazırlamış olduğu ortam ile ilişkisi yok sayılmadan tarif edilebilir. Tarih boyunca ortaya çıkmış epistemolojik çoğulluk kent kavramının neleri içerimlediğini dönemsel olarak farklı kılmaktadır. Dolayısıyla, doğrusal açıdan bakıldığında göz ardı edilemez bu gerçeklik kentin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, hangi evrimsel aşamaları kaydettiğini açıklarken güçlük doğurmaktadır. Kuramsal yaklaşımlara geçmeden tarihsel süreçlerde kentin taşıdığı anlamlara kısaca bir göz gezdirelim.

Hatt ve Reiss yukarıda ifade edilenleri bir adım daha ileriye taşıyarak, kentlerin nasıl ortaya çıktığını ortaya koymanın başlı başına zorluk teşkil ettiğini söylerler. Yazarlara göre, bu zorluğun üç sebebi mevcuttur. Bu zorluk kaynaklarından birincisi, antik dönem kentlerine dair çalışmaların arkeolojik olması ve de bulguların kesinlik taşınamasıdır. İkinci husus, tarihsel olarak dünya üzerinde doğmuş, varlığını hala sürdüren yahut yok olmuş bütün kentler üzerinde çalışmaların yapılmamış olmasıdır. Sonuncu güçlük ise, antik dönemlere ilişkin yazılı belgelerin yokluğudur.²¹⁴ Tarihçi Henri Pirenne Ortaçağ kentlerinin kökenlerini aradığı, kuşkusuz temel başvuru eserleri arasında yer alan eserinde antik döneme nazaran daha yakın bir tarih olan dokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa'sında kentlerin var olup olmadığı sorusuna şu şekilde yaklaşır:

“Bu soruya verilecek yanıt, ‘kent’ sözcüğüne verilen anlama bağlıdır. Bu sözcükle, halkının geçimini toprağı ekip biçmekle değil, ticaretle sağladığı bir yer anlatılmak isteniyorsa, yanıt ‘hayır’ olacaktır. ‘Kent’ sözcüğünden, hukuksal bir varlığı ve kendine özgü yasa ve kurumları olan bir toplumu anlıyorsak, sorunun yanıtı gene olumsuz olacaktır. Öte yandan, bir kenti, bir yönetim merkezi ve bir kale olarak düşünüyorsak, Karolenj döneminde, bu dönemi izleyen yıllarda olduğunca çok sayıda kent bulunduğu açıktır. Bu, o zamanki kentlerin orta ve yeni

²¹⁴ Paul K. Hatt, Albert J. Reiss, Jr, “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 28.

çağlardaki kentlerin belli başlı iki özelliği olan, orta sınıf halk ile toplumsal örgütten yoksun olduklarını söylemenin bir başka yoludur.”²¹⁵

Ticaretin doğuşunu, tüccar sınıfını ve sınaî gelişimi kentsel varlık açısından önemli bir yere koyan Pirenne, dokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa’sında ekonomik, toplumsal ve hukuki anlamda kentlerin değil; ancak kentlerden önceki adım addedilebilecek kale kentlerin olduğunu iddia eder. Ona göre, toplumsal yaşamın kente özgü nitelikleri ve ticari/sınaî etkinlik bahsedilen bölge toplumlarında mevcut değildi. Pirenne, kale-kentlerden kentlere kademeli geçişten söz ederken, onuncu yüzyılda ticaretin canlanmasıyla kentlerin yavaş yavaş ortaya çıktığını söyler.²¹⁶

Kentler var oldukları andan bugüne dek düz çizgisel bir gelişim seyrederek gelmemiştir. Yunan, Roma gibi eski çağ kentlerinin dokusu Ortaçağ’da farklılaşmış deyim yerindeyse kentsel gelişim açısından bir duraklama dönemi yaşanmıştır.²¹⁷ Eski çağlarda gelinmiş olan kentsel konum, yerleşmiş Yunan ve Roma yapısının tahribiyle kaybedilmiş ve ta ki Ortaçağ’da tüccar sınıfın konumunu güçlendirip ticareti canlandırmasına dek de kentsel varlık ciddi bir gelişim göstermemiştir. Modern dönemde yaşanan ise toplumun topyekûn sanayi toplum yapısına adapte olarak kentleşmesidir.²¹⁸

Modern sanayi toplumlarının mekânsal anlamda yaşadığı çarpıcı değişimlere, dönüşümlere verilen addır kentleşme.²¹⁹ Kentleşme, modern sanayi toplumunda kentsel değişimi, kır-kent arasındaki giderek azalan farklılaşmayı, kentsel yayılmayı tarif etmek üzere doğmuştur; modern dönem kentini diğer tarihi dönemlerdeki kentlerden ayırıcı bir işleve sahiptir. Dönemsel tüm farklılıklara rağmen, kent yaşamının ticaret ve sanayiden bağımsız düşünülemez olduğunu söyleyen Pirenne, bu kuralın antik çağda da modern çağda da geçerli olduğunu belirtmiştir.²²⁰ Dolayısıyla, üretim ilişkilerinin bir yerin kentsel aşamalardan hangisinde yer aldığını belirlemede

²¹⁵ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990, s.46.

²¹⁶ H. Pirenne, **a.g.e.**, s. 59-60.

²¹⁷ Ö. Uğurlu, **a.g.m.**, s. 26.

²¹⁸ P. K. Hatt, A. J. Reiss, Jr, **a.g.m.**, s. 29.

²¹⁹ Hatice Kurtuluş, “Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye’nin Kentleşme Deneyimi”, **Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları**, Der. Ö. Uğurlu v.d., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010, s. 177.

²²⁰ H. Pirenne, **a.g.e.**, s. 96.

önemli bir ipucu olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Sjoberg de, gelişmiş Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri kentleri ile kimi Afrika, Asya kentlerini aynı potada eritemeyeceğimizi, bu kentlerde Avrupa’da gelişim gösteren sanayi üretim biçimlerinin hâkim olmadığını öne sürerek ortaya koyar.²²¹ Sjoberg makalesinde, sanayi öncesi kent ile sanayi kenti arasındaki ayrımı teknoloji, üretim ilişkileri, toplumsal örgütlenme, dinin kent mekânı üzerindeki işlevselliği gibi ayırıcı faktörleri ele alarak ayrıntısıyla ele almıştır.*

Demek ki, kentlerin belli işlevlerinin olduğunu, bu işlevlerin de bilhassa üretim biçimine göre geliştiğini; bunun yanında da kültürel yapının ve tarihsel dönemin de kentin formu üzerinde etkili olan öğeler olduğunu var sayabiliriz.²²² Sonuç olarak, hem modern kentler hem de ortaçağ kentleri, “kendine özgü” ekonomik, kültürel, toplumsal yapının çelişkilerini ve izlerini taşır. Dolayısıyla tarihin bütün zamanları için toplumsal yapının kentleşme sürecini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu ortaya koyulabilir.²²³

Klasik sosyolojide kent olgusu dolaylı olarak, Tönnies, Durkheim, Engels, Marx, Weber, Simmel gibi düşünürler tarafından ele alınmaya başlanmıştır.²²⁴ Kurtuluş, Marx, Engels ve Weber’in kenti, Tönnies ve Durkheim’den farklı olarak kapitalizmin gelişiminin bir parçası olarak ele aldıklarını ifade eder.²²⁵ Kapitalizmi kılcallarına kadar ele alan iki düşünür olarak Marx ve Engels, doğrudan kent bilim yazınında eser ortaya koymamışlarsa da, eserlerinde kente ilişkin değerlendirmelerin mevcut olduğu

²²¹ Gideon Sjoberg, “The Preindustrial City”, *American Journal of Sociology* 60, No. 5, 1955, s. 438.

²²² P. K. Hatt, A. J. Reiss, Jr, *a.g.m.*, s. 30-31.

* Sanayi öncesi kentin ve toplumun dokusunda önemli yere sahip olan aile, dini cemaat, tarım dışı üretim gibi faktörleri enine boyuna tartışan Sjoberg’in makalesi burada akışı bozmamak adına ayrıntısıyla ele alınmamıştır. Dolayısıyla konuya dair ayrıntılı bilgi için yazarın adı geçen eserine başvurulabilir, G. Sjoberg, *a.g.m.*; Sjoberg’in yürüttüğü tartışmayı derinlemesine inceleyen şu çalışmaya da bakılabilir, R. A. Aslanoğlu, *a.g.e.*

²²³ Şükrü Aslan, *1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.44.

²²⁴ R. Keleş, *a.g.e.*, s. 91-93; R. A. Aslanoğlu, *a.g.e.*, s.55; N. Ş. Pınarcıoğlu, *a.g.m.*, s.71; H. Kurtuluş, *a.g.m.*, s. 178; Hatice Turut, E. Murat Özgür, “Klasik Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak”, *Ege Coğrafya Dergisi*, Cilt 27, Sayı 1, İzmir, 2018, s. 2.

²²⁵ H. Kurtuluş, *a.g.m.*, s. 178.

aktarılır.²²⁶ Özellikle Engels'in kaleme aldığı *İngiltere'de Emekçi Sınıfının Durumu* adlı eser, modern sanayi kentlerinin durumuna Manchester şehrini ele alarak değinir: Engels'e göre modern sanayi kentleri kapitalizmin payandalarından bir tanesidir.²²⁷ Yazara göre, konut yetersizliği, şiddet, dilencilik, yankesicilik, alkolizm emek sömürsünün kentsel mekândaki yansımasıdır.²²⁸ Engels modern sanayinin Manchester'da doruğa ulaştığını, el emeğinin yerini makinelerin aldığını ve dolayısıyla iş bölümünün üst seviyelerde olduğunu ortaya koyarak; sınıfsal ayrımların kentsel mekâna da yansıdığını söyler.²²⁹ Engels'in bu çıkarımı ortaya koyduğu ifadeleri şu şekildedir:

“(…) emekçi sınıfın mahalleleri, orta sınıf için ayrılan kent mahallelerinden bıçakla keser gibi ayrılmıştır, bunun olmadığı yerlerde de yardımseverliğin örtüsü ile gizlenmiştir.”²³⁰

“(…) işçi sınıfının Manchester'daki gibi, anayollardan böylesine sistemli bir biçimde uzak tutulduğunu, burjuvazinin gözünü ve sinirlerini rahatsız edecek her şeyin böylesine nazik bir biçimde saklandığını hiç görmedim.”²³¹

Marx ve Engels genel itibariyle kentsel duruma, kır-kent ayrımı üzerinden, daha doğrudan ifade etmek gerekirse üretimin ilişkilerinde kırın kent burjuvazisine tabi kılınması üzerinden okur. Kent kırdaki üretim ilişkilerini tahakküm altına almıştır. Ayrıca kent işçi sınıfı açısından sömürünün merkeziyken, işçi sınıfının bilinçlenmesi ve örgütlenmesi açısından da değerli görülür. Kısacası Marx ve Engels için kentte ikilikler görülür dolayısıyla da kent diyalektik bir niteliğe sahiptir.²³² Kent mekânı, işçi sınıfını iliklerine kadar sömürürken bir yandan da bilinçlenmelerinin ve bir araya gelmelerinin kolaylaştırıcısı durumundadır.

Weber ise *Şehir: Modern Kentin Oluşumu (The City)* adlı eserinde şehri Batı uygarlıklarına özgü bir yerleşme biçimi olarak ele alır.²³³ Weber insanların yaşamlarını

²²⁶ Soner Torlak, “Mekân Meselesine Bir Giriş”, **Mekân Meselesi**, Der. Soner Torlak, Önder Kulak, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2016, s. 11-28.

²²⁷ H. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 179.

²²⁸ H. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 179.

²²⁹ Friedrich Engels, **İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu**, Çev. Yurdağül Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, 1997, s. 91.

²³⁰ F. Engels, **a.g.e.**, s. 95.

²³¹ F. Engels, **a.g.e.**, s. 97.

²³² H. Tarık Şengül, “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, **Praksis- Kent ve Kapitalizm**, Sayı 2, 2001, s. 10-11.

²³³ E. Özdemir, **a.g.m.**, s. 49.

sürdürdükleri bir yere kent diyebilmek için belli özellikleri karşılması gerektiğini iddia eder ve bunları açıkça ortaya koyar. Bir yeri kent kılan özelliklerin başında ekonomik anlamda kimi adımları kat etmiş olması gerektiğini şu sözlerle açıklar:

“İktisadi tanımlamayla şehir, sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibarıyla ticaret ve alışverişle kazandıkları bir yerleşim yeridir. Ancak ticaret ve alışverişin hâkim olduğu tüm mahalleleri ‘şehir’ saymak tümüyle uygun olmaz. Bu durumda, Asya ve Rusya’daki ‘ticaret köyleri’ gibi aile üyeleriyle hemen hemen babadan oğula geçen bir tek ticari yapıdan oluşan kolonileri de ‘şehir’ kavramına dâhil etmek gerekir. Şehrin özellikleri arasına, pratikteki ticaretin yanı sıra kesin bir ‘çok yönlülük’ boyutunu da ekleme gerekir.”²³⁴

Weber burada bir pazarın varlığını gerekli görmektedir. Ancak bu pazar, yerleşik topluluğu yerinde saydıracak değil, onu dışarıya açacak, farklı topluluklarla, kültürlerle, metallerle bir araya getirecek niteliklere sahip olmalıdır. Yazara göre bir yerin kent olmasını, pazarın varlığı da tek başına sağlayamaz. Pazar yeri kentte başat role sahiptir onun yanında da şu nitelikleri barındırması elzemdir:

“Tam bir kentsel topluluk oluşturabilmek için bir kentsel topluluk, alışveriş ve ticaret ilişkilerinin görece hâkimiyetine sahip olmalı, bir bütün olarak yerleşim alanı da şu özellikleri sergileyebilmelidir: 1- bir kale; 2- bir pazar; 3- kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk; 4- ilgili bir birlik biçimi; ve 5- en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme.”²³⁵

Weber, kent mukimlerinin yönetsel sürece müdahil olmalarını bu anlamda siyasal ve hukuki açıdan kentin özerk bir yapıda olmasını gerekli görür. Weber kentin unsurlarını sıralarken, Marx ve Engels’teki gibi ekonominin belirleyiciliğinden çok kültürel ve politik olanın ehemmiyetine önem vererek ikisinden ayrılır.²³⁶ Simmel ise modern kente, insan üzerinde yarattığı değişim ve kültürel boyutlarıyla yaklaşmıştır. Bu yaklaşımıyla Chicago Okulu kuramcıları üzerinde düşünsel anlamda etkili olmuştur.²³⁷ Simmel, kırsalda yaşayan insanla kentli insanın zihinsel farklılıklarını, toplumsal ilişkilerini karşılaştırmalı bir metotla açıklayarak kentin çerçevesini çizmiştir. Yazara göre, keşmekeş içindeki tempolu şehir hayatı, kentte yaşayan insanı taşrada yaşayanla kıyaslandığında sürekli bir bilinçliğe mecbur eder. Kırsalda yaşam daha olağan, yavaş seyrederken; kent yaşamı ritimli ve beklenmediktir. Dolayısıyla kentli birey ile taşrada

²³⁴ Max Weber, **Şehir: Modern Kentin Oluşumu**, Ed. Don Martindale, Gertrud Neuwirt, Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yayınları, 2000, s.74.

²³⁵ M. Weber, **a.g.e.**, s. 91-92.

²³⁶ H. Kurtuluş, **a.g.m.**, s.179.

²³⁷ E. Özdemir, **a.g.m.**, s. 50.

yaşayan bireyin zihinsel dünyası akla kara kadar farklı gelişim gösterir. Taşrada yaşayan bireyin ruh ve zihin dünyası doğal akışında ilerleyip, duygulara dayalı iken, kentli sürekli dışarıdan belli uyaranlar tarafından uyarılır ve bunlara yönelik mekanizmalar geliştirir.²³⁸ Kırsal yaşamdan kentsele doğru ilerleyen bir yaşam güzergâhında, adeta bir zihinsel saçaklanma yaşanır. Kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu, kırsaldaki sıkı akraba/topluluk ilişkilerinin seyreldiği, rekabetin hüküm sürdüğü kent yaşamı bireyi deyim yerindeyse sürekli gardını almış bir pozisyonda bırakır.

Simmel, kentte paranın hüküm sürdüğünü söyleyerek ilişkilerin “kaç para?” sorusuna eşitlenmiş vaziyette olduğunu iddia eder. Metropolde maddi karşılığı, parasal değeri olan şeylere değer verildiğini ve ilişkilerin “kaç para?” sorusu etrafında döndüğünü dolayısıyla, üretici ve tüketici arasında derin bir yabancılaşma ilişkisinin ayyuka çıktığını ifade eder. Kentteki bu durum karşısında kırdaki üretim malı talep eden için özel olarak üretilir ve kişiler birbirlerini tanırlar.²³⁹ Kısacası, kentte sosyal ilişkiler, gündelik yaşam, zihinsel yapı para tarafından şekillendiriliyor. Birey, makinenin tek bir dışlisinden öte anlam ifade etmiyor. Simmel, moderniteyi masaya yatırarak zihinsel dönüşümü ifade etmeye çalışmıştır, bu dönüşümü metropol insanının yabancılaşmış ruhunu tasvir ederek desteklemiştir.

Dolaylı olarak kent analizinde bulunan düşünürlerin kent bilim yazınında araladıkları kapıya kısaca değinmiş olduk. Doğrudan kenti araştırma nesnesi yapıp, çalışmanın merkezine oturatarak yaratılan ilk kuramsal çerçeve ise Chicago Okulu kuramcıları tarafından geliştirilmiştir. R. Park tarafından ilk adımları atılan ekolojik kuram, Burgess, Mc Kenzie ve L. Wirth gibi isimlerin katkılarıyla geliştirilmiştir. Kenti yan bir çalışma alanından, çokça zikredildiği gibi adeta laboratuvar gibi üzerinde titizlikle çalışılan bir konu mertebesine taşıdılar.²⁴⁰ Chicago Okulu, kent sosyolojisini kuramsallaştırması ve yekpare bir kavramsal çerçeve ortaya koyması nedeniyle, 20. yüzyılın başından bugüne dek geliştirilen tüm kent kuramlarında referans verilen bir

²³⁸ Georg Simmel, “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, *Şehir ve Cemiyet*, Der. ve Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 168.

²³⁹ G. Simmel, *a.g.e.*, s. 170.

²⁴⁰ R. A. Aslanoğlu, *a.g.e.*, s. 59.

yere sahip olmuştur.²⁴¹ Kent sosyolojisini bir disiplin haline getiren Chicago Okulu kenti temelde toplumsal ilişkilerle bağlantısını kurarak, kentsel mekânı da bu ilişkilerin bir uzamı konumuna yerleştirerek ele almıştır. Bu yaklaşımda temel hareket noktası insanlarla mekânın hangi itici güçlerle ilişki kurduğu olmuştur.²⁴²

Sosyal süreçlerin mekânla kurduğu ilişki Darwin'den ödünç alınan rekabet ve hâkimiyet kavramlarından yola çıkılarak açıklanmıştır. Rekabet kavramı öncülüğünde mekânsal farklılaşma; insanlar arasındaki rekabetin ve kimi alanlardaki uzmanlaşmanın sosyal olanı ayırdığı gibi mekânları da birbirinden ayırması olarak tarif edilmiştir. Kentlerin büyümesinde etkin olan hâkimiyet kavramı ise ekonomide başat rol üstlenen sanayi faaliyetlerinin, kurumlarının kentsel mekânlara yön verici bir hâkimiyete, stratejik noktalara sahip olmasıyla ilişkilendirilmiştir.²⁴³ Ekolojik kuramda rekabetçi ekonomi hâkimdir. Bununla birlikte kentsel olan verilirdir, kent doğal ve değişmezdir; kenti şekillendiren insanın doğasıdır.²⁴⁴ Dolayısıyla kent, doğal bir gelişim gösterdiği ve bir tür insanın yansıması olarak görüldüğü için, aynı zamanda müdahale edilemezdir. Ekolojik kuramın en çok eleştiri aldığı noktalardan biri de budur.

Park ve takipçileri olan Burgess ve Mckenzie tarafından pozitivist bir perspektifle bitki ve hayvan ekolojisindeki kavramlar sosyoloji alanına aktarılmıştır ve buradan da “kendiliğinden oluşan düzen vurgusu” doğmuştur.²⁴⁵ Bahsedilen bu doğallık/kendiliğindenlik içinde rekabeti, çatışmayı, yerine geçmeyi de barındırıyor. Kentsel birimler arasındaki uyum, çatışma, rekabet sayesinde taşlar olması gerektiği yerlere, doğal formuna oturuyor.²⁴⁶ Kısacası, Chicago Okulu düşünürleri, doğada farklı türde canlıların kendi aralarında kurdukları dengeyi var eden ilkelerle, kentsel mekândaki yerleşimin, farklı mahalle tiplerinin de ele alınabileceğine inanmaktaydılar. İlkeler doğrultusunda şehirde herkes bulunduğu konumuyla

²⁴¹ Gencay Serter, “Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram”, **Planlama (TMMOB Şehir Plancıları Odası)**, Cilt 23, Sayı 2, 2013, s. 68.

²⁴² E. Özdemir, **a.g.m.**, s. 48.

²⁴³ R. A. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s. 60.

²⁴⁴ R. A. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s. 26.

²⁴⁵ G. Serter, **a.g.m.**, s. 70.

²⁴⁶ R. A. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s. 27.

olabilecek en uygun yerde konumlanmaktadır.²⁴⁷ Chicago Okulu'nun ortaya koyduğu ekolojik yaklaşımın yanında bir de L.Wirth'in geliştirdiği kentlilik kavramını inceleyeceğiz. Wirth, Chicago Okulu'ndaki genel eğilim olan kentleri biçimlendiren formların analizinden ziyade, kenti bir yaşam tarzı olarak ele alır ve kentsel mekânın birey davranışları üzerinde etkili olduğunu savlar.²⁴⁸ Yaşam tarzı olarak kentliliğin tespit edilebilmesi için nüfus tek başına yeterli bir ölçüt değildir. Yazarın kendi ifadesiyle:

“Çağdaş dünya için kullanılabilen “kentlileşme”nin derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin, toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir.”²⁴⁹

Kentliliğin nüfus sayımlarından elde edilen verilerle kavranamayacağının altını çizen Wirth, nüfus yoğunluğunun toplumsal farklılıkları ortaya koyulmadıkça tek başına kenti kırdan ayırmaya yaramayacağını söyler. Bu ölçütler ancak kültürel olanla bağlı kurulduğu vakit anlamlı veriler olarak kabul edilebilir.²⁵⁰ Yazara göre, kentlileşmenin temel nitelikleri ilk olarak nüfus yığılmasında, yoğunluğunda ve nüfusun heterojen yapısında aranmalıdır. Özellikle nüfusun türdeş olmayan yapısı kentlilik için gerekli koşuldur çünkü kent, dünyanın farklı yerlerinden farklı düşüncelere, inanışlara sahip olan insanların bir arada yaşadığı bir yerdir.²⁵¹ Bunun yanı sıra, kentteki bireyin ilişkide olduğu insan sayısı kırdakine göre daha fazladır ve bu ölçüde de kurulan ilişkiler geçici ve çıkar odaklıdır.²⁵² Wirth çokça etkilendiği Simmel'e benzer şekilde, kentli bireyin ilişki halinde olduğu çoğu insanı gerçekten tanımadığını, etrafına yabancı olduğunu söyler. Kentteki nüfus yoğunluğuna tezat bir şekilde insan yalnızlaşır ve insanlar arası mesafeler artar.

²⁴⁷ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Çev. İsmail Yılmaz, İstanbul, Kırmızı Yayınları 2008, s. 945-946.

²⁴⁸ H. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 182.

²⁴⁹ Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, Ankara, İmge Yayınevi, 2002, s. 77.

²⁵⁰ L. Wirth, **a.g.m.**, s. 81.

²⁵¹ L. Wirth, **a.g.m.**, s. 84-85.

²⁵² H. Turut, E. M. Özgür, **a.g.m.**, s.9.

Chicago Okulu düşünürleri ortaya koydukları teoride, ekonominin, kapitalist sistemin kentsel olan üzerindeki belirleyiciliğini görmezden geldikleri için çokça eleştirilmişlerdir.²⁵³ Bunun yanı sıra Chicago Okulu yazarları, kenti verili kabul ettikleri ve değiştirilemez olarak gördükleri için de ardılları tarafından eleştiriye tabi tutulacaklardır.²⁵⁴

2.2. Neo-Marksist Mekân Kavrayışları ve Diyalog Halinde Mekânlar

Marksist kuramda kentsel mekânın doğrudan analiz nesnesi olarak ele alınmadığını ve sistematik bir kent kuramı geliştirilmediğini paylaşmıştık. Beri yandan, Marx ve Engels'in pek çok eserde dolaylı olarak kentsel gelişimi kapitalizmin çözümlenmesiyle el ele işlediklerini de kısaca aktardığımız üzere biliyoruz. Marksist gelenek tarafından 1960'lı yıllara kadar ihmal edilen kent mekânı, bu tarihten itibaren doğrudan odak noktası olmaya başlamıştır. Marksist düşün dünyası tarafından uzun yıllar ihmal edilen kent mekânına, Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey'in özverili ve ezber bozan eserleriyle hak ettiği değer verilmiştir.²⁵⁵ Lefebvre başta olmak üzere ismi geçen üç düşünürün kentsel mekânı, kabaca ifade etmek gerekirse yaşamın adeta canlı kanlı, dinamik, verili olmayan bir ortağı olarak ele alması çalışmamız açısından önem teşkil etmektedir. Çünkü göç dolayısıyla kentsel mekânda yaşanan değişimi ancak bu yönlü tek düze olmayan, mekânı verili kabul etmeyen bir perspektifle almamanın mümkün olabildiği inancındayız. Alkan'ın da dile getirdiği gibi, kullanıla kullanıla canı çıkmış mekân kavramına neo-marksist perspektif adeta kan pompalamıştır: Toplumsal çelişkilerden azade bir şekilde ele alınan mekânsal örgütlenmelerin, toplumsal ve siyasal olanla bağıını kurmuştur.²⁵⁶

²⁵³ H. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 182.

²⁵⁴ H. Turut, E. M. Özgür, **a.g.m.**, s. 8.

²⁵⁵ H. Tarık Şengül, "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı", **Praksis- Kent ve Kapitalizm**, Sayı 2, 2001, s. 9.

²⁵⁶ Ayten Alkan, "Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden Mekânın İzini Sürmek", **Cins Cins Mekân**, Der, Ayten Alkan, İstanbul, Varlık Yayınları, 2009, s. 13.

Castells, Althusser'in epistemolojisi üzerine inşa ettiği kent yaklaşımı ile işe koyulmuştur.²⁵⁷ Castells kenti tanımlarken öncelikli olarak ekonomik öğeyi ön plana çıkarıyor. Aslında kenti ekonomi, siyaset ve ideolojiden oluşan üç sacayağı üzerinde ele alıyor. Düşünürün bunu yaparkenki asıl amacı yeniden üretim ilişkilerinin tüm boyutlarını mekânsal ifadeler üzerinden tespit etmektir. Castells, kentsel birim açıklanırken ekonomik yapının sadece üretim ilişkileri boyutuyla ele alınmasını yetersiz görüyor. Kent açıklanırken ekonomik yapıdaki işgücü süreçlerinin de analiz edilmesi gereklidir.²⁵⁸ Kent mekânı üzerinde yalnızca ekonomik ilişkiler değil, siyasetin rotası da etkilidir. Castells, kent mekânının hangi ölçütlerle şekilleneceği, kentin yaşayanlarına nasıl bir “yaşam kalitesi” sunacağı gibi kentsel meselelerin artık seçim süreçlerinde siyasi partilerin seçim vaatleri arasında yer almaya varana kadar sokulduğundan bahseder.²⁵⁹ Dolayısıyla, yazarın kentin gelişmesini incelerken ekonomik olanı ön plana çıkarırken siyasal olanı da yadsımadığını söyleyebiliriz. Buna ilaveten, kentsel yapıyı farklı düzeylerin – ekonomi, siyaset, ideoloji- etkileşimlerinin biçimlendirdiğini ve de karşılıklı etkileşim halinde olduklarının da altını çizer.²⁶⁰

Kent meselesinin gelişmiş kapitalist düzenlerde toplumsal değişimin en temel eksenlerinden biri olduğunu vurgulayan Castells, öncelikli olarak kentin tüketim araçlarının toplumsallaşmasıyla devletin kente giderek daha fazla müdahale etmesine yol açtığını ortaya koyar. Söz gelimi eğitim, sağlık, konut, ulaşım gibi tüketim araçlarının nasıl yönetileceği meselesiyle göbekten bağlıdır. Yerel yönetimleri hizaya sokmaya çalışan toplumsal hareketler, kent politikasına dâhil olmak isteyen kitleler doğrudan kentsel olanla etkileşim halindedir.²⁶¹ Kentsel sistemi açıklarken tüketim süreçlerine kilit rol yükleyen Castells, üretim süreçlerinin kentseli aşım ülkesel, küresel ölçeklere vardığını söyler. Kolektif tüketim emeğin yeniden üretimi için kaçınılmaz bir gerekliliktir ve de kentler kolektif tüketimin yaşandığı mekânlardır.²⁶²

²⁵⁷ Mark Gottdiener, “Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, **Praksis- Kent ve Kapitalizm**, Çev. H. Çağatay Keskinok, Sayı 2, 2001, s. 249.

²⁵⁸ M. Gottdiener, **a.g.m.**, s. 251.

²⁵⁹ Manuel Castells, **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Erendil, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997, s.11.

²⁶⁰ H. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 196.

²⁶¹ M. Castells, **a.g.e.**, s. 14-15.

²⁶² R. A. Aslanoğlu, **a.g.e.**, s. 63.

Sonuç olarak Castells, kolektif tüketimin kentsel alana özgünlük sağladığını düşünür. Castells'in kente yaklaşımında emeğin yeniden üretimi ve kolektif tüketim merkezi birer rol oynarlar. Emeğin yeniden üretimi için elini taşın altına koyan "sosyal devlet" giderek toplu tüketim alanındaki giderleri, talepleri karşılamakta zorlanır. Dolayısıyla devlet ile toplu tüketimden faydalananlar arasında yeniden üretimin sağlanması konusunda kentsel çelişkiler uyanır.²⁶³

Harvey, kentsel mekânı kapitalist birikim süreçlerinin girdiği krizleri çözen bir konuma yerleştirir, Castells ise bu görüşü analizine dâhil etmez.²⁶⁴ Bu konum Harvey için önemli bir hareket noktası teşkil eder. Bunun yanı sıra Harvey, kentin kolay kolay kapsamlı bir kuramın içine yerleştirilemeyeceğini; bazı kuramların bizi ayrıntılarda boğabilecek düzeyde, bazılarının ise kent kuramıyla uyumsuz nitelikte olduğunu söyler. Ancak yazara göre, kent bilim yazınındaki devasa literatürden kapsamlı kent kuramı çıkması mümkün değilken, kenselliğin özü hakkında fikir edinmek olasıdır.²⁶⁵

Harvey kentin muhtevasına yakından bakarken, üretim ilişkilerini bir adım öne çağırır. Toplumun uygulamada olan üretim tarzını sürdürebilmesi, üretim ilişkilerindeki döngüsellliği sağlayabilmesi için koşulların yeniden üretime hizmet etmesi gereklidir. Harvey'in kenti koyduğu yer de tam olarak kapitalist üretim ilişkilerinin mekânsal ayağıdır. Kent ve egemen üretim tarzı arasındaki ilişkiler üzerine gözlem yapan Harvey kent için şu şekilde bir yaklaşım ortaya koymuştur:

"Kent kısmen, önceki üretimde biriktirilmiş sabit varlıkların bir deposudur. Belli bir teknoloji kullanılarak inşa edilmiş ve belli bir üretim tarzı bağlamında yapılandırılmıştır.(...) Kentsellik bir toplumsal biçim, diğer başka şeylerin yanında belli bir işbölümüne ve egemen üretim tarzıyla genelde tutarlı belli bir hiyerarşik faaliyet düzenine dayandırılmış yaşam tarzıdır. Bu yüzden kentsellik ve kent, belli bir üretim tarzını dengede tutma işlevi görür (her ikisi de bu tarzın kendini idame ettirebilmesinin koşullarının yaratılmasına yardımcı olurlar). Ama aynı zamanda kent biriken çelişkilerin de odağıdır ve bu yüzden yeni bir üretim tarzının da muhtemel doğum yeridir."²⁶⁶

Buradan hareketle Harvey kenti, toplumsal ilişkilerin, egemen üretim tarzının, hâkim siyasal eğilimlerin, çatışmaların, mücadelelerin, yeni yaratımların hepsinin izlerini

²⁶³ H. Tarık Şengül, **a.g.m.**, s. 17-20.

²⁶⁴ H. Tarık Şengül, **a.g.m.**, s. 20.

²⁶⁵ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev. Mehmet Morali, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.180-181.

²⁶⁶ D. Harvey, **a.g.e.**, s. 187.

taşıyan bir konumda görür. Bu itibarla, kenti kentselliği incelemek toplumsal yapının bağlantıda olduğu pek çok alanı da incelemek anlamı taşıyor. Yinelemek gerekirse yazar, kentin biçimiyle üretim tarzı arasında sıkı bir bağ olduğunu düşünüyor. Harvey, kentin yaratımı ve dönüşümü üzerinde egemen üretim tarzının etkisinin yanına, bir de artık değerın yönetiminin öneminden bahseder. Sermaye birikim süreçlerinden bağımsız bir şekilde kenti anlamının mümkün olmadığını söyleyen Harvey, ilk aşamada üretim süreçlerinden elde kalan artık değeri ekonomik sürecin birincil döngüsü olarak nitelendirir. Buraya kadar bir sorun yok gibi gözükse de, kapitalist üretim sistemi tam da bu noktada, yani artık değeri yeniden yatırıma zemin hazırlayacak bir şekilde değerlendiremezse ciddi krizlerle karşı karşıya gelebilir. Aşırı birikim kar oranlarını minimize ettiğinden, birikimin bir biçimde yeni üretim alanlarının yaratımına hizmet eder şekilde kullanılması gereklidir. Dolayısıyla başta da ifade ettiğimiz gibi, birincil döngüden elde edilen artık değer, kentsel çevreye yapılan yatırımlarla ikincil döngüye aktarılmış oluyor.²⁶⁷ Üretim döngüsünün karşılaştığı kriz, geçici de olsa artık değerin kentsel mekânda yeniden işletilmesiyle atlatılmış olur. Bu anlamda kentsel yapının kapitalist üretim ilişkileri açısından işlevsel bir pozisyona da sahip olduğunu söylemek olası gözüküyor. Harvey'in kendi anlatımına yer vermek gerekirse:

“Kentsellik, artığın (nasıl belirlenirse belirlensin), kentin bazı şekillerinde (duvarlarla çevrili kale veya günümüzün büyük bir alana yayılmış metropolü olsun) yoğunlaşmasına dayanır. Kentsellik bu yüzden, toplumsal artığın coğrafi yoğunlaşmasını kolaylaştıracak yaygınlıkta bir mekânsal ekonominin oluşmasını gerektirir. (...) Ekonomide mekânsal bütünleştirme, fiyat belirleyici piyasaların ve kentselliğin evrimi, toplumsal artığın yaratılması, harekete geçirilmesi ve yoğunlaştırılması ihtiyacı yoluyla ayrılmaz bir şekilde karşılıklı ilişki içindedir. Kentselliğin toplumsal bir biçim olarak sürdürülebilmesi için bir mekân ekonomisinin yaratılması gerekir. (...) Bu mekân ekonomisinde mal ve hizmetlerin akışı, daha fazlasını yoğunlaştırmak üzere artık-değeri dolaşıma sokan sürecin elle tutulur bir ifadesidir.”²⁶⁸

Harvey, sınıf çelişkilerinin yaşandığı yer olarak da tespit ettiği kentin, farklı değer ve inanç gruplarına yani heterojen bir topluluğa ev sahipliği yaptığını dolayısıyla bu farklılıklara nasıl yaklaşılması gerektiğini sorunsallaştırır. Bu meseleyi analiz edebilmek için de sosyal adalet kavramını mercek altına alır. Kifner'in tarif ettiği gibi farklılıkların yok sayılmasının önünü açan evrensellik kavramının reddini destekler ve

²⁶⁷ H. Tarık Şengül, **a.g.m.**, s. 20.

²⁶⁸ D. Harvey, **a.g.e.**, s. 216.

toplumdaki farklı seslerin renklerin desteklenmesi gerektiği fikrini paylaşır.²⁶⁹ Harvey toplumsal taleplerin yönetimi açısından, yönetim erkini elinde bulunduranların, toplumsal düzeni sağlamak için nüfusun farklılıklarının üzerinden geçme, kent mukimlerini tek tornadan çıkmışçasına aynılaştırma eğilimlerinden uzak durmasını talep eden okumalardan bahseder.²⁷⁰ Ancak toplumsal çeşitliliğin uçsuz bucaksız talepleri, kentsel mücadeleler göz önüne getirildiğinde post-modern düşüncenin savunduğu gibi her tür talebin desteklenmesinin pratikte mümkün olup olmadığı şüphesini taşır. Bu tabloda, toplumsal tüm grupların en uç taleplerini desteklemekle, otoriter rejimlerin kamusal alana el koymasının yanında olmak gibi iki sivri uç belirlemektedir.²⁷¹ Tüm farklılıkların kentsel mekânda karşılık bulmasını beklemek Harvey'in de ortaya koyduğu gibi rasyonel bir yaklaşım değildir. Ancak otoriter, zorba yönetimlerin kentsel mekânları toplumsal talepleri göz ardı ederek, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeyen bir formda tasarlaması da kabul edilemez. Öncelikle, bu konunun çetrefil bir sorun olduğunu ilk başta teslim etmek gereklidir. Dolayısıyla da, bu sorunsala cevap arama iddiası taşımadan Harvey'in dediği gibi kabaca söylemek gerekirse olup bitenleri toplumsal süreçlerin tezahürü olarak görmek gereklidir.

Sonuç olarak Harvey yaşanabilir kentler için, Young'un ortaya koyduğu rotayı değerli bulur. Buna göre, kentsel yaşamın yukarıdan aşağıya düzenlenmesinin önüne geçilerek, emek sömürsünün karşısında durularak, kültürel emperyalizmin farklı kültürleri yok sayması engellenmeye çalışılarak; emperyalist tahakküm araçları ortadan kaldırılmalıdır.²⁷² Bu görüşten yola çıkarak, mültecilerle paylaştığımız kentlerin dönüşümünü, toplumsal yapıdaki farklılaşmayı ele almak tahakkümü dayatan olmaktan bizleri kurtarabilir. Böylelikle, sahip olunan kimi değerler elden kayıp gidiyor hissine kapılmaktan öte birlikte yaşamamanın yolları üzerine kafa yorabiliriz.

²⁶⁹ David Harvey, "Social Justice, Postmodernism and the City", **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 16, Issue 4, 1992, s. 589.

²⁷⁰ D. Harvey, **a.g.m.**, s. 590.

²⁷¹ D. Harvey, **a.g.m.**, s. 591.

²⁷² D. Harvey, **a.g.m.**, s. 598-599.

2.2.1. Henri Lefebvre: Toplumsal Ürün Olarak Mekân

Sosyoloji yazınında dolaylı bir değinmeyle yer verilen mekân olgusu, yukarıda da bahsedildiği gibi Chicago Okulu tarafından doğrudan araştırmanın merkezine oturtulmuştur. Bu andan itibaren sosyal bilimlerin alt disiplinlerinden biri konumuna yerleşen kent/mekân çalışmaları, 1960-70'lı yıllarda Henri Lefebvre'in öncülüğüyle Marksist düşün dünyasında ayrı bir yer edinmiştir. Chicago Okulu'nun kır-kent ayrımı üzerinden yürütülen ikilikçi tezleri, ardılları tarafından da türetilmeye devam etmiştir. Bu yaklaşımın yol açtığı çıkmaz ise, mekânın aslında toplumsal yapının temel koordinatlarından biri olduğu gerçeğinin üzerini örtmesidir. Lefebvre'in mekân okumasıyla, süregelen kır-kent karşıtlığı üzerinden geliştirilen hakim paradigma çatlaklar almış ve de rota değişikliği yaşanmıştır. Bu hareketlenmeyle beraber mekân, toplumsal kuramın temel argümanlarından biri halini almıştır.²⁷³ Lefebvre'in açtığı yoldan toplumsal olanla mekân arasındaki diyalektik ilişkinin bağları gün yüzüne çıkarılmıştır. Böylece, toplumsal ilişkilere bakış dünüyle bugünüyle mekânsızlaştırılma, deyim yerindeyse havada asılı durma yanılgısından kurtarılmıştır.

Mekânda gerçekleşen değişimlerin toplumsal, siyasal, kültürel, ekonomik gelişmelerden ayrı ele alınamayacağını açık olduğunu söyleyen John Urry, kırsal alanda yaşanan değişimlerin de kentlerde yaşananlardan ayıramayacağı fikrinin destekçilerindendir.²⁷⁴ Bu nedenle yazar, bu rota değişikliğini mekân kuramlarına anlamlı biçimde meydan okumuş olan entelektüel bir değişim olarak niteler.²⁷⁵ Dolayısıyla, mekânı tek düze, sınıflandırmaya dönük, indirgemeci değerlendirmelerden kurtararak; mekânın devingen, kuralsız yapısını ön plana çıkaran Lefebvre'in mekân kuramında öncü olduğunu teslim etmek gerekiyor. Bunun yanında, Lefebvre'in mekân kuramında araladığı kapılar, bizim çalışma kapsamına dâhil ettiğimiz yönlerden ibaret değildir.

²⁷³ Cemal Salman, *Lâmekândan Cihana: Göç, Kimlik, Alevilik*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2018, s. 36-37.

²⁷⁴ John Urry, *Mekânları Tüketmek*, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 308.

²⁷⁵ John Urry, *a.g.e.*, s. 24.

1960-70'lı yıllarda Lefebvre öncülüğünde Marksizm bünyesinde mekân kuramının farklı açılardan ele alınmaya başlanması; bunu Castells, Harvey gibi düşünürlerin devam ettirmesi tesadüf değildir. Bahsi geçen yıllar tam da kapitalist üretim ilişkilerinin dar boğaza girdiği, toplumsal çalkantıların ve arayışların yaşandığı bir dönemdir. Toplumsal bir gerçeklik olarak kendini dayatan kriz dönemi, mekânın kapitalist üretim ilişkileri bağlamında yeniden değerlendirilmesinin yolunu açmıştır.²⁷⁶

Lefebvre'in mekânı ele alışına yakından bakmak için işe, mekânla ilgilenen bilimlere yönelik söyledikleriyle başlayalım. Lefebvre, mekân üzerine yazılıp çizilen alanların, tarihsel, sosyolojik, coğrafik faktörler kullanarak mekânı kolaylıkla bölüp parçalayabildiğini; mutlak, geometrik, Kartezyen metotların hâkimiyetiyle mekânın adeta “boş çerçeve” olarak belirlendiğini söyler.²⁷⁷ Yazarın belirttiği bu basit metodolojilerin mekân hakikatini ıskalamaya neden olduğunu düşünebilir miyiz? Mekânı salt gözle görülebilen, yanından geçip gittiğimiz mimari bir doku demekle tarif edebilir miyiz? Yoksa mekân çok daha karmaşık bir çözümlemeyi hak etmekte midir? Elbette mekân, Kartezyen- Öklidçi düşüncenin gösterdiğinden daha fazlasıdır. “Çünkü mekân, sorularda sorgulanmakta olanın aksine sürekli olarak biçim değiştiren, başka mekânlara doğru akmakta olan ve dönüşen bir oluşumdur.”²⁷⁸

Lefebvre göre mekânı kavrayabilmek için parçalı bilgilerden daha fazlasına ihtiyacımız var. Mekân mefhumunun üzeri örtük yarım yamalak ifadesi aslında, kentlerimizi “ulusal” çıkarlar doğrultusunda parçalayıp, bölen, hallaç pamuğuna döndüren; şehirleri gaddarca kâr odaklı beton yığınlarına çeviren planlamaların işine yarıyor. Lefebvre de mekânın kapitalist üretim ve yeniden üretim ilişkileri açısından nasıl kilit bir noktada yer aldığını tam da bu noktada ortaya koyuyor. Yazara göre kapitalizmi bu zamana kadar var eden unsur, kapitalist sistemin kendini mekânda hep

²⁷⁶ Husik Ghulyan, “Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 3, 2017, s. 2.

²⁷⁷ Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014, s. 21.

²⁷⁸ Senem Kurtar, “Mekânı Yaşamak: Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu”, *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu*, 2012, s. 349.

yeniden var etmesi ve mekânın kılcallarına kadar yerleşmiş olmasıdır.²⁷⁹ Bu sebepten, kapitalizm, iktidar ve sermaye güçleri tarafından en makbul mekân, tıpkı doğa gibi insana karşı koyma iradesine sahip olmayandır. Doğa kolayca yakılıp yıkılandır. Kapitalizmin kendini sürdürebilmesi için, “ikinci doğa” ise kentler olmalıdır: tıpkı doğa gibi savunmasız ve istenilen yöne hareket ettirilebilir. Dolayısıyla, kapitalizmin manevra alanını sınırlandıran bilinçli bir şehircilik, iktidarların adeta düşmanıdır.²⁸⁰ Böylelikle Lefebvre, mekân kuramını yeniden üretim ile ilişkilendirerek kurar. Bunu yaparken de Kartezyen düşüncenin mekânı şekil verilen bir nesne olarak ele almasını reddeder.

Lefebvre’in mekâna yüklediği anlam toplumsal mekânda saklıdır. Bunun için, mekânı geometrik bir varlık olarak gören toplumsaldan koparan matematikçilerin eleştirisine “Mekânın Üretimi” (2014) eserinde uzunca yer verir. Matematikçilerin kendilerini bilimin tek kaynağı olarak görmelerini şu sözlerle eleştiriyordu: “Bunlar felsefeden kopmuş bir bilimin (ve bilimselliğin) yandaşlarıydılar ve kendilerini elzem ve de yeterli kabul ediyorlardı.”²⁸¹ Lefebvre, mekân kuramını durağan bir nesneye indirgeyen bakıştan, mekâna toplumsal mekân ve onun üretimi açılımını getirerek kurtarır.

“Mekân, pasif, boş bir şey olarak ya da ‘ürün’ gibi, karşılıklı mübadelede bulunmaktan, tükenmekten ve yok olmaktan başka anlamı olmayan bir şey olarak düşünülemez. Bir ürün olan mekân, etki ya da tepki yoluyla bizzat üretime müdahale eder: Üretken emeğin örgütlenmesi, ulaşım, hammadde ve enerji akışı, ürün paylaşım ağları... Kendince üretken ve üretici olan mekân, üretim ilişkilerine ve (iyi kötü örgütlenmiş) üretici güçlere dâhildir. Mekân kavramı tek başına bırakılamaz ve statik kalamaz; diyalektikleşir: Ürün- üretici olan mekân, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağıdır.”²⁸²

Mekân, üretim ve yeniden üretim ilişkilerinin doğrudan muhatabıdır: Üretim ilişkilerinin aşamaları ve sonuçları mekânın kendisinde gelişmiştir; bütün bu ilişkiler ne bilgi için yapılmıştır ne de havadadır.²⁸³ Toplumsal ilişkilerin taraflarından bir tanesi de mekândır, tıpkı toplumsal gruplar gibi. Toplumsal alandan ayrı ele

²⁷⁹ Henri Lefebvre, **The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production**, Çev. Frank Bryant, New York, St. Martin's Press, 1976, s.21.

²⁸⁰ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 15.

²⁸¹ Henri Lefebvre, **Mekânın Üretimi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014, s. 34.

²⁸² H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 24.

²⁸³ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 24.

alınamayan mekân için özce şunu söylemek mümkündür: “Mekân üretilir ve yeniden üretilir ve bu nedenle mücadele alanını temsil eder.”²⁸⁴

Lefebvre’in yalnızca Marksist düşünceden değil çok geniş bir gelenekten beslenen bir filozof olduğunu belirten Elden, onun üretim derken yalnızca ekonomik anlamda bir üretimden bahsetmediğini; geniş bir felsefi konsepti de içerimleyen bir üretim anlayışı olduğunu altını çizer. Bu üretime toplumu oluşturan her şeyin bilgisi dâhildir.²⁸⁵ Tam da bu noktada Lefebvre, yani mekânın üretimi derken katı bir meta üretiminden bahsetmediğini açıklamak için “oeuvre” (aura) kavramına başvurur. Lefebvre’in ısrarcı olduğu “oeuvre”, kenti üretilen sıradan üründen ayırarak, üzerine değişim/ kullanım/ yaşam değerini eklemiş oluyor. Mekânın üretimiyle doğan “oeuvre”, kent dolayısıyla üretilenleri metaya indirgemekten kurtarır. Şehrin mimarisi, sanatı, merkezleri, üretilen bilgisiyle oluşan bir tür doku diye tabir edebileceğimiz “oeuvre”; ürün kavramına daha geniş açıdan bakmayı mecbur kılar.²⁸⁶ Dolayısıyla kentten bahsederken yaşanılan bir habitat kastedildiğinde kentin aurasını, yaşamla diyalektik ilişki içindeki yanlarını gözden kaçırmış oluruz.

Kentte cereyan eden mücadele alanlarından birisi de kentin “oeuvre”sidir. Kentleri dört bir koldan ele geçiren kapitalist sanayileşme aura yaratımının önündeki en büyük engeldir, çünkü her şeyi metalaştırma eğilimine sahiptir.²⁸⁷ Buradan hareketle mekânın sadece yön verilen bir şey olduğu yanılgısına düşülmemelidir. Lefebvre, mekânın üretim tarzına hâkim olmadığını ancak pratiğin veçhelerini birbirine bağladığı; bu sebepten de mekânın üretim tarzında hem neden hem sonuç olduğunu ve üretim tarzının değişimiyle kendinin de değiştiğini söyler.²⁸⁸ Haliyle toplumla birlikte değişen ve bağlantıda olduğu her düzey üzerinde etki sahibi olan mekânın bir tarihi de vardır. “Mekân üretimi ve mekânın üretim süreci varsa, tarih de vardır.”²⁸⁹ Neo-kapitalist dönemin çelişkili mekânı işlevini ifa etmek üzere üretilmiş bir nesne değil, yukarıda

²⁸⁴ J. Urry, **a.g.e.**, s. 42.

²⁸⁵ Stuart Elden, “Between Marx and Heidegger: Politics, Philosophy and Lefebvre’s The Production of Space”, **Antipode**, Malden USA, Blackwell Publishing, 2004, s. 94.

²⁸⁶ Andy Merrifield, **Henri Lefebvre: A Critical Introduction**, New York, Routledge, 2006, s. 69.

²⁸⁷ A. Merrifield, **a.g.e.**, s. 70.

²⁸⁸ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 25.

²⁸⁹ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 75.

açıklamaya çalıştığımız gibi bunu aşan yönleri mevcuttur. Dolayısıyla, mekân bir üretimdir. Bu yüzden de, mekânın özsel niteliklerine varabilmek için adres hem gündelik pratiklerdir hem de toplumsal üretimdir.²⁹⁰

2.2.2. Mekânsal Üçlü

Lefebvre, mekânı çok boyutlu kavrama çabasından yola çıkarak, fiziksel-zihinsel-toplumsal mekân kavramsallaştırması geliştirir. **Mekânsal Üçlü** adını verdiği bu kuramla mekân olgusuna diyalektik bir çözümleme getirir. Lefebvre'in bu yol açmasıyla arzulanan, parçalı mekânsal görüngülerin mekânın diyalektik yapısının birer parçası olarak kavranması ve birleşik kuramsal yaklaşım ile bir araya getirilmeleridir.²⁹¹ Zihinsel, fiziksel ve toplumsal boyutlar üzerine inşa edilen Mekânsal Üçlü şu kavramların bir araya gelmesidir: **Mekânsal pratik, mekân temsilleri ve temsil mekânları**. Mekânsal üçlü, bir yandan toplumsal mekânın üretimini anlamada kolaylık sağlarken, diğer yandan da mekân deneyimlerinin ele alınması açısından işlevseldir. Beri yandan, mekânın zihinsel, fiziksel, toplumsal ve iç içe geçmiş boyutlarıyla ön plana çıkarmanın yolunu açar.²⁹² Bu üçlü arasındaki ilişki teknik bir çerçeve değildir, daha ziyade aralarında akışkan bir ilişki söz konusudur. Lefebvre'in yakalamaya çalıştığı diyalektik yaklaşım, mekânsal üçlünün her bir ögesinin birbiri ile diyalog halinde ve birbirine karışmış ilişkiler demetiyle ortaya koyulabilir.²⁹³

Mekânsal pratik (algılanan mekân), gündelik gerçeklik (zaman kullanımı) ile kentsel gerçeklik (iş, özel yaşam ve boş zaman için ayrılmış yerleri birbirine bağlayan güzergâh ve ağlar) arasındaki kesişim noktalarına denk gelir ve ancak mekân deşifre edildiğinde açığa çıkar.²⁹⁴ “Demek ki, ‘modern’ mekânsal pratik, anlamlı sınır-durum olarak, banliyödeki bir toplu konutta oturan birinin gündelik hayatıyla tanımlanır.”²⁹⁵

²⁹⁰ S. Kurtar, **a.g.m.**, s. 353.

²⁹¹ J. Urry, **a.g.e.**, s. 43.

²⁹² H. Ghulyan, **a.g.m.**, s. 21.

²⁹³ A. Merrifield, **a.g.e.**, s. 109.

²⁹⁴ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 67.

²⁹⁵ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 67-68.

Daha açık ifade etmek gerekirse, mekânsal pratik iki uçlu bir yapıya sahiptir: Bir yanyla günlük pratiklerle, yapılıp edilenlerle mekânların yaratılması; diğer yanyla da yaratılmış mekânsallığın gündelik pratikleri etkilemesidir. Yani burada bir karşılıklılık ilişkisi mevcuttur.

Mekânsal pratik, bir anlamda doğrudan mimari, şehircilik, kent çehresinin düzenlenmesi düzeyleriyle tarife ihtiyaç duyar.²⁹⁶ Ancak mekânsal pratik, maddi gerçeklikte kurduğu ilişkiyi aşar; üretime ve yeniden-üretime alan açan toplumsal oluşumla yoğun ilişkiyi de kapsar.²⁹⁷ Lefebvre, mekânsal pratikleri, kurumsal uygulamalar, çevre yaratımları ile gündelik hayat pratikleri ve rutinler arasındaki ilişkiselliği, bağımlılığı somutlaştıran algılanan bir alan olarak nitelendirmektedir.²⁹⁸

Mekânsal üçlünün ikinci ögesi olan **Mekân Temsilleri (tasarlanan mekân)**, en genel tabirle alanın uzmanları, yetkilileri tarafından doğrudan müdahale edilen, şekil verilen ve tasarlanan mekândır. Mekân temsilleri, kent planlamacılarının, bilim insanlarının, “parçalayan” ve “düzenleyen” teknokratların, kimi sanatçıların algılanan mekân ile yaşanan mekânı bir araya getirdiği ve onların hâkimiyeti altındaki mekândır.²⁹⁹ Mekânın temsilleri, bir toplumdaki egemen düzen ve bu düzenin mekân üzerinde kurduğu işaretlerle, sembollerle ve mekân hakkındaki bilgisiyle bağlantılıdır. Bu nedenle iktidarın, egemen ideolojinin, üretim ilişkilerinin bilgisi mekâna yansır ve böylelikle mekânın üretiminde mekân temsilleri başat rol oynar. Profesyonellerin ve teknokratların, kavramsallaştırdığı, söylem, işaret, sembol üzerinden inşa ettiği düşünülmüş/tasarlanmış alandır. Buradan bakıldığında “temsillerin” soyut olduğu düşünülebilir ancak sosyal ve politik uygulamalar yoluyla mekânın üretiminde belirleyici bir role sahip olduğu söylenebilir.³⁰⁰

Üçüncü ve son unsur olan **Temsil Mekânları (yaşanan mekân)**, öncelikle belli bir mekânda yaşamını sürdüren ve o yerde yaşamın tüm yüzleriyle karşılaşanların

²⁹⁶ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 410.

²⁹⁷ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 63.

²⁹⁸ Kirsten Simonsen, “Bodies Sensations, Space and Time: The Contribution From Henri Lefebvre”, **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, Vol. 87, No. 1, s. 6.

²⁹⁹ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 68.

³⁰⁰ K. Simonsen, **a.g.m.**, s. 6-7.; C. Salman, **a.g.e.**, s. 70; H. Ghulyan, **a.g.m.**, s. 23.

mekânıdır. Bu boyutuyla da, doğrudan yaşamsallığı içerir. Ancak temsil mekânlarının anlamı bu kadar kılçıksız değildir. Çünkü temsil mekânları, toplumsal yaşamın dehlizleriyle, mahrem yanlarıyla bağlantılı olan sembolizmleri içerir. Temsil mekânı, günlük yaşamın ritimlerini, mekânın sembolik değerlerinin bir nevi yansımasıdır.³⁰¹ Yaşamın ritmini duyumsayabileceğimiz temsil mekânı:

“Tasarlanmış olmaktan çok yaşanmış olan temsil mekânları ne tutarlılığa ne bağlantıya mecburdur. İmgelemin ve sembolizmin nüfuz ettiği bu mekânların kökeni tarihtir; bir halkın ve bu halka mensup her bir kişinin tarihi. (...)Temsil mekânı yaşanır, konuşur; duyumsal bir çekirdeği ya da merkezi vardır: Ego, yatak, oda, konut ya da ev; meydan, kilise, mezarlık...”³⁰²

Mekân temsilleri profesyonellerin, teknokratların ve onların hâkim dilinin nüfuz ettiği daha sınıflandırılabilir bir mekânken; temsil mekânı daha çok sokağın dilini, sokağın, mahallenin insanının yaşamını temsil eder.³⁰³ Bu yönüyle de temsil mekânı, hali hazırda bulunan toplumsal yapının, değişmekte olanın gizini taşır.

Yaşanan bir mekân olarak temsil mekânları, tüm süregelişlerin, edimlerin gerçekleştiği mekânın fiziksel varlığına eşlik eden imgeler ve sembollerde ortaya koyulabilir. Bu itibarla insan bedeninin gündelik hayat deneyimi temsil mekânlarıyla sıkı bir ilişki içerisinde. Gündelik yaşam deşifre edildikçe, mekânın tüm boyutlarının – mekânsal üçlü - etkin birer anlatıcı oldukları görülecektir. Lefebvre, toplumsal mekânın üretiminin kavranabileceği yerin makro ölçekler değil, gündelik hayatta gizlenen mikro boyutlar olduğunu vurgular. Bu sonuca varabilmek için Lefebvre, “yalnızca üstyapılar mı vardır?” sorusunu sorar; üst yapının da gündelik yaşamın ve toplumsal pratiğin her anından doğduğunu belirterek, hayır cevabını verir.³⁰⁴

“Daha açık ya da soyut terimlerle, *muğlâklık* gündelik hayatın kategorisidir, hatta belki de temel bir kategoridir. Kendi gerçekliğini ortadan kaldırmaz; edim, olay, sonuç, bilinçlerle durumların muğlâklığından aniden doğar. Bunların kesin sınırları vardır. Muğlâklığın ısıltılı pusunu – yükselmesine izin vermek için – sürekli gizleyen sert ve keskin nesnelliği ellerinde tutarlar.”³⁰⁵

³⁰¹ K. Simonsen, **a.g.m.**, s. 7.

³⁰² H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 70-71.

³⁰³ H. Ghulyan, **a.g.m.**, s. 24.

³⁰⁴ Henri Lefebvre, **Gündelik Hayatın Eleştirisi I**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012, s. 63.

³⁰⁵ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 24.

Gündelik edimlerin toplumsal, siyasal, kültürel içerimlerinin ortaya çıkarılması için, önemsizleştirilmiş gündelik hayat üzerindeki sis perdelerinin ortadan kaldırılması gereklidir çünkü gündelik hayat amorf bir yapıya sahiptir. Burada kast edilen aslında, gündelik hayatın, politik, siyasal, toplumsal, kültürel olanla ilişkisinin ayan beyan ortada olmadığıdır, değilip çıkarılmaya ihtiyaç duyulduğudur. Bu sebepten, toplumsal, mekânsal dönüşümlerin bir izleği olarak da gündelik yaşam ele alınabilir. Lefebvre de dönüşümün nerede başlayıp nerede bittiğini şu sözlerle ifade etmiştir: “Bu dönüşüm gündelik olanın içinde gerçekleşir; gündelik olandan gelir ve oraya varır. Ya da böyle bir dönüşüm yoktur.”³⁰⁶

Tezin konumlandığı hat da, toplumsal, mekânsal dönüşümlerin büyük anlatılar yerine, mikro parametrelerle analiz edilmesinden taraftır. Ancak buradan üst-teorilerin yadsındığı anlamı çıkarılmamalıdır. Gerek göçün mekân üzerinde yarattığı dönüşümleri çekip çıkarmak; gerekse göç edilen mekânın hem mültecilere hem de eski sakinleri üzerinde yarattığı etkileri gözlemleyebilmek ve bunlar arasındaki diyalektik ilişkiyi anlamak için iki temel metodoloji benimseyeceğiz. Bunlardan ilki etnografik araştırmanın gerçekleştirileceği sahada (Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesi) göçmen ağını bir ucundan yakalayıp, ağın işlevselliğini, pratik karşılığını gözlemleyebilmek; ikincisi ise ağın bizi buluşturduğu mülteciler ve başat toplum fertlerinin mekân deneyimlerini, mekânın üretimini mekânsal üçlünün araladığı kapıdan mekânsal pratikleri, gündelik hayat deneyimlerini sorgulayarak kavramak olacaktır. Bu rotadan devam ederek saha çalışması el verdiği ölçüde, göçün mekân üzerindeki etkilerinin mekânsal ayrışma/ bütünleşme, mekânsal aidiyet, mekânsal algı bağlamlarında hangi pozisyonda olduklarını tespit etmeye çalışacağız. Bu doğrultuda, bir sonraki başlık altında mekânsal farklılaşmayı temel alarak yaklaştığımız, mekânsal ayrışma/bütünleşme, mekânsal aidiyet ve mekânsal algı kavramlarını kısaca ele alacağız.

³⁰⁶ H. Lefebvre, **a.g.e.**, s. 101.

2.3. Mekân ve Göç Etkileşimi İncelenirken Ön Plana Çıkarılacak Bağlamlar

Kelimelerin, kavramların; günlük özensiz kullanımlarla, yazılı ve görsel medyanın dili kullanmadaki dikkatsiz tutumlarıyla ve içinde yaşamaya devam ettiğimiz zamanın yaşadığı renk kaybıyla, artık hangi anlamlara geldiklerinden kuşku duyar olduk. Bu zorluğun bir diğer yanı ise, teknolojik ilerlemeyle birlikte ivme kazanan, her şeyi bir avazda kavrama, en karmaşık olguları bile özcü, indirgemeci kolaylığa sığınarak açıklama yanılgısıdır. Bu yüzden tek bir anlamın değil, anlam demetlerinin varlığını sıklıkla hatırlamalıyız. Bu bahsin konumuzla olan ilişkisi ise, buraya kadar aktardıklarımızda ve yorumladıklarımızda da değinmeye çalıştığımız gibi; göçün değil göçlerin, mekânın değil mekânların var olduğu gerçeğidir.

Hal böyleyken, göç-mekân ilişkisini ele aldığımız bu tezde, göç-mekân ilişkisinin de göçün-mekân üzerindeki yarattığı dönüşümlerin de tek olmadığını kabul etmek gereklidir. Dolayısıyla, yanlış anlaşılmalara mahal vermemek ve eleştirdiğimiz indirgemeci yaklaşımlarla aynı safta yer almamak için tezin bilhassa ele aldığı saha üzerinde söz söylemeye çalıştığını belirtmek durumundayız. Bu yüzden, çalışma sahamızın da içinde bulunduğu İstanbul ile ilgili ufak birkaç söz söyleyerek, mekânsal farklılaşmaya geçiş yapmak anlamlı olabilir.

Mübeccel Kıray, bundan yaklaşık otuz beş sene önce İstanbul'un kuşkusuz bir "metropolitan" olduğunu; eskisiyle kıyas götürmez bir şekilde farklılaşmanın, uzmanlaşmanın, örgütleşmenin yaşandığını; hâkim olmaya başlayan kentleşmeyle birlikte insanların gündelik pratiklerinin ciddi boyutlarda değiştirdiğini ortaya koymuştur.³⁰⁷ İstanbul on yıllar öncesinde olduğu gibi durmamaktadır, bugün metropolitan bir kent olmanın ötesinde "metropolitan bölge"nin ana unsuru konumundadır. "Metropolitan bölge" (anakent bölgesi), tanımını yaparsak İstanbul'un toplumsal ve ekonomik yönlerden egemen olan; gelişmeye, farklılaşmaya meyyal yapısını daha iyi kavrayabiliriz:

"Ekonomik ve toplumsal yaşamın, daha çok özeaktaki kentin etkisi altında bulunduğu, ortak çıkarlarla ona bağı olan, sınırlarını doğal koşullardan ve tüze kurallarından çok, günlük iş gidiş

³⁰⁷ Mübeccel Kıray, "İstanbul: Metropolitan Kent", **Mimarlık**, Sayı 1, 1984, s. 28.

gelişlerinin belirlediği, sınırları, yönetsel sınırlarla her zaman çakışmayan büyük ölçüde kentleşmiş alan.”³⁰⁸

İstanbul, merkezi anlamda iş yerlerinin, konut alanlarının doyum noktasına ulaşıldığı, belki de taşıyabileceğinden çok daha yükü yüklediğimiz bir kent olarak çoktandır etrafına taşıyor. Bu taşmaya hem kentin kendisinden kaynaklanan hem de ülkesel boyutta pek çok faktör neden olmaktadır. Daha açık ifade etmek gerekirse, İstanbul bölgesel eşitsizliklerin ve kimi kendi haline bırakılmış sorunların da bir neticesi olarak; doruğa ulaştığı 1955- 1965 yılları arasında gecekondulaşma deneyimini de yoğun bir biçim de edinerek, kent dış bölgelere doğru adım atmış ve “kent çevresi” yaratımı halka halka genişlemiştir.³⁰⁹ Bunun peşinden 1980’li yıllar da ise, küresel çapta yaşanan liberal ekonomik dar boğazdan İstanbul’da payına düşeni almış, siyasi yozlaşmanın da ittirilmesiyle İstanbul’da konut sektörü parlayan yıldız olmuştur.³¹⁰ Nitekim bunun uzantılarını bugün hala görmekteyiz. Son olarak Sultanbeyli ilçesinin de böyle bir kent çevresi halkalanmalarından biri olarak doğduğunu söyleyerek ayrıntılarını üçüncü bölüme saklayalım.

İstanbul’un değindiğimiz bu “uzun” geçmişi ve ayrıntılı geçmişi, elbette bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır. Zaten burada amacımız ne İstanbul’da gecekondu geçmişini araştırmak ne de konut sektöründeki patlama ve enformel sektörlerin palazlanmasının ayrıntılarına ulaşmaktır. Burada tek gayemiz, İstanbul kentinin dünden bugüne değin sürdürdüğü mekânsal farklılaşma, ayrışma geçmişine değinmektir. Farklı dönemselliklerle ve koşullarla sürekli yeniden ve yeniden üretilen İstanbul kentinde toplumsal yapının artık ne derece katmerleşmiş olduğunu ifade etmek oldukça zor. Ancak ayan beyan ortada olan, Murat Belge’nin seneler önce adını koyduğu gibi İstanbul’un “yan yana yabancıların kenti” olduğudur. “İstanbul üzerinde oluşmuş kültürel/fiziksel tabakalar (belli bir kültüre göre oluşturulan fiziksel yapı ya da belli bir şekilde algılanan fiziksel yapı) bu şehirde yaşayan bazı kesimler açısından görünmezdir, yabancıdır ya da anlamsızdır.”³¹¹

³⁰⁸ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980, s.19.

³⁰⁹ Mike Davis, **Gecekondu Gezegeni**, Çev. Gürol Koca, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 55; 79.

³¹⁰ Çağlar Keyder, “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına” s. 185’ten aktaran, M. Davis, **a.g.e.**, s. 110.

³¹¹ Murat Belge, “Yanyana Yabancıların Kenti: İstanbul”, **Mimarlık**, Sayı 1, 1984, s. 20-23.

Bu satırların yazıldığı andan yaklaşık on yıl öncesine kadar Türkiye tarihinde daha önce tanık olmadığı bir göç dalgasıyla karşılaşmıştır. 2011 Suriye İç Savaşı ile başlayan, Suriye halklarının milyonlarla ifade edilen sayılardaki Türkiye'ye göçü, hem biz kent sakinleri hem de kentsel mekânlar tarafından karşılanmıştır. İstanbul'da tahmin edilebileceği gibi bu göçü ağırlayan kentler arasında ön sıralarda gelmektedir. Bu karşılamanın mekânsal anlamda izlerinin nasıl atıldığına, “yan yana yabancıların kenti” olan İstanbul/ Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesinin mekânsal üçlü kuramının yardımı koşmasıyla mekânsal farklılaşma/ayrışma/bütünleşmeyi hangi boyutlarda yaşadığına, uç bir gösterge olarak gettolaşma semptomlarını barındırıp barındırmadığına bakabilmek için bu kavramları kısa da olsa ele alalım.

2.3.1. Mekânsal Ayrışma ve Bütünleşme

Modernizasyonun, ulus-devlet ideolojisinin canhıraş bir biçimde sıkı sıkıya tutunduğu dünyayı tekçi bir filtreyle dizayn etmeye dönük model; siyasal, iktisadi, kültürel, toplumsal, tarihsel olanı ele alırken pek çok faktörü/ farklılığı görünmez kılar: tıpkı mekânın yok sayılması, tarihin mekânsızlaştırılması gibi. Kapitalist iktisadi sistem kendi varlığını sürdürmek için her türlü alana sokulurken – buna mekân da dâhil – sosyal teori bundan mahrum bırakılmak istenir. Bu mahrumiyetten, eksiklikten yola çıkarak Marksist düşünürler başta Castells, Harvey ve Lefebvre olmak üzere, toplumsal olgulara yaklaşıma mekân faktörünü de dâhil etmenin gerekliliğini vurguladılar. Lefebvre de, önceki bölümde ele aldığımız üzere, mekânı matematiğin, sayıların hâkimiyetine bırakmayıp; mekânsal farklılaşmayı su üzerine çıkaran diyalektik bir perspektif olarak mekânsal üçlü kavramını geliştirmiştir.

Bahsettiğimiz bu yaklaşım, tarihsel gelişmelerin, toplum analizlerinin mekânsal farklılıklardan azade bir şekilde ele alınmanın eksik olacağı gerçeğinden yola çıkılarak gelişmiştir. “Bugün artık toplumsal analizlerde hep tarihsel açıklamaların kavramsallaştırılması, bu kavramsallaştırmaların ise mekânsal farklılıklardan bağımsızmışçasına her toplum için aynı çizgide olacağının beklenmesi sorgulanmaya

başlanmıştır.”³¹² Nitekim mekânsal unsurların, bölgesel farklılıkların öneminin vurgulanmasıyla mekân bilinci derinleşmiştir; mekânsal pratiklerden, gündelik yaşamdan bağımsız ele alınamaz olmuştur.³¹³ Dolayısıyla toplumsal yaşıntıyı orta yerinden kesen mekân, toplumsal yapıdaki farklılaşmalardan, uzlaşmalardan, çatışmalardan, değişen ihtiyaçlardan, yaşanan krizlerden paye alarak yeniden üretilir ve mekânsal ayrışma ortaya çıkar.

“İnsani ve toplumsal ihtiyaçlar ve değişimler sonucunda sürekli yeniden üretilen mekân, farklı işlevler doğrultusunda biçimsel ve niteliksel olarak değişmektedir. En temelde hayat tarzında ve toplumsal değerlerde meydana gelen değişme ve başkalaşmalar, farklı mekânların üretilmesini, mekânsal ayrışmanın ortaya çıkmasını gerektirmektedir. Bu süreç içinde hayat farklı mekânlarda akmakta, farklı mekânlar hayata yön vermektedir.(...) Bu süreçte oluşan mekânsal ayrışma, toplumsal yapıdaki farklılıkların, ayrışmaların, tabakalaşmaların, sınıflaşmaların bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Mekânsal ayrışma, ekonomik, sosyal, kültürel, dinsel, ideolojik vb. faktörlerle birlikte belirginleşmektedir.”³¹⁴

Mekânsal ayrışmanın en somut veçhelerini, farklı geçmişlerden gelip yan yana yaşamın örneklerini, sınırlarını ortaya koyan; getto, mahalle, sokak, kurtarılmış bölgeler, bugün kentsel dönüşümün, soylulaştırmanın kurbanı olan kimi yerler olarak somutlaştırmak mümkündür. İstanbul’da sıklıkla rastlayabileceğimiz burun buruna konumlanmış ama aralarında uçurumlar olan, birbirlerine dokunmayan, görünmeyen duvarlarla ayrılmış, lüks siteler, rezidanslar ve gecekondu yapıları mekânsal ayrışmaya somut bir örnektir.

Harvey, mekânsal ayrışmayı, temelde sınıfsal yapıya koşut olarak ele aldığı çalışmasında, mekânsal farklılaşmanın, kapitalist üretim sürecinden doğan güçlerce üretildiğini şu sözlerle ifade eder:

“(...)mekânsal farklılaşma, kapitalist toplumun yabancılaştırıcı toplumsal ilişkilerinin sürmesi ve yeniden üretilmesinde yaşamsal bir rol üstlenir. Kendi sürekliliğini sağlamak üzere strateji arayışlarının oluşturduğu süreçte kapitalist birikimin güçleri, değer sistemleri, tüketim alışkanlıkları, farkındalık ve politik bilinç durumları ve dahası, zaman içinde kapitalist düzenin yaygınlaşmasını dizginleyen bütün yapıları çevreyi yaratır. Kapitalist toplumun devrimci niteliği, kendini korumak üzere yaratmış olduğu engelleri sürekli olarak yıkar. Kentsel çevrelerin ve mekânsal farklılaşmaların sürekli olarak yeniden biçimlenmesi, hiç bitmeyen bu sürecin kanıtıdır. Bu nedenle, mekânsal farklılaşmayı, toplumsal ilişkiler temelinde oluşan bir tercihler sisteminin edilgen ürünü olarak görmek yerine, sınıfsal ilişkilerin ve toplumsal

³¹² Esra Akcan, “İletişim ve Tüketim Toplumunda Mekânsal Farklılığa Ait Çelişkiler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 64/65, 1994, s. 40.

³¹³ E. Akcan, **a.g.m.**, s. 42-43.

³¹⁴ Köksal Alver, **Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler**, Ankara, Hece Yayınları, 2007, s. 22.

farklılaşmaların üretildiği ve sürdürüldüğü süreçler içinde tamamlayıcı bir aracı etki olarak algılamamız gerekir.”³¹⁵

Harvey, mekânsal ayrışmayı yalnızca birbirine benzer insanların bir arada yaşama isteklerinden ileri gelen bir durum olarak açıklamakla yetinmez; sosyolojik perspektifin yanına, tarihi arka planı ve sınıfsal yapıyı da dâhil ederek bütünlüklü bir okumayla ele alır. Sonuç olarak, ilk önce mekânsal ayrışmayı mekânın üretiminin bir uzantısı olarak ele almak gereklidir. Çünkü mekân, kapitalist sistemin kendini sürdürebilmesi için kullanılır. Bu yüzden de mekânsal farklılıklar, ayrışmalar sınıfsal yapının izlerini taşır. İkinci olarak da, mekânsal ayrışma sınıfsal yapıdaki farklılaşmanın yanında; toplumdaki farklı inanç, kültür, etnisite gruplarının bir arada yaşama pratikleri doğrultusunda da yaratılabilir.

Sencer- Ayşe Ayata, tarihsel perspektifte yaklaşıldığında mekânsal ayrışmanın, toplumsal yapının değişimi ile sıkı ilişki olduğunu belirtirler; toplumsal sınıf yapısı ile komşuluk ilişkileri arasında örtüşmelerin gözlemlendiğini kaydederler. Buradan hareketle Türkiye kentlerinde, mahallenin yalnızca idari bir birim olmadığını, ortak kültüre, dine etnik kökene sahip kimselerin birlikte yaşadığı yeri ifade ettiği sonucuna varırlar. Burada en mühim noktalardan bir tanesi, her ne kadar ortak kültüre, etnisiteye, dine sahip olunsu da, mahallenin farklı zenginlik düzeylerine göre kendi içinde tekrar ayrılmasıdır.³¹⁶ Şunu söylemek mümkün gözüküyor: Mekânsal ayrışma üzerinde etkili olan iki temel hat vardır bunlardan birincisi, sınıfsal yapı; ikincisiyse kültürel, dini, etnik ortaklıklardır.

Mekânsal bütünleşme ise, esasında mekânsal ayrışmanın içinde yer alan bir dokudur. Bir yandan mekânsal ayrışmalar, farklılaşmalar yaratılırken/üretilirken; diğer yanıyla da bütünleşme adacıkları yaratılmış olur. Mekânla, kentle bütünleşme ise kabaca ifade etmek gerekirse kentsel dokuya uyum sağlayabilmek, onun bir parçası olabilmek süreçlerini içerir. Mekânla bütünleşme, iki düzeyde gerçekleşir: psikolojik-kültürel ve

³¹⁵ David Harvey, “Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı”, **20. Yüzyıl Kenti**, Der. ve Çev. Ayten Alkan- Bülent Duru, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 170.

³¹⁶ Sencer- Ayşe Ayata, “Toplumsal Tabakalaşma, Mekânsal Ayrışma ve Kent Kültürü”, **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, Der. Fuat Atacan v.d., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s. 151-152.

toplumsal-ekonomik.³¹⁷ Kentle bütünleşme bahsi bilhassa, kentsel kültüre ayak uydurma, kentlileşme, kentle bütünleşememiş gruplara dikkat çekme gibi alt metinler taşısa da, biz bağlam itibariyle mekânsal bütünleşme derken bunlara ağırlık vermiyoruz. Daha çok mekânsal ayrışmanın aksi bir toplumsal birliktelikten, bir arada yaşamanın dinamiklerinden, belli bir mekânda bir arada yaşarken başka gruplardan ayrışma durumuna dikkat çekiyoruz. Bu anlamda, kültürel ve sınıfsal olarak aynı kümede yer almak mekânsal olarak insanları bütünleştiren bir işlevler taşıyabilir.

Göç dolayısıyla kentin yeni sakinleri ve eski sakinleri arasındaki kültürel bütünleşme süreci de yalnızca sosyal etkenlerle ele alınmamalıdır. Sosyal bilimlerde sıkça düşülen mekânı göz ardı etme yanılgısı, kültürel karşılaşmalar ele alınırken de tekrarlanmaktadır. Göregenli'nin hatırlattığı gibi, analiz birimimiz temel çatı olarak kültürel bütünleşme olsun ya da buna bir arada yaşamanın yollarını aramak diyelim, mekânsal faktörler de sosyal faktörler kadar önemli değişkenler olarak göz önüne alınmalıdır. En nihayetinde, farklı kültürlerin bir arada yaşayacakları yer kentsel mekândır. Bu yüzden, mekânsal/kültürel bütünleşme ele alınırken mekânla kurulan aidiyet ilişkileri, mekânın anlamı, mekânsal pratikler yok sayılmamalıdır. ³¹⁸ Bu denklem, saha çalışması yürütülürken sürekli arka planda açık tutulacak bir anlam içermektedir. Göçle birlikte mekânsal üretimin bir sonucu, uzantısı, yansıması olarak mekânsal ayrışmanın/bütünleşmenin, hangi dinamiklerle şekillendiği ve ne aşamada olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2.3.2. Mekânsal Aidiyet ve Mekânsal Algı

Mekâna duyulan aidiyet, yere bağlılık, yer bağımlılığı, adına her ne dersek diyelim, öncelikle yaşadığımız çevrenin biz insanların hayatında tıpkı sevdiğimiz insanlar gibi önemli bir yere sahip olduğunu anlamak için başvurduğumuz kavramlardır. Öyle ki,

³¹⁷ Karel Göymen, "Kentle Bütünleşme Sürecinin Yönetsel Boyutu", **Kentsel Bütünleşme**, Der. Tüzköz Erder, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No 4, Ankara 1982, s. 81.

³¹⁸ Melek Göregenli, Pelin Karakuş, "Göç Araştırmalarında Mekân Boyutu: Kültürel ve Mekânsal Bütünleşme", **Türk Psikoloji Yazıları**, Cilt 17, 2014, s.102.

çocukluk anılarımız gibi doğduğumuz, yaşadığımız, kim bilir göç ederek katıldığımız kentsel mekân varlığımızın göz ardı edilemez parçalarıdır. Bu parçalar ki, bireysel anılarda derin birer yer edinmekle kalmazlar, toplumsal hafızanın, kolektif belleğin payandası durumuna yerleşirler. Mekânla kurulan bağın, yaşanan yer terk edilmek durumunda kalınsa dahi hafızadaki birikmiş tortularla, bir alışkanlıkla, bir eşyayla yanında götürüldüğünü; yaşadığımız mekânın bize açtığı pencerenin kolay kolay kapatılmadığını Konstantinos Kavafis'in şu dizeleri unutulmaz bir biçimde ortaya koyuyor:

“Yeni ülkeler bulamayacaksın, başka denizler
Bulamayacaksın.
Bu kent peşini bırakmayacak. Aynı sokaklarda
dolaşacaksın. Aynı mahallede yaşlanacaksın,
aynı evlerde kır düşecek saçlarına.
Bu kenttir gidip gideceğin yer. Bir başkasını umma-
Bir gemi yok, bir yol yok sana.
Değil mi ki, hayatına kıydın burada
bu küçücük köşede, ona kıydın demektir bütün dünyada.”³¹⁹

Yaşamlarımızın belli dönemlerini geçirdiğimiz yerler hem yaşanan an itibarıyla yaşamın bir parçası/tanığı konumundalar hem de belleğimizin hatırlatıcıları olan bu yerlerin gelecekte de önemleri devam etmektedir. Dolayısıyla yaşam ortaklığı kurduğumuz bir mekândan tamamen kopmak ya da onu koparıp atmak, yok saymak oldukça zordur. Kavafis'in değindiği gibi gidip gidebileceğimiz yer zaten yaşadığımız mekânlardır, yani en zihinsel ve imgesel olarak o yerleri hep yanımızda taşıyoruz. Burada aslında kentle kurulan bağdan ve aidiyet ilişkisinden bahsediyoruz. İnsanın temel ihtiyaçları arasında yer alan aidiyet duygusu, yani kendini bir yerin parçası hissetme o yerin kendisiyle tamamlandığına olan inançla açıklanabilir.

³¹⁹ Konstantinos Kavafis, **Bu Kenttir Gidip Gideceğin Yer**, Çev. Alovera- Barış Pirhasan, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2016, s. 39.

Bir yere duyulan bağlılığa, mekânla kurulan aidiyet ilişkisine daha yakından bakılırsa, genel olarak insanla belirli mekân arasında kurulmuş olan duygusal bağa işaret edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, bireysel ve toplumsal kimliğin şekillenmesinde de insanın mekânla kurduğu bağın önemine değinilir, mekân da tıpkı kültür gibi dil gibi kimlikler üzerinde etkiye sahiptir. Mekânın bu anlamdaki etkisi ilköğretim müfredatlarında ülkesel sınırların üzerine basılarak işlenmesinden anlaşılabılır.³²⁰ Topluluk bilinci, vatandaşlık duygusu ilköğretilerde verilirken mekân da burada işlevsel bir rol oynar. Ancak kimlik yaratımı konumuzun odak noktası olmadığı için konuyu dağıtmamak adına buradan uzaklaşıyoruz.

Sosyal bilimlerde küreselleşme kavramı etrafında bölgeselliğin (kentin, mahallenin, sokağın) artık esamesinin okunup okunmadığı üzerine yürütülen tartışma anlamlıdır. Burada teorisyenler ikiye ayrılmış durumdadır: birinci kanat artık ileri iletişim ulaşım teknolojisi nedeniyle mekânla olan ilişkinin önemini yitirdiğini savunurken; diğer kanatta yer alanlar iddia edilenin aksine küreselleşmenin insanların yerle/mekânla kurdukları ilişkileri daha da güçlendirdiğini savunmaktadırlar.³²¹ Küreselleşmeyle ilişkilendirerek mekânı iç eden açılımlar, toplumsal yapının, toplumsal ilişkilerin, kısacası yaşamın yürüdüğü hattı yok saymaya neden oluyor: Her şey havada bir yerlerde vuku buluyormuşçasına ve olup biteni mekânsızlaştırarak.

Bu alanda geliştirilen çalışmaların da ortaya koyduğu gibi, ilk çalışmalar ağırlıklı olarak kimlik/kültür ve çevre arasındaki ilişkileri sorgular nitelikteyken, sonraki araştırmalar bir yerle kurulan bağların temel dinamikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Çevre psikolojisi alanında, mekânla kültürler arasındaki ilişki toplumsal yapıyı anlamak açısından önemli göstergeler olarak ele alınmıştır. Bu nedenle kültürel yapının mekânla kurulan ilişkiyi yansıttığı söylenebilir. Bu ilişkiselliğin yanında bir de bireysel olarak mekânla kurulan bağ mevcuttur.³²² Mekânsal aidiyet üzerine henüz

³²⁰ Christopher Spencer, "Place Attachment, Place Identity and The Development of The Child's Self-identity: Searching The Literature to Develop and Hypothesis", **International Research in Geographical and Environmental Education**, Vol 14, Issue 4, 2005, s. 308.

³²¹ Melek Göregenli, **Çevre Psikolojisi: İnsan – Mekân İlişkileri**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 171.

³²² M. Göregenli, **a.g.e.**, s. 172-173.

ortaklaşa genel geçer tanım bulunmamaktadır ancak burada duygusal bir yakınlıktan bahsedildiği aşikârdır.

Bireyin yaşadığı mekânı sahiplenmesi, kendisini onun bir parçası olarak görmesi olarak açıklayabileceğimiz aidiyet duygusu; mekânsal yenilenmenin, mekânın yaşamı kolaylaştırıcı açılardan üretiminin itici gücü olur. Mekâna kendini ait hisseden birey, yaşadığı yerin gelişimi için gönüllü olarak katkı sağlar. Bu bağlılık toplumsal ilişkilerin de iyicil yönde gelişim göstermesine ön ayak olur. Yaşadığı yere bağlı insanlardan oluşan bir kentsel bölgede, oranın ihtiyaçlarına dair demokratik katılım yollu tartışmalara, yurttaşların kamusal alanla aktif müdahilliliğiyle karşılaşılabilir.³²³ Bir yere duyulan bağlılık, zaten orada aktif yaşama karışmayla doğar ve aktif olarak bir yerin parçası olmakla aidiyet duygusu koşut bir şekilde ilerler. “Kişinin, kendini bir mekâna ait hissetmesi duygusal, fonksiyonel ya da kavramsal bir bağ ile gerçekleşebilmektedir. Kullanıcı, kendi için anlamı ve değeri olan mekânlar ile duygusal bağ; belirli bir aktiviteyi takip etmek için ise fonksiyonel bir bağ kurmaktadır.”³²⁴

Son olarak, Göregenli’nin Low ve Altman’ın çalışmasından aktardığı üzere mekâna bağlılık altı boyutta oluşur:

- “1. Aile yoluyla, kuşaklar boyunca aktarılan tarihsel boyut
2. Yerle, mekânla ilişkide kayıp ya da iradi olmayan ayrılışlar nedeniyle oluşan bağlantılar
3. Mülkiyet, her türlü edinme ve politik olan yoluyla oluşan ekonomik bağlantılar
4. Ruhsal ve mitolojik ilişkilerle bağlantılı kozmolojik çerçeve
5. Dinsel ve/veya seküler çerçeve ve kültürel olaylara katılım yoluyla gerçekleşen bağlantılar
6. Hikâyeler, söylenceler ve yer adlarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan anlatıya dayalı (narrative) çerçeve.”³²⁵

³²³ Fahriye Hazer Sancar, Yucel Can Severcan, “Children's Places: Rural–Urban Comparisons Using Participatory Photography in the Bodrum Peninsula, Turkey”, **Journal of Urban Design**, Vol. 15. No. 3, 2010, s. 298.

³²⁴ Sevcen G. Solak, “Mekân Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, 2017, s. 21.

³²⁵ Low, S. M. ve Altman, I., Place attachment: Human behavior and environment. Advances in theory and research (Cilt: 12). New York ve London: Plenum Press, 1992’den aktaran, M. Göregenli, **a.g.e.**, s. 180-181.

Elbette bu boyutlar değişmez ya da farksız değildir, her bireyde farklı seyredebilir. Mekân ve insan arasında örülen ilişki dolayısıyla, mekânla bağın ipuçlarını verebilecek, niteliklerini resmedebilecek semboller de ortaya çıkar.³²⁶ Dolayısıyla çalışma açısından da mekânın üretimi keşfedilmeye çalışılırken bir yandan da mekânsal aidiyetin farklı toplumsal gruplarda nasıl seyrettiğine bakacağız. Bu sırada, özellikle yürütülen mülakatlarda mekânla kurulan bağın (ister köken ülke olsun ister hedef ülke) sembolik bir karşılığı olup olmadığını yakalamaya çalışacağız. Kim bilir bu sembolik bağ, göç sırasında beraberinde getirilmiş bir taş, bir fotoğraf, anlamlı bir sembolün işlendiği herhangi bir “şey” olabilir; köken ülkeyle bağı sürdüren, orayı hatırlatan, herhangi bir nesne ya da obje olabilir.

İnsanın sosyal anlamda ilişki de olduğu mekân, her birey tarafından parmak izi gibi farklı algılanarak bu yerle bağ kurulur. Mekânla kurulan bağın bir yerlerinde de mekânın nasıl algılandığı yatar. Mekânı algılayış biçimimiz, orayla kurduğumuz bağın muhtevasına yön verir. Haliyle burada bireysel deneyimler ön plana çıkar. Mekânsal algının oluşumunun ilk aşamasını mekânsal deneyimler ve bunların hatırlanması oluşturur. İkinci aşaması ise bireyin kavramsal, imgesel ve değer dünyasından hatırlanan deneyimlerin geçirilerek bir anlama kavuşturulmasından meydana gelir.³²⁷ Mekânsal pratiği, bu deneyimin zihinsel süzgeçten geçmesi takip eder ve böylece mekânsal algı doğar. Bahsedilen bu ilk aşama duyumsal, ikinci aşama ise zihinsel aşama olarak adlandırılır.

Görsel algılama, kişinin anlam dünyasından uygun giysilerle giydirilir ve bunun yanında geçmişten kalan çağrışımlarla, bellekteki geçmiş deneyimlerle bağlamlarla ilişkilendirilir.³²⁸ Kısacası, mekânın algılanması bir yerin göz gezdirilerek fark edilmesi olarak anlaşılamaz. Bireyin mekânı algılayışı geniş bir düzlemi kapsamaktadır. Bu düzlem fiziki deneyimi, zihinsel aşamaları ve geçmiş deneyimleri de içerir, bundan ötürü mekânın algılanması tüm bunların toplamına denk gelmektedir.

³²⁶ M. Göregenli, **a.g.e.**, s. 181.

³²⁷ Seçil Sayar Avcıoğlu, Oya Akın, “Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Köyiçi Koruma Bölgesi’nin Mekânsal Değişiminin İrdelenmesi”, **İdeal Kent**, Cilt 8, Sayı 22, 2017, s. 427.

³²⁸ S. S. Avcıoğlu, O. Akın, **a.g.m.**, s. 428.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEHMET AKİF MAHALLESİ'NDE GÖÇÜN MEKÂNSAL VE SOSYAL YAPIYA ETKİLERİNE BAKIŞ

3.1. Sultanbeyli: “İstanbul’un Yakınlarında Kaçak Bir Kent”

“Bu harita bana hiç görmediğim ama sıkça hayalini kurduğum bir yeri nasıl bulacağımı söyleyebilir. Ama haritayı bire bir izleyerek gittiğim yer, hayalimdeki yer değildir. Haritaların gerçekleri artarken, doğrulukları azalıyor.”³²⁹

“Sultanbeyli tam anlamıyla bir simge: 1980 sonrasında Türkiye kentlerini mahveden, orman alanlarını, su havzalarını yiyip bitiren doymak bilmez kent yağmasının bir simgesi. Sadece kamu topraklarının değil, özel mülkiyet altındaki arazilerin de yağmalandığı bir yer Sultanbeyli.”³³⁰

Sultanbeyli, coğrafi olarak mega kent İstanbul’un periferisinde konumlanmakla kalmaz. Bununla birlikte, gelişmişlikte ve modern kentin bir parçası olmanın gerekliliklerini sağlamada da kent olgusunun çeperlerinde dolaşır. Aslında yapmış olduğum bu açıklama, Sultanbeyli’ye dair 1990’lı yılların toplumsal algısını yansıtmaktadır. 1990’ların sonlarında ve 2000’lerin başlarında Sultanbeyli için sıklıkla “varoş” tanımlaması kullanılabılırken, bugün yekten bunu söylemek eksik kalacaktır. Sultanbeyli’ye kısaca bakışımı, bugünden değil de biraz geriden başlatmamın sebebi kentsel evrimde, kente dair mücadelelerde mukimlerin ne tür yollardan geçtiğine ve mültecilerin bu sürece nasıl dâhil olduklarına bütüncül bir perspektiften bakabilmektir.

1990’ların sonlarında ekseriyetle tehlikeli, güvensiz, korkulacak bir yer olarak akıllara kazınan Sultanbeyli, hakim olan bu algıyı gecekondulaşmanın, kaçak yapılaşmanın ve enformel iş kollarının yaygın bir biçimde görülmesine borçludur. Sultanbeyli toplu kaçak yerleşmede ön sıralarda yer almasının yanı sıra, ormanlık arazi yangınlarında, su havzası işgallerinde, plansız kentleşmede, enformel işgücü piyasasında da hatırı sayılır bir geçmişe ve yere sahiptir.³³¹ Dolayısıyla sözünü ettiğim yıllarda Sultanbeyli imgesi, kuralların işlemediği, kanunların geçerli olmadığı bir muhtevaya sahiptir.

³²⁹ Janette Winterson, **Vişnenin Cinsiyeti**, Çev. Pınar Kür, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 82.

³³⁰ Oğuz Işık, M. Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 204.

³³¹ O. Işık, M. M. Pınarcıoğlu, **a.g.e.**, s. 191- 194.

Tezin araştırma sahasında Sultanbeyli'yi seçmemin sebeplerinden bir tanesi, yukarıda kısaca bahsettiğim İstanbul gibi bir kentin ilçesi olup, sosyo-mekansal, sosyo-ekonomik olarak çok ayrıksı bir geçmişe sahip olmasıdır. Şehre çeperinden dâhil olan insanlar hem ülke içi göçle Sultanbeyli'ye yerleşmiş hem de kentsel düzenden kendini sıyrabilmiş, bu semtte barınmanın, iş hayatının yan yollarını rahatlıkla bulabilmişlerdi. Dolayısıyla, Sultanbeyli'yi tercih sebeplerinden bir diğeri de göçmen nüfusla kendini var etmiş olmasıdır ve aslında kimliğini de böylelikle bulmasıdır. İstanbul'un hâkim kent kültürünün, Sultanbeyli gibi yerlerde tezadını yani kır kültürünü barındırması, kültürel açıdan bir çekişme noktası olarak okunmuştur.³³² Bu çekişme dolayısıyla, ideolojik, kimliksel, kültürel çatışmalar oldubitti göçmen nüfus ile İstanbul'un yerlisi arasında yaşanmıştır. Sonuç olarak bir tür kültürel ötekileştirilmeye maruz kalmış olan Sultanbeyli nüfusunun bugün mültecilere nasıl yaklaştığı merakı da tercih sebeplerinden biri oldu.

Mekânsal dinamikler açısından ender rastlanır bir örnek teşkil eden Sultanbeyli, siyasal yönden de Refah- Fazilet Partisi'nin güçlü destek bulduğu bir geçmişe sahiptir. Ancak AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) dönemi modern İslami toplumun inşa çalışmaları ve neo-liberal iktisadi siyasalar bölge üzerinde etkili olmuştur. AKP döneminde fabrikalar hızla kapatılarak sanayisizleşme yaşanmıştır. Bunun yarattığı boşluğu ise inşaat sektörü ve ticaret doldurmuş, yerliler için yeni kazanç kapıları bunlar olmuştur.³³³ Buradan hareketle, hukuk normlarının yok sayıldığı, düzensizliğin hüküm sürdüğü ve kaçak yerleşimle özdeşleşmiş Sultanbeyli'nin bugün görece kentsel normları uygulayan bir yerel yönetime sahip olduğunu söylemek mümkündür. İktidar tarafından tehlikenin, düzensizliğin, hukuk dışılığın 2000'li yıllardan günümüze kadar geçen sürede kontrol altına alındığı da söylenebilir.

Sultanbeyli'nin nasıl algılandığına, aldığı iç göçle birlikte İstanbul'un yoğun nüfuslu semtlerinden biri haline geldiğine, enformel işgücünün ve kaçak yapılaşmanın

³³² O. Işık- M. M. Pınarcıoğlu, **a.g.e.**, s. 195.

³³³ Cihan Tuğal, **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s.221.

geçmişte nasıl hüküm sürdüğüne kısaca değindikten sonra biraz da coğrafi, demografik, idari özelliklerine değinelim.

1957 yılında köy olarak kurulan Sultanbeyli içinden TEM Otoyolu'nun geçmesi sebebiyle cazip hale gelmiş, 1980'li yılların sonuna doğru yaşanan hızlı yapılaşmanın da sonucunda 1987 yılında Sultanbeyli köyünde belediye kurulması kararı alınmıştır. En nihayetinde, 1992 yılında da Sultanbeyli ilçe statüsünü kazanmıştır. 2004 yılında ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi idari sınırlarına dâhil olmuştur.³³⁴ 15 muhtarlıktan oluşan ilçenin nüfusu TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verilerine göre 343.318'dir.³³⁵ Anadolu yakasında yer alan Sultanbeyli, Aydos ve Teferrüç Dağları arasında konumlanmaktadır. Sultanbeyli, Kartal, Sancaktepe ve Pendik ilçeleriyle sınır komşusudur.³³⁶

Sultanbeyli Belediyesi ile işbirliği halinde olan Mülteciler Derneği, belediye bünyesinde kurulan SUKOM veritabanında Sultanbeyli'de yaşayan bütün Suriyelilerin bilgilerini düzenli olarak toplamaktadır. Belediye iştirakiyle oluşturulan SUKOM veritabanından ulaştığım son verilere göre Sultanbeyli'de yaşayan Suriyeli mülteci sayısı 29.502'dir. Sultanbeyli İstanbul Anadolu yakasında en çok Suriyeli mültecinin ikamet ettiği ilçedir.³³⁷ Sultanbeyli'yi araştırma sahası olarak tercih etmemin başat sebepleri arasında Anadolu yakasında en çok Suriyeli mültecinin yaşaması da bulunmaktadır.

3.1.2. Çalışmanın Örneklemi: Mehmet Akif Mahallesi

“Onların (Suriyeli mülteciler) mahallemizde olmamaları lazım, burada bizim halkımızın arasında, Mehmet Akif'te yaşamalarının anlamını ben çözemedim gitti. Biz bu mahallede

³³⁴ Sultanbeyli Kaymakamlığı Resmi Web Adresi, <http://www.sultanbeyli.gov.tr/ilce-tarihi> , (Son Erişim Tarihi: 5.05.2021)

³³⁵ TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> , (Son Erişim Tarihi: 5.05.2021)

³³⁶ Sultanbeyli Belediyesi Resmi Web Adresi, <https://www.sultanbeyli.bel.tr/cografi-durum-ve-nufus/>, (Son Erişim Tarihi: 6.05.2021)

³³⁷ Mülteciler Derneği Web Adresi, <https://mülteciler.org.tr/sukom-2020-temmuz-ayi-istatistikleri/>, (Son Erişim Tarihi: 6.05.2021) *SUKOM veritabanında kayıt altında tutulan bilgiler 2020 Temmuz ayı verilerine dayanmaktadır.

Türk, Kürt, Laz beraberce sorunsuz yaşıyoruz, zaten sonuçta hepimiz Türk'üz. Ee şimdi sen bizim aramıza bunları katarsan olmaz. Bir yerde bura bizim mahremimizdir. Şimdi değil ama ilerde ne demek istediğimi anlayacaksın kızım, ilerde başımıza bin tane dert açılacak. Benim elimde güç olsa hepsini yollarım bu mahalleden. Onların kamplarda yaşamaları daha iyidir.”³³⁸

Sultanbeyli'nin on beş mahallesinden bir tanesi olan Mehmet Akif Mahallesi, İstanbul-Ankara karayolunun güneyinde Petrol Yolu ve Fatih Bulvarı arasında bulunmaktadır. Mehmet Akif, TEM Otoyolu'na yakınlığıyla, toplu ulaşımında önemli bir güzergâh olmasıyla, AVM'lere ve Sultanbeyli merkezine yürüyerek erişimin kolay olmasıyla ilçenin merkezi konumundadır.

Merkeze yakınlığı dolayısıyla, Mehmet Akif'te ilçenin geneline kıyasla planlı yerleşmenin olduğu söylenebilir; özellikle de Petrol Yolu çevresindeki yollar, sokaklar için bu geçerlidir. Elbette bu kentsel planlamada Sultanbeyli'nin 1992 yılında belediye statüsü kazanmasının ve de 2000'li yıllarla birlikte giderek merkezi ve yerel otoriteler tarafından yönetim-denetim mekanizmalarının kurulmasının önemli payı olduğunun altını çizebiliriz. Bu anlamda 2004 yılında ilçenin İstanbul Büyükşehir Belediyesi idari sınırlarına katılması mühim bir mihenk taşı olmuştur. Büyükşehir Belediyesi'nin ilçeye yaptığı okul inşası, sağlık hizmetleri, yol yapım çalışmaları, kamu binaları, çevre düzenlemeleri gibi yatırımlardan en fazla payı alan mahallelerden bir tanesi de Mehmet Akif olmuştur. Bundan ötürü, 2000'li yıllarla birlikte Sultanbeyli'de ve Mehmet Akif Mahallesi özelinde mekânsal değişimin hız kazandığını, Sultanbeyli'nin sahip olduğu “İstanbul yakınlarında kaçak bir kent” imgesinden uzaklaştığını belirtebilirim.

Sultanbeyli'nin AKP iktidarı döneminde sanayisizleşmeye başladığına bir önceki bölümde değinmiştim. Sanayisizleşmenin doğurduğu boşluk, ticari iş merkezlerinin, küçük ölçekli sanayinin, tekstil atölyelerinin, hizmet ve inşaat sektörünün ikame

³³⁸ Salih Tüysüz(65), Mehmet Akif Mahallesi Muhtarı, Sultanbeyli-M. Akif Mahallesi, 10.03.2021.

edilmesiyle doldurulmuştur. Yaşamını büyük oranda Mehmet Akif Mahallesi'nde sürdürmüş olan mahalle sakinine, Sultanbeyli ve mahalledeki iş olanaklarının neler olduğunu, insanların geçimlerini hangi işlerden sağladıklarını sorduğumda, şu yanıtı aldım:

“Bu mahalle önceden köydü, köy olarak geçiyordu. Ne zaman ki buradaki insan kalabalığının önünü alamadılar Büyükşehir Belediyesi geldi burası artık mahalle dedi. İsteyen çaputunu arsaya bağlayıp bura benim diyordu, çok karışık işlerdi, tabii bunlar çok eskiden. Belediye geldi buraları düzene soktu. Usulsüz iş yapan da çok olurdu. Hemen burada olmasa da bu çevrede sanayide çalışan işçiler olurdu, şimdi burada fabrika falan yok. Samandıra taraflarında plastik fabrikası, sanayi sitesi, kuruyemişçiler sitesi var. İsteyen o taraflara gidiyor mecbur. Mahallede çoğusu kendi dükkânını açıp, kendi işini yapmaya uğraşıyor. Aha bak adım başı dönerci var, pideci var. Tekstil konfeksiyonları var. İşler bunlar kızım. He bir de çok giyim mağazaları da var artık, bayan kuaförleri var. Biraz biraz okuyanlar dışarılara gidip çalışıyorlar, gençlerden Ümraniye’de çalışanlar çok mesela.”³³⁹

Anadolu yakasındaki Suriyeli mültecilerin en yoğun ikamet ettikleri ilçenin Sultanbeyli olduğunu aktarmıştım. Sultanbeyli’de bulunan 15 mahalle arasından da en yoğun Suriyeli mülteci nüfusuna sahip olan mahalle Mehmet Akif’tir. 27.694 nüfuslu mahallede elde edilmiş olan son verilere göre 2355 Suriyeli yaşamını sürdürmektedir. Sultanbeyli’deki toplam Suriyeli aile sayısı 1231 iken Mehmet Akif’teki sayı 464’tür.³⁴⁰ Mehmet Akif’i araştırma sahası olarak tercih etmemin başat nedeni mahalledeki Suriyeli mülteci nüfusunun fazla olmasıdır. Böylelikle üst paragraflarda ifade etmeye çalıştığım gibi, mahalle mülteci göçünden bağımsız olarak zaten bir mekânsal değişim geçirmesiyle daha sonra da mültecilerin de mekâna dâhil olmasıyla

³³⁹ Yaşar Amca(77), Türkiyeli Görüşmeci, Emekli, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 8.03.2021.

³⁴⁰ Mülteciler Derneği Web Adresi, <https://muleteciler.org.tr/sukom-2020-temmuz-ayi-istatistikleri/>, (Son Erişim Tarihi: 7.05.2021) *SUKOM veritabanında kayıt altında tutulan bilgiler 2020 Temmuz ayı verilerine dayanmaktadır.

mekânsal değişimin, kentsel mekân ve göç etkileşiminin, kentsel mücadelenin gözlemlenebileceği bir mekân olarak seçilmiştir.

Fotoğraf 1. Mehmet Akif Mahallesi Muhtarlığından bir görünüm.

3.1.2. Çalışmanın Yöntemi

İstanbul Anadolu yakasında bulunan Sultanbeyli ilinin Mehmet Akif mahallesinde yapılan saha çalışmasında, mahallede yaşayan hem Türkiyeli hem de Suriyeli bireylerle nitel araştırma yöntemi kullanılarak derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdim. Mülakatların yanında Suriyeli mültecilerin bir kısmıyla ev ziyaretleri ve de mahallenin sosyalleşme alanlarında katılımlı gözlem gerçekleştirdim. Derinlemesine mülakatlarla, katılımlı gözlemle ve ev ziyaretleriyle, göçle birlikte mekânsal üretimin, mekânsal ayrışmanın/bütünleşmenin ve mekânsal aidiyetin nasıl bir yol izlediği anlamaya çalıştım.

On beşi Suriyeli on beşi de Türkiyeli olan Mehmet Akif Mahallesi sakininden oluşan toplamda otuz görüşmeyle, ortalama bir saat süren derinlemesine mülakatlar

gerçekleştirdim. Görüşme gerçekleştirdiğim Türkiyeli görüşmecilerin arasında hem mahallenin muhtarı hem de Mülteciler Derneği Koordinatör Yardımcısı da yer almaktadır. Görüşmeler sırasında açık uçlu sorular sormuş olup, görüşmecilerin izni dâhilinde ses kaydı aldım. Görüşme öncesinden hazırladığım sorular, kimi zaman kendini görüşmenin akışına bırakmak durumunda kalmıştır. Bana anlatılmak istenenleri bölmek istemediğim ve de cevaplanmak istenmeyen soruların cevabını almakta ısrarcı olmamak adına bu soruları es geçerek, görüşmenin gidişatını kimi görüşmelerde akışa bırakmak durumunda kaldım.

Gerçekleştirdiğim bu mülakatlarla öncelikle mekânın en önemli unsuru olan özneye yer vermeyi ve mültecilere kulak vererek çalışmamın göçmen odaklı bir noktada olmasını amaçladım. Bunların dışında, göçle birlikte mekânda dönüşenleri anlamaya çalışacaksam en doğru bilgiye dışarıdan bakarak, izleyerek değil; bu dönüşümün gün gün tanığı olan Türkiyelilerin ve Suriyelilerin anlattıklarıyla ulaşabileceğim inancını taşıdım.

Mülakatları gerçekleştirirken temel kabulüm mekânın yeniden üretiminde mültecilerin de sözü olduğuuydu ve bunu gösterebilmek adına çalışmamı gerçekleştirdim. Buradan hareketle, yerleşik düzeni dönüştüren mekânsal pratiklerin neler olduğunu, bu dönüşümlere kurumsal yaklaşımların nasıl geliştirildiğini, göçmen ağlarıyla birlikte mültecilerin mekânda var olabilmek adına nelerle mücadele ettiklerini, bu mücadelenin kolaylaştırıcılarının neler olduğunu, Suriyelilerin ve Türkiyelilerin mekânı ortaklaşa paylaşıp paylaşamadığını, halkların arasında mekânsal ayrışmanın mı yoksa bütünleşmenin mi olduğunu ve mekânsal aidiyetin hangi unsurlar üzerinden kurulduğu sorularının cevabını aradım.

Yapılan görüşmelerin ardından, teorik arka plan da göz önünde tutularak, elde edilen veriler, veri analizi yapılarak bilgisayar ortamında yazıya dökülmüştür. Görüşmeciler rastgele örneklem yöntemiyle bulunmuştur. Buna ilaveten, Suriyeli görüşmecilere ulaşabilmek için kimi zaman bazı Suriyelilerin aracılığıyla onların tanıdıklarıyla görüşme gerçekleştirmiş oldum. Dolayısıyla, Suriyelilerin dâhil oldukları göçmen ağının da çeperinden geçme şansına erişebildim.

3.2. Hiç Bitmeyen Üretim: “Toplumsal İlişkilerin Doğurduğu Mekân”

“En güçlü toplumsal mekân kavramsallaştırmalarından biri, onun toplumsal ilişkiler ve etkileşimler aracılığıyla kurulduğunu ve bundan dolayı her zaman her yerde iktidarın ifadesi ve aracı olduğunu teslim etmekten geçer. Üstelik mekân gerçekten bu şekilde kavramsallaştırıldığında yerin kimliğini de tamamıyla bir grubun, belirli bir ifade biçiminin ürünü olarak, iktidar tarafından şekillendirilmiş toplumsal ilişkilerin ürünü olarak düşünmek mümkün olur.”³⁴¹

³⁴¹ Doreen Massey, “Radikal Demokrasiyi Mekân Üzerinden Düşünmek”, **Cogito: Mekân ve Siyaset**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:84, 2016, s.37.

Mekânın toplumsal yapının göz ardı edilemeyecek temel sütunlarından biri olduğu inancı, tezin sırtını dayadığı temel hatlardan biri oldu. Bu anlamda tezin mekânsal boyutta beslendiği kavramsal evren kendini, mekânın toplumsal yapının koordinatlarından olduğunu ortaya koyan Marksist yazından beslendi. Henri Lefebvre'nin bu anlamda açtığı yol, mekâna ve toplumsala ilişkin hiçbir olguyu verili kabul etmez. Bu yaklaşım, mekâna rengini ve dokusunu veren tarihselliğin, siyasallığın, toplumsallığın ve pek çok girift ilişkiselliğin üstünü kazır. Her an devingen olan toplumsal ilişkilerin, mekân üzerindeki var olan söz hakkını teslim eder. Dolayısıyla, Mehmet Akif Mahallesi'nde öteden beri yaşanmış olan mekânsal mücadelelerin, mekânsal üretim sürecinin ön bilgisiyle, bugün devam etmekte olan mekânsal üretimin altını oymak amaçlarım arasında yer aldı.

Mekânın toplumsal denklemler tarafından üretildiği ve mekânın sürekli bir mücadele alanı olduğu ezberlerimizin arasında mı yer alıyordu, yoksa araştırma sahamda bunları gözlemleyebilir miydim? Bu gözlemleri gerçekleştirebilmek için mahallenin parklarında, camii önlerinde, Mülteciler Derneği'nde, restoranlarında gözlem yaptım; Suriyelilerin evlerine misafir oldum; mahalledeki işyerlerinde vakit geçirdim; hem Suriyelilerle hem de Türkiyelilerle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirdim. Mülteciler mahalleye göç etmeye başladıklarından beri, kentsel mekânın değişip değişmediğinin izini sürdüm.

3.2.1. “İstanbul’da Küçük Suriye”: Ziya-Ül Hak Caddesi

Toplumsal, siyasal, ekonomik yapıda görülen değişimlerin izdüşümünü mekânda somut bir biçimde görmek her zaman kolay olmayabilir. Bilhassa toplumsal dönüşümlerin izlerini gözle görebilmek için zamana ihtiyaç vardır. 2011 yılında Suriye İç Savaşından kaçıp Türkiye’ye göç eden mültecilerin ki göçün 2013 yılında hız kazandığı da hesaba katılırsa, mekânsal anlamda elde ettiklerini, mücadele alanlarını görebilmek için daha uzun yıllara gerek duyulabilir. Şimdiye, 2021 yılına dek, Mehmet Akif’te yaşanan değişimlerin olup olmadığını ve olduysa nelerin olduğu sorusunu yerlilere yönelttim. Görüşme yaptığım hemen herkesten Ziya-Ül Hak Caddesinde yaşanan değişime ilişkin aktarımlar dinledim. Ziya-Ül Hak Caddesi’ne ilçe

sakinlerince artık Halep Caddesi/Suriye Caddesi denmesini nasıl karşıladığını sorduğum görüşmecilerden aldığım kimi görüşler şu şekilde:

“Ben demiyorum buraya Halep Malep, diyen Türkleri de anlamıyorum. Bizim olan bir şeye onların gelip de isim takmaları olur mu? Sizce de yanlış değil mi? O zaman on yirmi sene sonra da İstanbul’un adını değiştirmeyecekleri ne malum. Bizim uyanık olmamız lazım, uyanık! Babalarının çifliği sanki yahu Türkler de dedikten sonra buraya Halep ben ne desem boş. İnanır mısın bilmem, ama biri eşime benim işyerimin nerede olduğunu sorduğunda Halep Caddesinde diyor. Daha ben napayım? İnancın olsun bu işler görüldüğü gibi değil, yeminle ben bu sokakta yabancı olmuşum.”³⁴²

Aynı görüşmeciye mültecilerin bu caddede çok sayıda iş yeri açmasının işlerini nasıl etkilediğini sorduğumdaysa şöyle bir yanıt aldım:

“Ya şimdi iyi yanları da oldu kötü yanları da. İşlerimi olumlu etkiledi hatta çünkü cadde işlek bir hale geldi ama dükkân kiralari uçtu. Onlar gelmeden evvel 500 lira olan dükkânlar şimdi 4000-5000 lira oldu. Zaten bu caddede çoğu dükkân boştu, hep onlar gelip kendilerine dükkân açtılar. Bazısı girip bir yerde çalışmak istemiyor kendi işi olsun istiyor. Tabii bunlar paralı olanlar, yoksa nasıl dükkân açacaklar. Fazla kiraya da dükkân sahipleri ikna oldu.”³⁴³

Görüşmecilere Ziya-Ül Hak Caddesinin Halep/Suriye Caddesi diye anılmasına nasıl yaklaştıklarını sorduğum soruya verilen diğer birkaç cevap şöyleydi:

“Bakın ben 52 yaşında bir eğitimciyim ve kendimi öncelikle öğrencilerimi ve bazı meslektaşlarımı bu hususta ikaz etmek zorunda hiss ediyorum. Bilmiyorum siz bu konuya nasıl bakıyorsunuz ama ben Ziya-Ül Hak’a başka bir isim verilmesini, bunun yaygınlaşmasını asla onaylamıyorum. Hiç üşenmeden Suriye Caddesi diyenleri düzeltiyorum, uyarıyorum. Ne demek efendim Suriye Caddesi,

³⁴² Umut(33), Türkiyeli Görüşmeci, Esnaf(Nalbur), Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 20.04.2021.

³⁴³ Umut(33), aynı görüşme.

nereden Suriye Caddesi oluyor burası? Neden buna ihtiyaç duyuluyor bir oturup düşünmek lazım. Bizim sokak isimlerimizin bizi yansıtmaması gerekir. Her isteyen kafasına göre bir şey söyleyemez. Bu bizim değerlerimizle de yakından ilişkili, bunları koruyamazsak ağızımız çok yanar. Ben buna kesinlikle karşıyım ve herkesin de olması gerektiğini düşünüyorum.”³⁴⁴

“Ben de Suriye Caddesi diyorum ve hiçbir mahsur görmüyorum. Bilakis onlar bu caddeyi canlandırdıkları için işlek bir cadde haline getirdikleri için Suriye Caddesi denmesi gerektiğini düşünüyorum. Zaten bu caddede Türk esnaf çok yok, hepsi Suriyeli. Ee herhalde onların adıyla anılacak. Önceden ölü bir caddeydi burası, Suriyeliler sayesinde işlek bir yer oldu. Nasıl ki, Almanya’da Türk mahalleleri var, yok bilmem şu bu mahalleleri var normal yani burada da olacak. Bence karşı olanlar da neden karşı olduklarını bilmiyorlar, ben Suriyelilere mağdur gözüyle bakıyorum.”³⁴⁵

“Yani bilmiyorum ki tam olarak. Ama size şunu söyleyeyim, burada yaşamalarında, çalışmalarında bir sakınca yok bence. Çalışsınlar, kazansınlar, bizler de kazanalım. Benim konfeksiyonda da çalışan Suriyeliler var, bize uydukları sürece sıkıntı yok. He ama buradaki düzeni değiştirmemeleri lazım, bize onların uyum sağlaması lazım. Sokakların isminin değişmesi de doğru değil, biz ne isim koymuşsak o söylenmeli. Bizim de ağızımızdan kaçıyor bazen Suriye Caddesi falan (gülüyor).”³⁴⁶

Ziya-Ül Hak Caddesi’nde mültecilerin gelmesiyle birlikte fiziki açıdan ve kullanım yoğunluğu bakımından gözle görülebilir değişimler gerçekleşmiştir. Öncelikle mültecilerin mahalleye göçüyle beraber caddede ekseriyeti boş olan dükkânlar Suriyeli mülteciler tarafından kiralanıp işletilmeye başlanmıştır. Mültecilerin caddede iş yeri açması deyim yerindeyse metruk olan caddeye can vermiş, mahallelinin bir yere gelip giderken dahi geçmek istemediği bu cadde bugün mahallenin en işlek caddesi halini

³⁴⁴ Erhan(52), Türkiyeli Görüşmeci, Öğretmen, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 20.04.2021.

³⁴⁵ Metin(43), Türkiyeli Görüşmeci, Esnaf(Kırtasiyeci), Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 26.04.2021.

³⁴⁶ Hakkı(62), Türkiyeli Görüşmeci, Konfeksiyon Sahibi, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 08.03.2021.

almıştır. Caddede yaşanan bu değişim Türkiyeli esnafın da işlerini oldukça olumlu anlamda etkilemiştir. Göç öncesi ağırlıklı rengi gri olan cadde, mültecilerin renkli tabelaları, dekoratif dükkân içi düzenlemeleriyle rengârenk bir hal almıştır. Mültecilerin dükkânlarında, mağazalarında dekora önem vermesi yerli esnafın da dikkatini çekmiş. Bu konudaki gözlemlerini dile getiren kuaför şunları aktardı:

“Pek çok şikâyetimiz var onlarla ilgili mesela genelde çok pisler, çöplerini yerlere atıyorlar ama dükkânlarına çok özeniyorlar, içlerine girin bakın hepsi süslü dekora çok düşkünler. Bu açıdan iyi mesela güzel gözüküyor, insanların dikkatini çekiyor. Gördüğünüz gibi bizim dükkânlar pek öyle değil dekor yok daha düz bizimkiler.”³⁴⁷

Suriye Caddesinde mekân ve dükkânlar açısından doğrudan bir el değiştirme değil de, daha çok unutulmuş bir yerin mülteciler tarafından değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Böylece kıymet kazanan dükkânların kira değerleri artış göstermiş, dükkânlar mülk sahipleri tarafından fahiş fiyatlara mültecilere kiralanmıştır. Dolayısıyla, kira fiyatlarının yükselmesine sebep olan aslında mülteciler değil, mülk sahipleridir. Mültecilerin burada yapmış oldukları ise, mekânda tutunabilmek ve geçimlerini sağlayabilmek adına yüksek kira giderlerine katlanmak olmuştur. Bu gerçekliğin mahalle sakinleri tarafından da biliniyor olmasına rağmen, caddenin Suriyeliler tarafından değerlendirilmesi mahalle sakinleri için can sıkıcı bir durum yaratmıştır. Derinlemesine yüz yüze mülakat gerçekleştirdiğim on beş Türkiyeli mahalleliden yalnızca ikisi Ziya-Ül Hak Caddesi’nin mültecilerin iş yeri haline gelmesinden rahatsızlık duymadığını dile getirmiştir.

Bir yerin idrak edilebilmesi için kuramsal çabanın olmazsa olmaz olduğunu ortaya koyan John Urry, mekândaki toplumsal ilişkileri ve görünürde yalın olanı fark edebilmek için toplumsal ve kültürel kodlarla fiziksel çevre arasındaki bağın ayyuka çıkartılmasının elzem olduğunu altını çiziyor.³⁴⁸ Bu nedenle mekânda gözlemleyebildiğimiz değişimler ve mekân olgusunun geçirdiği değişim, toplumsal,

³⁴⁷ Melek(37), Türkiyeli Görüşmeci, Kuaför, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

³⁴⁸ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018, s.11-12.

siyasal, kültürel, ekonomik alanda olan değişimlerden azade ele alınamaz. Öte yandan toplumsal ilişkiler de mekânsızlaştırılarak ve zamansızlaştırılarak değerlendirilemez. Bu itibarla, Ziya-Ül Hak Caddesi toplumsal alanda yaşanan değişimin mekandaki tezahürünü inceleyebilmek için daha şimdiden pek çok argüman barındırıyor. Ayrıca, Mehmet Akif Mahallesi mülteci nüfusun buraya yerleşmesiyle, iş yerleri açmasıyla birlikte mahallenin toplumsal ilişkilerinde yaşanan değişimin mekânsal boyutta izlerini taşıyor: Ziya-Ül Hak Caddesi bu değişimin canlı bir örneğini teşkil ediyor.

Caddede hem gözlem aracılığıyla edindiğim bilgiler hem de gerçekleştirdiğim mülakatlarda aktarılanlarla birlikte caddenin suretinin tepeden tırnağa değiştiği aşikârdır. Hatta bu değişim dile de söze de sirayet etmiş durumdadır, öyle ki Ziya-Ül Hak Caddesine Türkiyeliler de artık Halep/Suriye Caddesi demektedir. Bu değişim basında da yer bulmuştur.³⁴⁹

Her ne kadar bu değişimden rahatsız olanlar mevcut olsa da, o caddeyi bugün gördüğümüz şekle bürünmesini sağlayanlar Suriyeli mültecilerin girişimleri olmuştur. Haliyle bu bizi mültecilerin mekânsal mücadelesini daha yakından mercek altına almaya götürüyor. Şimdi de Suriyeli mahalle sakinlerinin caddedeki değişime ilişkin yaklaşımlarını sorduğumda aldığım yanıtlara bakalım:

“Dört senedir burada dükkân sahibiyim. Hem Suriye kahvelerini hem de Türk kahvelerini satıyorum. Kimseye bir zararım yok, kimsenin dükkânını elinden almadım. Biz buraya geldiğimizde vallahi bu sokakta hiçbir şey yoktu, şu yukarıdaki bakkal vardı bir aşağıda kırtasiye vardı he bir de PTT vardı. Dediğim gibi zaten dükkânların hepsi boştu, insanlar geçmiyordu bile buradan. Biz gelince bu sokak değerlendirildi ama boş oldukları için biz kiralayabildik, dolu olsa bu kadar insanı yerinden mi edeceğiz. Öyle şey olmaz. Zaten mal sahiplerimiz bizden çok yüksek kiralar alıyor, biz bilmiyorduk bizden fazla fazla aldıklarını. Bizler ilkten hep 6 aylık kiralari birden verdik, o yüzden mal sahiplerimiz de bizi istiyor kiracı olarak Türklerden o kadar kira alamadılar tabii. Napalım

³⁴⁹ Amerika’nın Sesi, “İsytanbul’da Küçük Suriye”, 3.05.2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/istanbulda-kucuk-suriye/4374994.html>, (Son Erişim Tarihi: 9.05.2021)

mecburuz burada yaşamaya mecburuz, iki tane kızım var benim eşim var napayım.

Ben: Peki bu caddeye artık Halep ya da Suriye Caddesi denmesini nasıl yorumluyorsunuz, nasıl hissettiriyor bu size?

Vallahi ne diyeyim (gülüyor). Biz burada çok olduğumuz için öyle deniliyor, bizler de öyle diyoruz. İnsanın hoşuna gidiyor tabii, demek ki biz iyi çalıştık hep burada o yüzden böyle deniyor.”³⁵⁰

“Benim kendi işim değil burası kuzenlerimin, onların yanında çalışıyorum. Evet, bu sokak ve çevresinde genellikle bizim dükkânlarımız var ama her yerden de alışveriş yapıyoruz, ayırmıyoruz yani. Bazıları rahatsız oluyor bu sokaktan hoşlanmıyorlar ama napalım bizler de yemek için ev için para kazanmamız lazım. Halep denmesi ne bileyim pek de bir şey hissettirmiyor bana başka şey de dense fark etmez. Benim derdim yaşamak burada, çalışmak.”³⁵¹

Suriyeliler mahallede, bu sokakta tutunmak için ne kadar mücadele verdiklerinden bahsediyorlar. Burada varlıklarını sürdürebilmek için, pek çok maddi ve manevi yükü sırtlandıklarının altını hemen hepsi sık sık çiziyor. Gerek dükkân kiraladıkları mülk sahiplerinin kimi zaman tehdit boyutlarına varan yaklaşımları olsun gerekse bedelinin çok çok üzerinde ödedikleri kiralar olsun. Buna ilaveten, yanında çalıştıkları Türkiyeli işverenler tarafından ayrımcılığa maruz kaldıkları ve çok düşük ücretlere çalıştırıldıkları için özellikle kendi işlerini yapabilmek birçoğu mültecinin hayali. Bu duruma değinen bir mültecinin açıklamaları şu yönde:

“Suriye’de bilgisayar öğretmeni idim burada ütücüyüm, konfeksiyonlarda ütücülük yapıyorum. Türkçem de çok iyidir, kim sıkıntısı olsa beni çağırıyor. Dediğim gibi ben geri dönmek istemiyorum. Ama çocuklarımı ve eşimi geçindirebilmem için maaşım yeterli olmuyor. Asgari ücretin altında alıyorum, diğerleri gibi çalışıyorum ama aldığım para az. İşimi de iyi yaparım, elimden

³⁵⁰ Enes(27), Suriyeli Görüşmeci, Kahve Dükkânı Sahibi, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

³⁵¹ Ahmet(32), Suriyeli Görüşmeci, Telefon Tamircisinde çalışan, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

geleni yaparım. Geçinmek zor olduğu için, tabii İstanbul da pahalı, ben de isterim çok isterim kendi işim olsun. İnanın iki hayalim var biri bu. Çünkü o zaman evimi rahat ettireceğim, sıkıntılarım azalacak.”³⁵²

Göç ve mekân etkileşimini sorunsallaştırdığım bu çalışmada, mekânda tanık oldukları kuramsal olarak Lefebvre’in mekânın sürekli yeniden üretildiği ve bu yüzden mücadelenin alanı olduğu noktasından yaklaştım. Mekândaki mücadele alanının dinamiklerini parçalı olarak değil de birleşik biçimde ortaya koyabilmek için de Lefebvre’in “mekânsal üçlü” paradigmasını sahada ete kemiğe büründürmeye çalıştım. **Mekânsal pratikler, mekân temsilleri ve temsil mekânları** olmak üzere üç öğeden meydana gelen **mekânsal üçlü’nün** kavramsal ifadelenişine ikinci bölümde yer vermiştim, bu yüzden burada tekrar yer vermeyeceğim. (Mekânsal üçlü sırasıyla fiziksel, zihinsel ve toplumsal mekân kavramsallaştırmasına dayanır.) Şimdi burada, sahada bu üçlü öge üzerinden diyalektik olarak üretilenlerin neler olduğuna bakalım.

Bireysel rutinlerin, mekânsal pratiklerin mekâna verdiği fiziksel üslup olarak özetleyeceğimiz **mekânsal pratikler (algılanan, fiziksel mekân)**, mahallenin özellikle yukarıda anlatımına yer yerdiğim Ziya-Ül Hak Caddesi’nde karşılaştığım bir şey oldu. Demek istediğim, mülteciler bu caddedeki hem görsel hem de dilsel boyutlardaki değişimleri gerçekleştirmek için bir ajanda oluşturup gün gün ona yaklaşmaya çalışmadılar. Her şeyiyle onlar için yeni olan yeni ikametgâhlarında, temel yaşamsal ihtiyaçlarını giderebilmek, bu mekânda var olabilmek ve tutunabilmek için günlük uğraşlarının neticesinde bu caddede ciddi bir mekânsal farklılaşmayı ve yaratımı sağlamış oldular. Dolayısıyla, mekânsal pratiklerin neticesinde bir anlamda kendiliğinden ortaya çıkan bu yeni çehre zaman içinde kendi varlık koşullarını dayatır bir nitelik edinmiş olur. Böylelikle, hem merkezi yönetim ve özellikle yerel yönetim tarafından hem de mahallenin mukimleri açısından, bu yeni çehre kabul edilir ve yeni suretin ihtiyaçlarına göre düzenlemelerin yapıldığı bir hal alır.

Somutlaştırmak gerekirse, mülteciler tarafından üretilen bu mekânsal görünüm, mahalleli tarafından tepkilerle karşılaşsa da yerel yönetim tarafından inşa edilmiş bir

³⁵² Almohanad(29), Suriyeli Görüşmeci, Konfeksiyonda Ütücü, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

alan olarak korunmaktadır. Kimi zaman da kolluk kuvvetlerinin müdahalesiyle bu alanda mültecilerin varlığı korunur. Elbette buradan, Türkiye’de mültecilerle ilgili uzun erimli sosyal uyum çalışmalarını da içeren, olası ihtiyaçlar durumunda hızlıca refleks oluşturulabilecek bir yol haritasının var olduğu anlamı da çıkartılmamalıdır. **Mekânsal pratikte** bahsedilen kurumsal uygulamalar ile gündelik hayat rutinleri arasındaki ilişkiselliği burada gözlemlemek mümkün.

Sultanbeyli Belediyesi ile eşgüdüm halinde çalışma yürüten Mülteciler Derneği Genel Koordinatör Yardımcısı Fatih Gökyıldız’la yaptığım yüz yüze mülakatta, mültecilerin hem iktidar söylemlerinde hem de yazılı basında “misafir” diye adlandırıldığını bu geçicilik vurgusunun merkezi ve yerel yönetimlerin uzun erimli planlar yapması konusunda nasıl bir etkisi olduğunu sorduğumda şu yanıtı aldım:

“Biliyorsunuz Türkiye ilk önce mültecilere açık kapı politikası uyguladı, ancak en başından süreç planlanmadığı için bu uygulamadan geri dönüldü. O yüzden merkezi iktidarın bugün hala bir reçetesinin olduğunu söyleyemeyiz. Sultanbeyli Belediyesi ve Mülteciler Derneği bu süreci en planlı, programlı şekilde götürülen belediyeler arasında ama bizim (Mülteciler Derneğini kastediyor) bile kurulmamız çok zaman aldı ve sancılı bir süreç oldu. En sonunda 2014 yılında kurulduk. Bana göre geç ama sürecin dikkatle izlenebilmesi için görece iyi bir tarih. Yine dediğim gibi burada nispeten erken adım atıldığı için mahallelerdeki mülteci nüfus dağılımı dengeli bir şekilde yapılabilirdi. En yoğun nüfusun olduğu mahalleler Mehmet Akif ve Abdurrahman Gazi Mahalleleri ama buraların yerel nüfusları da zaten diğer mahallelere göre daha yüksek. Baştan beri çalışmalar yapıldığı için burada bir gettolaşma yaşanmadı mesela kimi ilçelerde bu yaşandı hatta bu yüzden iki ilçeye göç edilmesi yasaklandı. Ama şunu net bir şekilde söyleyebilirim size, ister iktidar olsun ister muhalefet mülteci konusuna olumsuz yaklaşıyorlar bu yüzden yerelden atılması gereken adımlar çok geriden geliyor ve sosyal uyum çalışmaları çok çok yetersiz kalıyor. Burada yük yerel yönetimlerin omzuna bırakılmış vaziyette şuan. İlçe yönetimi bu anlamda istekliyse, ilçede bununla ilgilenen birileri varsa şayet çalışmalar yürütülüyor. Çoğunlukla sorun ortaya çıktıktan sonra çözülmeye çalışılıyor, önceden

öngörüp de konum alınmıyor. Böyle olunca da bazı konularda çok geç kalınmış oluyor. Yani iş yerelde başlıyor yerelde bitiyor.

Ben: Ziya-Ül Hak Caddesinde Suriyeli mültecilerin iş yerleri çoğunlukta ve de artık oraya Suriye ya da Halep Caddesi deniyor. Bu durum bazı mahalleliyi rahatsız edebiliyor, bununla ilgili ne söylemek istersiniz?

Ben burada büyüdüm evim de Mehmet Akif'te o yüzden Ziya-Ül Hak'ın geçmişini iyi biliyorum. İnanın bundan on yıl evvel akşam hava kararınca oradan geçmeye korkardınız, ıssız bir sokaktı orası gelen geçen olmazdı. Ne zaman ki mülteciler gelmeye ve iş yeri açmaya başladılar orası kıymete bindi. Ben bunu annenin eski kazağını birine verince kazağın sizin tarafınızdan değere binmesine benzetiyorum. Suriyeliler oraya can verdi, işleyen bir cadde haline getirdiler.”³⁵³

Fatih Beyin aktarımları, benim de edindiğim diğer saha bulgularıyla örtüşüyor. Türkiye’de merkezi yönetimin Suriyeli mültecilerle sosyal uyumun sağlanması, çalışma izni, vatandaşlık süreçleri, dil problemleri gibi konularda etraflı bir program dâhilinde çalışma yürütmediği, daha çok günübirlik aksiyonların alındığı bir genel süreç yönetimi uyguladığı gerçekliktir. Bu nedenle sorumluluk ağırlıklı olarak belediyelerin ve Sivil Toplum Kuruluşları’nın üzerindedir. Sultanbeyli için de bu durum aynen geçerlidir. Mülteciler Derneği ile belediyenin çalışmaları doğrultusunda Sultanbeyli genelinde mülteci yerleşiminin dengeli dağıtılması sağlanmıştır, bundan ötürü bir gettolaşma söz konusu değildir. Ancak **mekânsal pratiklerin** doğurduğu kimi yoğunlaşmalar yaşanmaktadır: Mehmet Akif Mahallesi ve özellikle Ziya-Ül Hak Caddesinde yaşanan sıkışma buna örnektir.

Mahallede ve Suriye Caddesinde yaşanan **mekânsal pratiklerin** bir dışavurumu olduğu kadar, diyalektik ilişki göz önüne alındığında **temsîl mekânlarının (yaşanan, toplumsal mekân)** da bir vechesi olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Mekânın kolektif deneyimleri diyebileceğimiz **temsîl mekânları**, sembolik/linguistik düzeyde

³⁵³ Fatih Gökyıldız, Mülteciler Derneği Genel Koordinatör Yardımcısı, Sultanbeyli- Turgut Reis Mahallesi, 19.03.2021.

çevresel farklılaşmalara, çevrenin başat alışkanlıkları, kuralları arasından sıyrılıp yan yollar, taktikler geliştirerek patikalar açmayı ifade eder. Dizayn edilenden çok yaşanmış olanı ön plana çıkaran **temsîl mekânlarına**, mültecilerin içinde bulundukları mücadelede yarattıkları bütün alanları, kısa yolları, değiştirdikleri simgeleri dâhil edebiliriz. Saha özelinde en başta gelen örnek Ziya-Ül Hak Caddesinde aktarmış olduğum çok yönlü değişimdir, artık orası farklı algılanıyor. Buna ilaveten çalışmanın ileri aşamalarında ayrıntısına gireceğim toplumsal dayanışma ağları sayesinde sosyal sermayelerine işlerlik kazandırdıkları, sosyal medyanın da dâhil olduğu tecrübe paylaşımının ve yardımlaşmanın gerçekleştiği bir yerdir. Bu ağlar, ilk bakışta gözle görülmeyen ancak yaşamın bir alanı olan **temsîlin mekânıdır**. Yaşanan bu değişim pek çok etmene sahiptir bundan da önemlisi bitmiş değil, belki de değişimin başlangıç adımlarıdır. Lefebvre bu süreci şöyle tarif eder:

“Şehir, mimari sonuçlarıyla birlikte değişir; ön cephe, diziliş, ufuk... Bu yeni mekân üretimi ve perspektif, ekonomik bir dönüşümden ayrılamaz: Üretim ve mücadelenin büyümesi, yeni bir sınıfın yükselişi, şehirlerin önemi, vb. Fakat fiilen geçmiş olan şeyde nedensel bir zincirleşimin basitliği yoktur. Yeni mekân hükümdarlar tarafından ve onlar için mi tasarlanmış, yaratılmış ve üretilmiştir? Zengin tacirler için mi? Bir uzlaşma yoluyla mı, yoksa mevcut haliyle şehir tarafından mı? Birçok nokta karanlıkta kalır. Mekânın tarihi bir türlü tamamlanmaz.”³⁵⁴

³⁵⁴ Henri Lefebvre, **Mekânın Üretimi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014, s. 26.

Fotoğraf II. Ziya-ül Hak Caddesi'nde Suriyeli mültecilere ait iş yerlerinden bir görünüm.

3.2.2. Tasarlanan Mekânın Ötesine Geçme: Mekâna Sızmak

“Yer artık değişik geçmişlerin ve yerlerin bir araya gelip eş zamanlı yaşandığı bir nokta haline geliyor. Değişik mimar binalarının bir araya gelmesiyle, çeşitli yerlerin ve zamanların kolâjından oluşmuş bir çevre için buluveriyoruz kendimizi.”³⁵⁵

³⁵⁵ Esra Akcan, “İletişim ve tüketim toplumunda mekânsal farklılığa dair çelişkiler”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:64-65, 1994, s. 45.

Mekânsal üçlünün öğelerinden biri olan **Mekân Temsilleri (tasarlanan mekân)**, algılanan ve yaşanan mekâna, iktidar sahipleri tarafından egemen ideolojinin, hâkim üretim ilişkilerinin söylem, işaret, semboller üzerinden müdahalesidir. Bir diğer deyişle, kurulu düzenin yaratımı olan ve dolayısıyla inorganik diyebileceğimiz mekânı karşılar. Egemen ideolojilerin, işaret, simge, sembol, söylemi de içerimleyen geniş bir alanda temsilidir. Ancak kimi zaman yaşanan odur ki, kolektif ya da bireysel mekân pratikleri ve mücadeleleri tasarlanan mekânı, kurgulanmaya çalışılan toplumsal yapıyı ortasından delip geçer, kurguda çatlaklar yaratır.

Suriyeli mültecilerin on yıla dayanan göç tecrübeleri de, kimi **mekân temsilleriyle** muhatap olduysa da bunları yaşam mücadelesinin, mekânda var olma ve tutunma çabalarının açtığı yollarla, toplumsal ağların araladığı kapıyla dönüştürmüşlerdir. 2011 yılından itibaren şöyle bir hatırladığımızda ilk önce, mülteciler için tasarlanan yerler kamplardı. Giderek kamplarda yaşamaları güçleşen mülteciler ağırlıklı olarak sınır kentlerine yayılım gösterdiler. Tahminlerin çok ötesine geçen mülteci nüfusu için sınır kentleri de yeterli olmadı. 2011 yılında mültecilerin yerleşebileceği 27 tane olan “uydu kent”lerin sayıları 2013 yılında 63 taneye yükseldi. Bunları birinci bölümde ayrıntısıyla anlattığım için burada ayrıntıya tekrar girmeyeceğim. Nihayetinde, başlarda mültecilerin yaşam alanı diye kodlanan kamplar ve uydu kentler yaşamın gerekleri, mekânsal pratikler karşısında yetersiz kaldı. Bugün sonuç olarak mülteciler ikamet izinlerine tabii tutulsalar da nerede var olabiliyorlar, geçimlerini nerede hangi koşullarda sağlayabiliyorsa orada olmanın legal ya da illegal yollarını da inşa ediyorlar.

Yönetim tarafından mülteciler mekânsal boyutta belli sınırlar dâhilinde tutulmaya çalışıldı. Bu mekânsal boyuta söylemsel ve zamansal düzeyde de boyut verildi: Toplumun geneline sürekli olarak mültecilerin geçici oldukları tekrarladı. Mülteciler görsel ve yazılı basında, politikacıların söylemlerinde devamlı “misafir” olarak adlandırıldı. Ancak yaptığım görüşmelerde **mekân temsillerinin** aldığı darbenin yanı sıra misafir söyleminin de inandırıcılığını yitirip yitirmediğini ve bu tabirin mültecilere neler hissettirdiğini sordum. Buradan hareketle mülteci görüşmecilerin arasından

İstanbul'da oturma izni olmamasına rağmen burada çalışanlara bu sürecin nasıl geliştiğini sorduğum da şu yanıtları aldım:

“Beş senedir buradayım, ilk geldiğim zaman okula gitmem lazımdı ama maddi sıkıntılar yüzünden okuldan uzak kaldım. Çalışmaya mecburum, annemin ve kardeşlerimin ihtiyaçları için. İstanbul'da kalmak için izin kâğıdım yok, çalışmak için de yok. Kocaeli'nde iznim var ama orda iş bulamadım ilk zamanlar yaşıam küçük olduğu için zorlandım. Akrabalarım Sultanbeyli'de kasap açtılar, kuzenlerim. Onlar da iş lazım olduğunu biliyorlardı ve beni sağ olsunlar yanlarına aldılar. Allah onlardan razı olsun. Anneme buradan para götürüyorum, onları da buraya almak istiyorum ama şuan çok zor. Gidip geliyorum ailemin yanına, yine de çok şükür.”³⁵⁶

“Akrabamın bu market, ben çalışıyorum. Çalışma iznim olmadığı için başka yerlerde çok az maaş verdiler akrabalar da burayı açınca yanlarına çağırdılar. Türkçem iyi olduğu için markette Türk müşteriler bir şey sorduklarında hep ben hallediyorum, markette her işi yapıyorum. Akrabamın yanında kalıyorum ailemden uzakta ayda bir gidebiliyorsam karımın çocuklarının yanına iyi. Kaçak gibi oluyor böyle ama başka çare yok, yani evdekiler benim külfetim sonuçta.”³⁵⁷

“İki aile yaşıyoruz biz burada ama ben ve eşimin oturma izni burada değil aslında. Kaç senedir de buradayız bir şekilde hallediyoruz. Burası kuzenimin kuaförü ben onun yanında çalışıyorum, eşim de Ümraniye'de bir oto tamirde çalışıyor. İş nerde olursa ordayız, napalım. Ama burada rahatım yerinde tanıdıklar da var, iyi oluyor başka yere gitmeyi istemiyorum.”³⁵⁸

Paylaşımlardan anlaşılacağı üzere mülteciler için mekân tercihinde en önemli faktör yaşamını idame ettirebileceği iş olanaklarını barındırması ve sosyal sermayenin paylaşılabilceği bir ortamın varlığı. Bunların mevcut olmadığı koşullarda, mülteciler

³⁵⁶ Muhammed(21), Suriyeli Görüşmeci, Kasapta Çalışıyor, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 12.03.2021.

³⁵⁷ Yusuf(36), Suriyeli Görüşmeci, Market Çalışanı, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 8.03.2021.

³⁵⁸ Âmine(31), Suriyeli Görüşmeci, Kuaför, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

tarafı oldukları ağın sağladıkları iş ve barınma olanaklarına kavuşabilmek için **mekân temsillerinin** sınırlarını esnetebiliyorlar. Bu yaparken belli başlı riskleri göze almak durumunda da kalıyorlar, bu nedenledir ki İstanbul'da ikamet izni olmadan kaldıklarını çok çekinerek dile getirdiler. Bütün riskleri göze almayı kolaylaştıran yan ise **göçmen ağlarının** sağladığı dayanışmadır.

Ağlar sayesinde hem konut hem de iş bulurken çektikleri zorluklar belli ölçülerde azalıyor. Böylelikle **göçmen ağları, mekân temsillerinin** içinde sıkışıp kalmayı engelleyen bir zemin teşkil ediyor. Mültecilerin mekânın yeniden üretimine nasıl dâhil olduklarını, mücadele alanı olan mekânda hangi yollarla var olmaya çalıştıklarını, sayıları oldukça az da olsa iyicil bir perspektiften gören yerliler de var. Mültecilerin bu mahallede tutunabilmek için ne gibi zorluklara katlandıklarını ya da nasıl badireler atlattıklarını sorduğum ismi paylaşmak istemeyen bakkal şunları söyledi:

“Bakın biz toplum olarak çok üstten bakıyoruz Suriyelilere, aslında insanlarımız daha uyumlu yaklaşabilir ama siyasetçilerimiz işi bozuyor. Ben bu caddede (Ziya-Ül Hak) on beş seneyi aşkın zamandır bakkalım, çoğu esnaf komşum Suriyeli artık. Hiçbir zararlarını görmedim, aksine geldiler ve hepimizin işleri de arttı. Biz nasıl yaklaşırsak onlar da öyle karşılık veriyor doğal olarak. Onlar geldiler kiralar arttı diye veryansın edenler işin doğrusunu bilmiyor. Bizim insanımız aç gözlü, resmen Suriyeliler çaresiz oldukları için onlara üç kuruşluk dükkânları dünya paraya kiraladılar. Onlar da bu yükü sırtlandılar, gıklarını çıkarmadan ödediler hala da ödüyorlar. Ee burada onlardan rahatsız olan insanlar var, onlarla mücadele veriyorlar sürekli. Türklerin yanında çalışanlar zaten hep hor görülüyor. Burada kaç aile aynı evi paylaşıyorlar, bunlar hiç kolay şeyler değil. Sırf nefes alabilmek için katlanıyorlar. Yahu ne var gelsinler, kendi işlerini yapsınlar kime ne zararları var. Ben çok öfkeliyim bu konuda, he şunu da söyleyeyim benim gibi düşünen esnaf da zor bulursunuz burada.”³⁵⁹

³⁵⁹ Bakkal, Türkiyeli Görüşmeci, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 26.04.2021.

3.2.3. Mekâna Sızanlar: “Kentin Yeniden Yazılan Alfabetesi” İki Dilli Tabelalar

“Daha önce çevresel ve marjinal olan artık merkezde ortaya çıkmaktadır. Çünkü modern metropol figürünü oluşturan göçerlerdir: Efendilerin sokaklarını ele geçirip dillerini yeniden icat ederek, metropol estetiğinin ve yaşam tarzlarının etkin belirleyicisi odur. Bu durum eski düzeni rahatsız eder. Kentin alfabetesinin yeniden yazılması ve daha önceki toplumsal düzen ve kültürel otoritenin altüst olması ve dağılmasıyla, böyle bir kesinti mevcut potansiyeli genişletir. Her şey, modernitenin dillerinin şekillenmesi ve kentin farklı ritimlere göre işlenip farklı bir tempoya uydurulmasındaki hünerde ortaya konur. Bu, egemenin, efendinin dillerini konuşmaktır ama daima farklı bir biçimde konuşmaktır.”³⁶⁰

Lefebvre’in mekânın sürekli yeniden üretildiğini ve bu nedenle mücadelenin alanını temsil ettiği söylemi üzerinden Mehmet Akif Mahallesi’ne bakarsak mekânsal üretimin, farklılaşmanın somut örneklerinden birinin de Arapçadan ve Türkçeden oluşan iş yeri tabelaları olduğunu söyleyebiliriz. Arapçanın yer aldığı tabelaların en yoğun olduğu yer Ziya-Ül Hak Caddesidir. Bu yoğunluk Ziya-Ül Hak Caddesi merkeze alındığında bir hale gibi çevreye doğru seyrelme gösteriyor. Bu yoğunluk Suriyelilerin yaşadıkları evlerinin konumlarına göre değil, onların iş yerlerine paralellik göstermektedir.

³⁶⁰ Iain Chambers, **Göç, Kültür, Kimlik**, Çev. İsmail Türkmen – Mehmet Beşikçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 42.

Fotoğraf III. Ziya-ül Hak Caddesinden iki dilli tabelalara örnek

Fotoğraf IV. Ziya-ül Hak Caddesinden iki dilli tabelalara örnek

Mehmet Akif'te kahve dükkânı işleten Enes, tabelalar ile ilgili şunları söyledi:

“Önceden tabelaların bazılarını hep Arapça yazıyorduk ya da Arapça daha çok Türkçe az oluyordu. Sonra zabıta geldi dedi, bundan sonra tabelaların yüzde yetmiş beşi Türkçe olacak yüzde yirmi beşi Arapça. Eğer değiştirmeseydik dükkânlarımızı kapatacaklardı. Biz de dedikleri gibi yaptık.”³⁶¹

Arapça tabelalara ilişkin Türkiyeli bazı görüşmecilerin fikirleri ise şu yönde:

“Bakın bu Suriyeliler yüzünden millilik denilen bir şey kalmadı. Bir devlette tek dil, tek bayrak, tek millet, tek para birimi olur. Ne demek efendim kafasına göre tabelasına Arapça yazacak, istediği gibi Arapça konuşacak. Olmaz, kabul edilemez bu.”³⁶²

“Ben şahsen tabelalarda yazanlardan da etrafımda Arapça konuşmalarından da çok rahatsız oluyorum. Sanki bura Arabistan. Ne yazdığını bilmiyorum ki tabelalarında. Ben istemiyorum buna yasak getirilmesi lazım.”³⁶³

Suriyeli mülteciler yeni yeni iş yerlerini açmaya başladıklarında çoğunluğunun tabelaları yalnızca Arapçadan oluşuyordu. Tamamen Arapçadan oluşan tabelalar 2019 yılına kadar kullanılmaya devam etti. Ancak yerli halkın tepkisi İçişleri Bakanlığınca dikkate alınarak, tabelalara yeni bir düzenleme getirildi. Valilikler tarafından iş yerlerine bildirilen yeni düzenleme doğrultusunda tabelaların %75’i Türkçeden %25’i ise Arapçadan oluşacaktı.³⁶⁴

Tabelaların ilk önce hâkim dilden başkaca bir dilden oluşması mahallenin eski sakinleri tarafından rahatsız edici bulunmuş. Bu yöndeki rahatsızlıklar yalnızca Sultanbeyli ilçesiyle de sınırlı kalmamış, Suriyeli mültecilerin yoğun yaşadığı iş yeri açtığı pek çok yerde benzer rahatsızlıklar duyulmuştur. Yönetim erki tarafından bu tepkiler ciddiye alınıp tabelalardaki Arapça- Türkçe dağılımıyla ilgili yasal düzenleme yapılmıştır. Elbette halkta bu rahatsızlığın oluşmasının yollarını açan şeylerden birisi

³⁶¹ Enes(27), aynı görüşme.

³⁶² Erol(70), Türkiyeli Görüşmeci, Lise Müdürü, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 20.04.2021.

³⁶³ Erkan(39), Türkiyeli Görüşmeci, Siemens Bayii Çalışanı, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 26.03.2021.

³⁶⁴ Sputniknews, “Suriyeli esnafların Arapça tabelaları Türkçe’ye çevrildi”, 01.07.2019, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201907011039529795-suriyeli-esnaflarin-arapca-tabelalari-turkceye-cevrildi/>, (Son Erişim Tarihi: 13.05.2021), Al-Monitor, “Mültecilerden sonra Arapça tabela sorunu”, 16.07.2019, <https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2019/07/turkey-syria-refugees-government-removes-arabic-shop-signs.html>, (Son Erişim Tarihi: 13.05.2021).

de, iktidarın mültecilerle ilgili oluşturduğu söylemler ve de yürüttüğü mülteci politikasıdır. Dolayısıyla, Türkiye halklarının Arapçayı görmekten duyduğu rahatsızlık iktidar tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Ancak anlaşılan o ki, Türkçeye %75 Arapçaya da %25 verilen pay yine de yetersiz olmaya devam ediyor: Mekâna olan hâkimiyetin bir “yabancı” tarafından hasar aldığı algısı varlığını sürdürüyor.

Tabelalardaki çift dillilik ve bundan duyulan rahatsızlık göz önüne alındığında, mekân üzerinde devam eden mücadelenin bir sonucu olarak tabelalardaki Arapça varlığını elde edilmiş bir alan olarak değerlendirebiliriz. Mahallede mülakat gerçekleştirdiğim Türkiyelilerin büyük çoğunluğu şiddetli bir biçimde rahatsızlık duyuyor olsalar da, mekânın sürekli kendini yeniden üretmesi karşısında yaşamın gerekliliklerinin dayattıkları karşısında bu rahatsızlığın her zaman karşılığı da olmayacaktır. Mekânın devingen yapısı, durağanlık ve teklik karşısında mekânsal yapıda/ toplumsal yapıda değişimi gerçekleştirmektedir. Toplumdaki yeni, mekâna sızmaktadır.

Bu durum bir mücadelenin sonucu sızmadır, çünkü Zygmunt Bauman’ın ifade ettiği gibi toplumu ortasından kesen kabuller yerlilere *bahşedilmiştir*; yerlilerin olduklarından başka bir şey olmak için mücadeleye ihtiyaçları yoktur.³⁶⁵ Ancak yerlilere doğuştan *bahşedilenlere* sahip olmayan yabancılar ve göçmenler için yaşamak deyim yerindeyse mücadelenin orta yerine doğmaktır.

3.2.4. Ulusaşırı Alan, Sosyal Ağlar: Nehrin İki Yakasında Bulunmak

Göçmen odaklılık, kullandığım metodolojinin ana hatlarını oluşturdu. Göçmen odaklılığın tez açısından neyi ifade ettiğine birinci bölümde yer vermiştim. Özce,

³⁶⁵ Zygmunt Bauman, **Modernlik ve Müphemlik**, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 217.

göçmen odaklılık göç süreci boyunca göçmeni edilgen bir konumdan çekip alıp, doğrudan projeksiyonu onlara yönelterek son derece etken oldukları mücadele sürecine yakından bakmaktır. Elbette burada mültecilerden tek bir kişi gibi bahsetme sorununun da önüne geçmek için onların anlatımlarıyla olan bitene yaklaşmak bilimsel açıdan da akla yatkındır. Her ne kadar mülteciler diye genel bir tabirin arkasından bir şeyler anlatılmaya çalışılsa da, her birinin farklı geçmişlere, inanışlara, ideolojik konumlanışlara, cinsel yönelimlere ait olduklarını hep akılda tutmakta fayda var.

Göçmen odaklılığın yanında, yine birinci bölümde aktardığım göç kuramlarından herhangi biri dönemsel olarak ön plana çıksa da her göç deneyiminin de biricik olduğunu hatırlayalım. Bu itibarla, öne plana çıkardığım **göçmen ilişkiler ağı** kuramı, göçerlerin köken ülkede ve hedef ülkede kurmuş oldukları sosyal ilişkiler sayesinde; yeni yaşam alanında konut, iş, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçları elde etmeyi kolaylaştıran ilişkiler bütünü ele alır. Dolayısıyla, bu ilişkiselliğin ulusal boyutları aşan ve mekânsal olarak bize çok daha geniş bir alan sunan yanı var. Bu doğrultuda Mehmet Akif Mahallesi'nde mülakat gerçekleştirdiğim mültecilere, mahalleye yerleşme kararı alırken bir tanıdıklarının etkisinin ya da göç gerçekleşirken bir dayanışma ağının yardımının olup olmadığını sordum ve aldığım yanıtlardan bir kısmı şunlar oldu:

“Hama’dan hemen buraya geldik, başka yere gitmedik. Abim bizden önce gelmişti ev tutmuştu kendi ailesiyle. O buranın rahat olduğunu söyledi bize. Eşimin kolay iş bulacağını söyledi. Ben, eşim ve çocuklarım ilk önce abimlerin yanına geldik. Bir sene kadar hep beraber yaşadık, sonra yine abimin de yardımıyla eşim iş bulunca biz de kendi evimize çıktık. Taşınırken bazı eşyaları kendi çevremizden verenler oldu. Türklerden de yardım edenler oldu. Yorgan, battaniye, tabak verdiler bana Allah hepsinden razı olsun. Çocuklarıma hediye verenler çok oldu.”³⁶⁶

“Şam’dan tanıdıklar gelmişti buraya, onlarla konuşup kayınpederim bizden önce geldi. Kayınpeder ev tuttuktan sonra da biz de eşimle çocuklarla onların yanına geldik. Beş ay aynı evde kaldık, eşim çalışmaya başladıktan sonra da

³⁶⁶ Wela(29), Suriyeli Görüşmeci, Kızılayda Gönüllü, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

kendi evimize çıktık. Şam'daki kendi evimiz gibi değil o çok genişti ama bu evimize de alıştık zaten çok zorlandık ev bulurken. Eşyaları ikinci el bulduk hep, akrabalarından da koltukları verdiler. Eksiklerim var süpürge makinem yok ama olsun şikâyet etmem.”³⁶⁷

“Ben önce Kocaeli'ne geldim 6 ay orda kalmak zorundaydım. Sonra akrabalarım buradaydı, onlar tavsiye ettiler burayı buraya geldim. Şimdi bu okulda güvenlik gibi çalışıyorum ama Türkçem de iyi olduğu için Suriyeli çocuklarla, onların aileleriyle ilgili bir şey olduğunda da tercümanlık yapıyorum. Buraya gelince akrabalarımın evinde kaldım o sırada eşimi de buraya yanıma alabildim. O benden daha sonra geldi Türkiye'ye. Altı yıldır buradayız. Kendi evimiz var şimdi, tanıdıklar yardım etti evi bulduk bir sorun yaşamıyoruz. Ev sahibimiz de aynı annemiz gibi davranıyor.”³⁶⁸

Mülteciler Derneği'nden Fatih Gökyıldız'a da göçmen ağlarının ne ölçüde hedef ülkedeki yaşamı kolaylaştırdığı yönündeki gözlemlerini sordum ve şunları paylaştı:

“Açıkkası göç etme durumunda kaldıklarında, nereye göç edecekleriyle ilgili bilgi paylaşımları olup olmadığına ben tanıklık etmedim. Ama muhakkak birbirlerine tavsiyede buluyorlardır. Kendi aralarındaki koordinasyon oldukça yoğun zaten akrabası ve tanıdığı olmayan gelmiyor. Benim bildiğim şey var, mesela facebook grupları var ikinci el eşyaların paylaşıldığı. Mültecilerden birinin ihtiyacı olduğunda bu sayfalar üzerinden ihtiyaçlarına ulaşabiliyorlar. Ya satıyorlar ya da arada tanıdık varsa ihtiyacı olana eşyalar ulaştırıyor. Bunun dışında mültecilerle ilgili yapılan yasal düzenlemeler, hukuki değişiklikler hakkında da bilgi paylaşımları mutlaka oluyor bu facebook, whatsapp gibi ağlar üzerinden. Bu ağları uzakta olan yakınlarla irtibatı koparmamak için ve eğlence için de çok yoğun olarak kullanıyorlar. Dediğim gibi büyük çoğunluğu facebook, whatsapp kullanıyorlar; bizlerin yoğun olarak facebook kullandığı zamanlar gibi düşünebilirsiniz yeni yeni keşfediyorlar sosyal medyayı. O yüzden twitter ve

³⁶⁷ Lina(33), Suriyeli Görüşmeci, Ev Kadını, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 21.01.2021.

³⁶⁸ Shadi(31), Suriyeli Görüşmeci, Sultanbeyli Merkez İlkokulu'nda Güvenlik Görevlisi, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

instagram kullanımı mülteciler arasında çok yoğun değil, eğitim seviyesi yüksek olanlarda biraz daha fazla olduğu söylenebilir.”³⁶⁹

Mehmet Akif Mahalle muhtarı ise şunları söyledi:

“Ya benim haberim yok aralarındaki ağlardan bağlardan ama mahallede hep beraber geziyorlar. Kalabalık geziyorlar. Kadınları bile çoğunlukla 3-5 kişi dışarı çıkıyor. Bir yerde kavga olunca bir bakıyorsun 15-20 tanesi toplanmışlar. Bağlılar yani birbirlerine. O yüzden illaki yardımlaşıyorlardır kendi aralarında zaten hep kendi dükkânlarından alışveriş yapıyorlar.”³⁷⁰

Mahalle muhtarıyla gerçekleştirdiğim görüşmenin bütününden çıkan sonuç, muhtarlığın mültecilerle hemen hemen hiçbir ilişki kurmadığıdır. O kadar ki, muhtar mahallede kaç mülteci yaşadığının bilgisine bile sahip değildi. Muhtarın aktarımlarından yola çıkıldığında, mültecilerin mahallede hiç yaşamadıkları dahi düşünülebilir. Dolayısıyla tersten bakıldığında muhtarlık birimi tarafından mültecilerle ilişki kurulmamış olmasının, onları kendi aralarında bir ağ kurmaya yöneltmiş olabileceği ya da var olan ağların daha sağlamlaştığı düşünülebilir. Mülteciler Derneği aracılığıyla belediyenin mültecileri yalnız bırakmadığı gözlemlense de, idari açıdan mahalle bazında bir bağ kurulmamıştır.

Muhtarın mültecilerin ilişkilerinden bahsederken aktardıklarına göre, mahalledeki mülteciler sıkı bir dayanışma içerisindeler. Çünkü göç sürecinin başlangıcında ve devamında çevresel faktörler mültecilerin hareket alanını belli ölçülerde çizse de, mülteciler göçmen ağı sayesinde kendilerine bir alan açarlar ve bu dayanışma ile hareket ederler. Mültecilerin çevresel koşullar dışında kendilerinin yarattığı bir alandır bu ve bu yüzden de kendi güçlerini de buradan alırlar. Ayhan Kaya göçmen ağlarının göçmenlerin hareket alanını şekillendirdiğini şu sözlerle ifade ediyor:

“Ekonomik koşullar, iktidar politikaları, toplumsal değerler ve ulaşım imkânları gibi unsurlar göç deneyiminin oluşumunda öncelikli rolü oynarlar. Göçmenler ise toplumsal ağlar içinde hareket ederler. Bu ağlar tarihsel süreçler içinde oluşurlar ve göçmenler kendilerinden önce göç

³⁶⁹ Fatih Gökyıldız, Mülteciler Derneği Genel Koordinatör Yardımcısı, Sultanbeyli- Turgut Reis Mahallesi, 19.03.2021.

³⁷⁰ Salih Tüysüz, Mehmet Akif Mahalle Muhtarı, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

eden akraba veya arkadaşlarının izlerini sürerek, diğer bir deyişle sahip oldukları sosyal sermayenin mümkün kıldığı sınırlar içinde hareketlilik sergilerler.”³⁷¹

Hem Kaya’nın belirttiği üzere hem de mülakat gerçekleştirdiğim mültecilerin aktarımlarından yola çıkarak, mültecilerin sahip oldukları akrabalık – tanıdık ilişkileri, sosyal sermaye gibi bir takım öz varlıklar onların hem mekânsal mücadele için önemli bir desteği hem de somut mekânlar dışında üretilen soyut mekânları da teşkil ediyor. Burada soyut mekândan kasıt, sosyal medya göçmen ağı içerisinde her ne kadar iletişimi sağlamak için bir araç gibi görünse de aslında sosyal medyanın bizatihi kendisi de soyut bir mekânı teşkil ediyor.

Sosyal medyanın açtığı alan, Suriye’de kalanlarla, başka ülkelere gidenler ve burada Türkiye’de olanlar arasında gözle görülmeyen bir mekân yaratıyor. Mültecilerin bir parçası oldukları ağlar sayesinde projeksiyonumuz ülkesel sınırları aşip **ulusaşırı** bir mahiyet kazanıyor. Değınmeye çalıştığım bu **ulusaşırı** soyut mekân, varlığını kentsel, mimari varlıklar üzerine değil göçmenler arasındaki ağlar üzerine inşa ediyor. Mustafa Dikeç, mekânsallaştırılmanın sabitleştirilip mekânsal çeşitliliğe ket vurulduğunu ve bu sabitleme üzerinden mekânın mükemmel bir tahakküm aracı olarak kullanıldığını söyler.³⁷² Mutlak mekân dayatması ve kabulüyle mekânın mücadele alanı olduğu, kendiliğindenlikler barındırdığı, yeninin siyasal bir imge olarak mekândan çıkış yakalayabileceği görmezden gelinir.

Mülteciler, Mehmet Akif Mahallesi özelinde bir değişimin itici gücü olmakla kalmıyor bunun yanında uluslararası düzeyde de bir mekânsallığın, toplumsal birlikteliğin ortağı oluyorlar.

Ulaşırı göçmenlerin kurdukları ağlar sayesinde finansal kaynaklar, semboller, kültürler ulusal sınırları aşip uluslararası arenada sürekli dolaşımda olabiliyor. Böylelikle göçmen ağları, mültecilerin yalnızca hedef ülkeye yerleşimini kolaylaştıran bir güç olmaktan öte bir anlam kazanıyor: Ulusal sınırları aşan bir alanın, mekânın

³⁷¹ Ayhan Kaya, ” İstanbul, mülteciler için cennet mi cehennem mi? Suriyeli mültecilerin kentsel alandaki halleri”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:140, 2017, s.42- 68.

³⁷² Mustafa Dikeç, “Siyaset Üzerine Düşünme Tarzı Olarak Mekân”, **Cogito: Mekân ve Siyaset**, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:84, 2016, s. 53.

adeta kurucusu oluyor. Nitekim gördüğüm mültecilerden edindiğim bilgiler de hep bu yönde olmuştur. Özellikle facebook üzerinden farklı ülkelerde ikamet eden mülteciler hem deneyim paylaşımı yapıyor hem de şartları iyileştirmenin yollarını arıyorlar. Bunlarında ötesinde bulundukları yere aidiyetlerini kolaylaştırabilecek şekilde özlem duydukları her şeye dokunabiliyorlar.

“Uluslararası Alanlar Paradigması, önceki teorilerin göçmenlerin kültürel-etnik-dinsel kimliklerini göz ardı ettiğini öne sürer. Bu yaklaşım, göçün ve göçmenin günümüzdeki tanımının radikal bir dönüşüm geçirdiğini iddia eder. Göçmen, anavatanını tamamıyla geride bırakan ve yepyeni bir coğrafyaya yerleşen biri değildir artık. Modern ulaşım ve iletişim araçlarının bireylere sağladığı imkânlarla göçmenler veya mülteciler artık aynı anda âdeta nehrin her iki yakasında, yani hem anavatanda hem de yerleşilen yeni vatanda reel ve sembolik düzlemlerde yaşayabilmektedirler.”³⁷³

3.3. Mültecileri Görünür Kılan Mekânlar: Kentler

“Modernliğin kuşatıcı temalarını –ulus ve edebiyatı, dili ve kimlik duygusu; metropol; merkez duygusu; psişik ve kültürel homojenlik duygusu- bozup sorgulayan şey, göçe refakat eden yayılmadır (etrafa saçılmadır). Ötekini, radikal başkalığı tanıdığımızda, artık dünyanın merkezinde olmadığımızı kabul etmiş oluruz. Merkez ve varlık duygumuz değişir. Buna paralel olarak, tarihsel, kültürel ve psişik özneler olarak bizler de

³⁷³ Ayhan Kaya, a.g.m., s. 53.

köklerimizden koparılır, varoluşumuza, hareket ve başkalaşım bağlamında karşılık vermeye zorlanırsınız.”³⁷⁴

Kentler için bilhassa İstanbul gibi tarihine göçlerin eşlik ettiği bir kent için “otantik”liği aramak dizayn edilmiş bir gramerin içinde kaybolmaya eşdeğerdir. O kadar ki, bir araştırmacı için modern söylemin ambalajlarla bizleri ikna etmeye gayret eden hazırlopçu diline mağlup olmaktır. Çünkü sınırları baştan belirlenen kandırmaca bir kent, tarih, sosyoloji anlatısı, toplumsal olan hemen her şeyin durmadan devinip dönüşen, nefes alıp veren yanlarını gizleyebilir. Ölçeği kentlerden alıp ülkelere ve uluslararası alanlara doğru genişlettiğimizde de bu denklem değişmez. Şayet görmek istersek, modern ulus-devlet dayatmasının fısıldadıklarının aksini ihtiva eden başkalıkları, farklılıkları bir araya getiren kavşakları görmek mümkündür.

Göçmen ağlarıyla, göçle birlikte mekânın yeniden üretimiyle yaşanan mekânsal ve dolayısıyla toplumsal dönüşüm, ulus-devletlerin çizmiş olduğu her türlü sınırı bulanıklaştırma gücünü içinde barındırır. Tek bir kelime içine sığdırılmış gibi duran mekânın üretimi ve de dönüşümü uzakta değildir. Bunu yakınımıza getiren, kentlere sızmasını sağlayan olgulardan birisi de göçtür. Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesi özelinde baktığımızda ilk etapta kamplarda yaşamaya başlayan mültecilerin bu dönüşümün öznesi olacağını tahmin etmek belki güçtü. Ancak bugünden baktığımızda, mahallede “başkasıyla” ya da bir “yabancıyla” yoğun bir biçimde karşılaşmak, onlarla birlikte mahalleyi paylaşmak ve hatta değişime tanık olmak mukimler için artık uzaklarda değildir: Burunlarının dibindedir. Göçle birlikte bütün olan biteni kamplardan alıp getirip gözlerimizin önüne seren kentlerde ikamet eden **kent mültecileridir.**

Kamplar ekseriyetle şehir merkezlerinden uzakta hatta Türkiye için sınır kentlerinde konuşlandığı için kampların mültecileri ciddi boyutlarda izole eden ve görünmez kılan yapısından bahsedilebilir. Binlerce mülteci kamplarda yaşayıp ahali ile karşılaşmadıklarında fark edilmeleri ve yaşadıkları sorunların siyasallaşması da

³⁷⁴ Iain Chambers, a.g.e., s.43.

güçleşiyor. Nitekim 2011 yılında Türkiye sınır kentlerine göç etmeye başlayan Suriyeliler 2013 yılından itibaren kentlere yoğun olarak yerleşerek yerliler tarafından görünür olmaya başlamıştır. Suriyeli mülteciler 2013 yılından itibaren **kent mültecilerine** dönüşmüşleridir. 27 Kasım 2019 itibariyle Türkiye’de bulunan 3.576.370 Suriyelinin sadece %1,77’si (63.443) 5 ilde bulunan 7 kampta Hatay, Kilis, Adana, Kahramanmaraş, Osmaniye bulunmaktadır.³⁷⁵

Suriyeli mülteciler konusunun Türkiye’de geç siyasallaşmasının nedenlerinden biri öncelikle kamplarda gözden ırak olmaları ve sonrasında kentlerin belli bölgelerine yerleştirilmeleriyle bir diğer sebepse, mültecilerin “misafir” olarak kamuoyuna lanse edilmesidir. Suriyeli mültecilerin geçici oldukları sürekli vurgulandı ve Türkiye halklarından da onları misafir gibi görmeleri beklendi. Ancak mültecilerin geçici değil kalıcı olduğu yavaş yavaş anlaşılınca mültecilere “geçici koruma altındaki mülteciler” statüsü verildi. Bugün ise çok yavaş ilerlese de mültecilere vatandaşlık verilmekte ve mültecilerin en büyük isteklerinin arasında vatandaşlığı alabilmek yer almaktadır.

2011-2014 yılları arasında bu konunun siyasallaşmadığı, 2015 yılıyla birlikte Avrupa ülkelerine sığınmaya çalışan mülteci sayısı artmasıyla birlikte oluşan küresel atmosfer ile siyasallaşma yakalanmaya başlamıştır. Otoritelerin girişimleriyle yaratılan “misafir” algısı gibi, konunun siyasallaşması da yine yönetim tarafından sağlanmıştır. Siyasallaşma sürecinin en önemli adımlarından bir tanesi de 2016 yılında AB ile gerçekleştirilen “geri kabul anlaşması” olmuştur.³⁷⁶ Buna ilaveten ülkesel boyutta geç gelen bu siyasallaşma süreci, yerelde çok daha erken başlamıştır. Kentler, mahalleler, köyler düzeyinde mültecilerle birlikte yaşam pratikte var olduğu için siyasallaşma mecburen erkenden deneyimlenmiştir.³⁷⁷ Dolayısıyla şimdi de yerel düzeyde siyasallaşmayı erkenden yaşayan Mehmet Akif Mahallesinde kent mültecileri ve yerliler için **mekânsal ayrışma/ bütünleşmenin, mekânsal algının ve mekânsal aidiyetin ve boyutlarına bakalım.**

³⁷⁵ Murat Erdoğan, **Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi**, Orion Kitabevi, Ankara, 2020, s. 29.

³⁷⁶ Ahmet İçduygu, “Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar: “Siyasallaşan” bir sürecin analizi”, **Toplum ve Bilim**, Sayı:140, 2017, s. 36-37.

³⁷⁷ A. İçduygu, **a.g.m.**, s. 40.

3.3.1. Mehmet Akif Mahallesi ayrışmanın mı, yoksa bütünleşmenin mi mekânı?

“Ülkelerindeki iç savaş nedeniyle yerinden edilen milyonlarca Suriyeli, toplumun onlara biçtiği kimlikler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar. Gündelik hayatın her alanında, bulundukları her mekânda- sınıflarda, atölyelerde, tamirhanelerde, sokaklarda, mahallelerde- onlarla özdeşleştirilen kimlik kategorileri çerçevesinde kendilerine yer bulmaya çalışıyorlar.”³⁷⁸

Kentlerin sosyo-mekânsal yapıları onların göç alan ya da göç veren merkezler olması önünde önemli ipuçları verir. Söz gelimi yüksek oranda iş olanakları sunabilen, uygun fiyatlı konutlar barındıran, sağlık ve eğitim hizmetlerine kolay ulaşım sağlanabilen sosyo-ekonomik anlamda gelişmiş kentler göç alan ya da göçmenler açısından hedef bölgeler konumundadır. Bu anlamda İstanbul hem iç göçler hem de dış göçler bağlamında ele alındığında göçmenler, mülteciler, sığınmacılar için önemli hedef bölgeler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte özellikle 2013 yılından itibaren kamplardan kentlere yerleşmeye başlayan Suriyeli mülteciler için de İstanbul ilk tercih edilen şehirlerden bir tanesi olmuştur. Ancak Suriyeli mültecilerin İstanbul’a dağılımları da homojen bir şekilde olmamıştır.

Mültecilerin İstanbul’da yoğunlukla yerleştikleri yerler toplumsal tabakalaşmayla ciddi paralellikler barındırmaktadır. İstanbul’da en çok Suriyelinin yaşadığı Küçükçekmece, Bağcılar, Sultangazi, Fatih, Esenyurt, Başakşehir, Zeytinburnu, Sultanbeyli gibi ilçeler hem toplumsal yapı hem de sosyo-mekânsal özellikler açısından mültecilerin tercih ettikleri ilçeler olmuştur. Bu ilçelerdeki yoğunlaşmanın ardında göçmen ağlarının etkisi olmakla birlikte, sınıfsal, ekonomik, dilsel, mezhepsel

³⁷⁸ Doğu Şimşek, “Mekânların Mültecilere Hissettirdikleri”, **Beyond İstanbul: Mekânda Adalet ve Mültecilik**, Sayı:7, 2019, s. 45.

yakınlıkların da etkisi göz ardı edilemez. “Görüldüğü gibi, mekân toplumsal formasyonu etkilemekte ve ondan etkilenmektedir; kentlerde toplumsal katmanlaşmaya göre değişen bir mekânsal katmanlaşma söz konusudur.”³⁷⁹

Önceki başlıklarda değinmeye çalıştığım gibi Sultanbeyli’nin toplumsal katmanlaşmada, enformal iş kollarının yoğunluğuyla, arsa/arazi talanlarının sıklıkla yaşanmış olmasıyla ve de siyasal olarak muhafazakâr partilerin (Refah geleneği) kalesi olmasıyla edinmiş olduğu yer Anadolu yakasında en çok mülteci barındıran semt olmasının arka planını oluşturmaktadır. Anadolu yakasının bütününe bakıldığında mülteciler açısından mekânsal ayrışmanın belirgin olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Anadolu yakasındaki mülteciler birbirlerine sınırları olan Sultanbeyli, Sancaktepe ve Ümraniye ilçelerinde ikamet etmektedirler. Sultanbeyli bu anlamda merkez kabul edilirse mülteci yoğunluğu kıyı şeridinde doğru oldukça azalmaktadır. Buradan hareketle kentin bütününde mültecilerle bir mekânsal ayrışma yaşandığı ortadadır. Örneğin, Kadıköy’de yaşayan birinin yerel boyutlarda mültecilerle ilgili bir konuyla muhatap olması, onlarla aynı mekânı paylaşması çok ender görülecek bir durumdur. Dolayısıyla, mülteciler kamplardan kent mülteciliğine geçişle toplumdan izole olmayı büyük ölçüde kırmış olsalar da kentin kimi yerlerinde yoğunlukla yaşadıkları için belli boyutlarda hala görünmez olmayı sürdürüyorlar.

Mehmet Akif Mahallesinde mekânsal ayrışmanın ve de bütünleşmenin hangi boyutlarda olduğunu anlamak için öncelikle gerçekleştirdiğim mülakatlar birincil önem taşıdı. Bunun yanı sıra, mahallenin parklarında, restoranlarında, kafelerinde gerçekleştirdiğim gözlemlene süreci de en az mülakatlar kadar veri toplamama yardımcı oldu. Her ne kadar gerçekleştirdiğim mülakatlarda açık uçlu sorular sormuş olsam, mülakatı bir sohbet havasında sürdürmeye çalıştıysam da kimi soruların yanıtlarına doğrudan değil anlama üzerinden ulaşabildim. Buradan devamla Mehmet Akif’te yaşayan mültecilere yönelttiğim mahallenin kamusal alanlarında rahatça hareket edip edemedikleri ve mahallenin belli bölgelerinde daha çok vakit geçirip geçirmediikleri sorularına şu yanıtları aldım:

³⁷⁹ Cemal Salman, a.g.e., s.122.

“İlk geldiğim zaman daha çekiniyordum çünkü dil bilmeyince insan kendine güvenemiyor. Ama artık alıştım, Türkçeyi de öğrendiğim için korku duymuyorum o kadar. Dil bilmeyince biri ne diyor anlamıyorsun ne diyeceğini bilmiyorsun daha çok evden çıkmak istemiyor o yüzden insan, öğrendikçe insanın kendine inancı geliyor. Ben daha çok iş ve evde vaktimi geçiriyorum, onun dışında da mahallede rahatlıkla hareket ediyorum bir sorun yok. Allah Türkiye’den razı olsun bize sahip çıktılar.

Ben: Oturduğunuz apartmanda komşularınızla ilişkileriniz nasıl, rahatınız yerinde mi?

Bir komşum kızımın boğazını sıkıyordu, o yüzden ben isteyken kızım evde yalnız kalınca korkuyorum sürekli onu arıyorum. O da okulda olunca ya da babası evde olunca rahat ediyorum. Yine bir şey yapar mı bilemiyor ki insan? Aslında devlet her sokağa kamera koysun bence, biz öyle daha rahat oluruz, içimiz rahat eder.”³⁸⁰

Âmine ile gerçekleştirdiğim görüşmede Türkiye’yle, hükümetle ilgili doğrudan olumsuz bir şeyler dile getirmeme, şikâyet etmeme kaygısı taşıdığını anladım. Rahatsızlıklarını daha çok farkında olmadan dile getirdi. Aslında bu durum görüştüğüm bütün mülteciler için de aşağı yukarı aynıydı. Âmine bir yandan ısrarla Mehmet Akif’te çok rahat ettiğini ifade ederken öte yandan da kızı evde yalnızken son derece tedirgin olduğunu ifade etti. Hatta bu tedirginliğinin azalabilmesi için bir fikri de vardı, devlet bütün sokaklara kamera takmalıydı. Amine’ye mahallede en çok nerelerde vakit geçirdiğini, boş vakitlerinde mahalle dışına çıkıp çıkmadığını ve sıklıkla nerelerden alışveriş yaptığını sordum, cevabı şöyle oldu:

“Zamanımın çoğu kuaförde geçiyor onun dışında da evde duruyoruz, ev en rahatıdır. Alışverişi en çok Bim’den ve A101’den yapıyorum en uygun oralar, onun dışında bu caddede (Ziya-Ül Hak) tanıdık yerlerden alışveriş yapıyorum bazı kullandığımız ürünler Türk marketlerinde olmuyor. Çok tatil günlerimiz

³⁸⁰ Âmine(31), Suriyeli görüşmeci, Kuaför, Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

olmuyor ama Kartal'a mangala gidiyoruz bazen de Üsküdar'a deniz kenarına gidiyoruz eşimle Kartal'ı ve Üsküdar'ı çok seviyorum."³⁸¹

Türkiye artık benim vatanım, Suriye'yi sildim özlemiyorum diyen Wela mahallede en çok nerelerde vakit geçirdiğine, sokaklarda rahatça hareket edip edemediğine ilişkin soruma şöyle karşılık verdi:

"Ben bir sorun yaşamadım hiç, herkes çok yardımsever davrandı rahatım yani. Kızılay'da gönüllü olarak çalıştığım için en çok vaktim orada geçiyor onun dışında da evde çocuklarla oluyorum. Ben burayı çok seviyorum inan benim için Hama gibi kendi evim gibi Allah nasip ederse vatandaşlığı alırsak eşimle daha da rahat edeceğiz.

Ben: Wela, alışveriş için en çok nereleri tercih ediyorsun?

En çok Suriye Caddesi'nden alışveriş yapıyorum, Suriyeliler olduğu için daha rahat oluyor insan hem de dilimizde alışveriş yapmış oluyoruz. Yani tabii Türklerden de alışveriş yapıyoruz ama en çok kendimizden yapıyorum. Zaten bu cadde için Türkler hep şey diyor, ooo siz çok zenginsiniz bir sürü dükkân açmışsınız. (Gülüyor)"³⁸²

Wela da mahallede çok rahat ettiğini hatta artık Suriye'yi hiç aramadığını dile getirirse de satır aralarında Suriyelilerden alışveriş yapmayı tercih ettiğini çünkü kendini daha rahat hissettiğini aktarıyor. Mehmet Akif'te kamusal alanlarda, karşılaşma alanlarında rahat hareket edip etmediklerini ve mahallede en çok vakit geçirdikleri yerlerin nereler olduğunu sorduğum diğer mültecilerden aldığım kimi yanıtlar ise şu yönde:

"Beş yıl oldu ben buraya geleli Türkçem çok iyi değil, kocam da tek başıma dışarı çıkmamı pek istemiyor. Genellikle onunla çıkıyorum dışarıya. Alışverişi de onunla birlikte yapıyoruz. En çok Halep Caddesi'nden alışveriş yapıyoruz bazen de Plato Alışveriş Merkezine gidiyoruz eşimle. Halep Caddesi'nde ben yalnız da alışveriş yapabiliyorum, sıkıntı olmuyor. Ama ben burayı sevmiyorum.

³⁸¹ Âmine(31), aynı görüşme.

³⁸² Wela(29), Suriyeli görüşmeci, Kızılay'da gönüllü, Sultanbeyli – Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

Fatih'te yaşamayı çok istiyorum Fatih çok rahat sanki İdlib gibi geliyor bana orası, orada çok tanıdık akraba var onlarla yakın oturmak istiyorum ama olmuyor."³⁸³

Marah mahallede dolaşırken Arapça konuştuğunda Türkçe konuş diye sık sık uyarıldığını da belirtti. Cevaplar şu şekilde devam etti:

"Ben bu mahallede en rahat camide oluyorum, orada kimse karışmıyor. Bir de Kızılay'da ve Halk Eğitim'de çok Suriyeli olduğu için oralarda da rahat ediyorum. Dil bilmediğimiz zaman çok sıkıntı çektik, dil yoksa hiçbir şey yapamıyorsun. Seni yabancı gibi görüyorlar. O yüzden işte vatandaşlık almak çok istiyorum ki Türklerin de ağız bir kapansın artık. Evden çok çıkmıyorum kızım ben, çıkarsam da ya camiye ya da Kızılay'a gidip eve dönüyorum."³⁸⁴

"Benim burada hiçbir sorunum yok, olmamalı da. Türkçe bilmiyorken zorluk çektim ama şimdi çok şükür Türkçem iyi o yüzden sorun da yok. Eşimin de benim de rahatımız yerinde, zaten bir sorun olsa da ben hep alttan aldım biz Suriyeliler burada misafiriz o yüzden bizim buraya adapte olmamız lazım. Bir sorun olduğunda alttan almamız lazım, bazılarımız bir tartışma olduğunda dikleniyorlar Türklere bu bence çok yanlış, sesimizi çıkarmamız lazım ama bazı insanlara bunu anlatamıyorum. Biz Türklere ayak uydurmamız lazım, onlar bize değil."³⁸⁵

"İlk geldiğim zamanlar çok korkuyordum dil bilmediğim için ama şimdi rahatım. Zaten bu cadde (Ziya-ül Hak) bizim memleketimiz gibi ben yabancılık çekmiyorum, iş yerimizde burada olduğu için çok rahat. Kuaförümüze genellikle Suriyeli kadınlar geliyor, Türkler çok az geliyor ama geldiklerinde de seviniyoruz. Mahallede bu caddede çoğunlukla alışveriş yapıyorum bir de Bim'e çok gidiyorum. Bunların dışında hastane ve çocukların okuluna da ben gidiyorum, dil olunca çekinmiyorum artık rahatım. Gezmek için de bazen Fatih'e

³⁸³ Marah(24), Suriyeli görüşmeci, Ev kadını, Sultanbeyli – Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

³⁸⁴ Wafa(49), Suriyeli görüşmeci, Ev kadını, Sultanbeyli – Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

³⁸⁵ Shadi(31), Suriyeli Görüşmeci, Sultanbeyli Merkez İlkokulu'nda Güvenlik Görevlisi, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

gidiyoruz ailecek. Orada evim olsun isterdim çünkü orada Şam'dan gelen çok Suriyeli var o yüzden çok rahat ederdim ama evimiz burada burası da iyidir. Allah'a şükürler olsun."³⁸⁶

Mehmet Akif Mahallesinde mekânsal ayrışmanın ve de bütünleşmenin hangi boyutlarda olduğunu anlamak için Suriyelilere yönelttiğim sorulara benzer soruları Türkiyelilere de sordum. Eski mahalleliler açısından mekânsal bir ayrışmanın ya da bütünleşmenin hangi boyutta olduğunu, Suriyeliler göç etmeye başladığından beri mahallede nelerin değiştiğini, mahallede yaşamı zorlaştıran yeni durumların olup olmadığını ve mültecilerle en çok karşılaştıkları yerleri sorduğumda aldığım cevaplar şu şekildeydi:

"Bu caddede benimle beraber çok az Türk esnaf kaldı, çoğu esnaf iş yerlerinden çıkarıldı hep Suriyelilere geçti dükkânlar. Onlar geldiğinden beri ben dükkânım, işim dışında vakit geçirmiyorum burada, işim bittiğinde hemen dükkânı kapatıp gidiyorum. Mal sahipleri de hep Suriyelileri tutuyor, biz ağzımızı açamıyoruz çünkü onlardan daha çok kira alıyorlar. Bu cadde dediğim gibi boştu ve pek işlek değildi. Suriyeliler burayı Halep'e çevirdi kötü olmadı işlekleşti ama Suriyeliler çok pisler, çöplerini sokaklara atıyorlar. Bir de yemekleri çok ağır kokuyor, onların lokantalarının önünden geçerken çok rahatsız edici bir koku oluyor. Bir şey de diyemiyoruz onlara çünkü hep kalabalık geziyorlar hele bir tartışma olduğunda görün siz. Öyle normal kavga da etmiyorlar, hemen satırlarla falan saldırıyorlar. Polis çağırsak da fayda etmiyor onları tutuyor polis."³⁸⁷

"Ya bizim iş yerlerimizde çalışsınlar bunda sorun yok bence zaten söyledim benim konfeksiyonda da çalışıyorlar. Ama burada milleti rahatsız etmemeleri lazım. Burada bir şey olsa hemen toplaşıyorlar korkmuyorlar da bir şeyden yani cesurlar sanki biz misafiriz burada. Öyle olmaması lazım. Bizim milletin bazıları çok rahatsız oluyor sanki onların memleketi de biz onlara sığınmışız gibi oluyor

³⁸⁶ Doha(35), Suriyeli görüşmeci, Kuaför, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

³⁸⁷ Melek(37), Türkiyeli Görüşmeci, Kuaför, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

*bazen. Onlarla her yerde karşılaşıyoruz mahalle içinde ben zaten konfeksiyonda sürekli onlarla birlikteyim. Zamanla alıştık işte.*³⁸⁸

*“Ben rahat etmiyorum onlarla burun burunayken. Siz anlıyor musunuz dillerini yok, ben anlıyor muyum yok! Bilmiyoruz ki küfür mü ediyorlar ne diyorlar, yanımızdaki kadınlara mı bir şey diyorlar anlamıyoruz. Onlarla hijyen algılarımız da çok farklı, bence çok pisler. Öyle de rahatlar ki, bazen ben onlardan çekiniyorum sanki ben göçmenim onlar Türk. Devlet de onlara fazla imtiyaz veriyor. Yani onların kalabalık olduğu her yerde ben rahatsızım, bize saygı göstermiyorlar hele de gençleri. Birbirlerine de çok bağlılar, vallahi bir şey olsa polis gelene kadar bizi öldürürler.*³⁸⁹

Sultanbeyli genelinde ve Mehmet Akif Mahallesi'nde mültecilerin yaşadıkları konutlar belli bir bölgede yoğunlaşmış şekilde değildir. Mültecilerin kullandıkları konutlar rastgele bir dağılım göstermektedir. Zaten bu anlamda yani mülteciler açısından çok fazla bir seçme şansının olduğundan bahsetmek güç. Sonuçta mülteciler öncelikli olarak fiyatı uygun olan evleri tutma eğilimi gösteriyorlar. Bu açıdan konutlara yerleşim açısından mekânsal bir ayrışma olduğunu söyleyemeyiz. Ancak mahallenin bütününe gündelik hayatın akışında bakıldığında, Suriyelilerin bilhassa Ziya-ül Hak Caddesi ve etrafında iş hayatına dâhil olduklarını söylemek mümkündür.

Suriyeliler tarafından alışveriş için de yine ağırlıklı olarak nam-ı diğer Halep Caddesi sıklıkla kullanılıyor. Bunun dışında mahallenin parkları, açık alanları, restoran ve kafeleri, camileri, sağlık kuruluşları, mağazaları da rahatlıkla Suriyeli mülteciler tarafından ziyaret edilebiliyor. Mültecilerin mahalle içerisinde kamusal alanlarda bulunmalarında görünürde bir sıkıntı olmasa da, mülteciler bu açıdan bir sorun yaşamadıklarını dile getirseler de çok açık bir şekilde görülüyor ki, mülteciler mahalle içerisinde kendilerine belli alan yaratmışlar. Bu alanın merkezinde de Ziya-ül Hak Caddesini yer almaktadır. Mültecilerin günlük pratikleri daha çok ev ve işle sınırlı. Özellikle kadınların büyük çoğunluğu vakitlerinin büyük kısmını evlerinde

³⁸⁸ Hakkı(62), Türkiyeli Görüşmeci, Konfeksiyon Sahibi, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 08.03.2021.

³⁸⁹ Erkan(39), Türkiyeli Görüşmeci, Siemens Bayii Çalışanı, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 26.03.2021

geçiriyorlar. Türkiyelilerle iletişimleri de daha çok işveren- çalışan ya da ev sahibi-kiracı ilişkisiyle sınırlı kalmış durumdadır. Mültecilerin mekânda sosyalleşmeleri, dayanışmaları, mücadeleleri yine kendi aralarında olmaya devam etmektedir.

Mekân ve dil arasındaki diyalektik ilişki göz önüne alındığında, her ikisinin de var olup gelişim gösterebilmesi için birbirlerine ihtiyaçları vardır. Mültecilerin hemen hepsi dilin mekânda var olabilmek, hatta dışarı adım atabilmek için son derece önemli olduğunun altını çizdiler. Yukarıda mülakatlardan alıntılarda da geçtiği üzere Suriyeliler Türkçeyi bilmedikleri dönemleri çok sıkıntı yaşadıkları bir dönem olarak tasvir ediyor. O kadar ki az biraz Türkçeyi öğrenmeye başladıkça mekânla kurdukları ilişkide aynı yönde ilerleme kaydedebilmiş. Ancak burada dikkatimi çeken husus, Türkçeyi bilmedikleri dönemi fazlasıyla dışlandıkları bir aralık olarak dile getirmeleri oldu. Mahalleli kamusal alanda mültecilerin Arapça konuşması ciddi tepkiler vermiş. Mahallede var olabilmek için Türkçeyi ivedilikle öğrenmek zaruret halini almış. Elbette, Suriyelilerin Türkçeyi öğrenmeleri onların hayatlarını kolaylaştırıcı bir etki sağlar ancak burada görülen bunun ötesinde bir durumdur. Suriyeliler yalnızca gündelik işlerini halledebilmek için değil dışlanmamak için, Arapça konuştuğunda uyarılmamak için ve mekânda var olabilmek için de dil öğrenimine sarılmak durumunda kalmıştır. Sonuç olarak, gözle görülme de Suriyeliler ile Türkiyeliler arasında mekânsal bir ayrışmanın olduğunu söyleyebilirim.

3.3.2. Okullarda Mekânsal Ayrışma/Bütünleşme:”Suri Suri Bom Bom”

Mekânsal ayrışmanın okullarda nasıl seyrettiğini görebilmek için hem Suriyeli öğrencilerle hem de mahalle okullarında görevli öğretmenlerle görüştüm. Suriyeli ve Türkiyeli öğrencilerin birlikte yaşamayı, aynı sıraları paylaşmayı öğrenmek için toplumsal çabaların gerekliliğinin altını çizen ilkokul öğretmeni Şaziye Hanım, Suriyeli öğrencilerin karşılaştıkları başat sorunları şöyle anlattı:

“Kişisel bakım, okul kültürüne uyum, dil becerileri, kılık kıyafet gibi konularda arkadaşları tarafından dışlandılar, tabii bugün durumun ilk zamanlara göre iyi olduğunu söylemek mümkün. Suriyeli öğrencilerimiz sadece sınıf arkadaşları tarafından değil sayıları azımsanmayacak kadar çok öğretmen tarafından da ayrımcılığa maruz kaldılar. Meslektaşlarımın bunu çoğunlukla siyasi görüşlerinden ötürü böyle yaptıklarını düşünüyorum. Bazı öğretmen arkadaşlar, onların kültürüne uzağım kendi öğrencilerimle zor uğraşıyorum bir de Suriyelilerle mi uğraşayım gibi yorumlarda bulunuyorlar. Ben bireysel olarak bu yaklaşımı doğru bulmuyorum, böyle götüremeyiz bu süreci. Bu yüzden de mecburen kendi sınıfımda birlikte olmayı kolaylaştıracak çalışmalar yaptım. Ayrıca veliler de tepkili, çocuklarını tembihliyorlar Suriyelilerden uzak durmaları için ama ben en baştan bunun önünü kestim ve hiçbir velim bu konuda bana veryansın edemedi.

Ben: Ne gibi çalışmalar yürüttünüz?

En temelde mültecileri mağdur gibi görmelerini istemedim öğrencilerimin, hepsinin eşit olduğunu mülteci arkadaşlarının yalnızca zor bir dönemden geçtiğini ve kimseyi kayırmayacağımı üzerine basa basa ifade ettim. Empati çalışmaları yaparak başladım işe, mültecilerle ilgili belgeseller izlettim. Suriyelilerin başına gelenlerin hepimizin başına gelebileceğini söyledim ama onlara acıyalım demedim hiçbir zaman. Onlarla eşit olduklarını kavramaları için uğraştım. Sınıfta oturma düzeni de karışık, Suriyeli öğrencilerime hiç farklı davranmadım sadece eksik oldukları konuları kapatmak için ek dersler yaptım.

Ben: Suriyeli öğrenciler okulun bahçesini, sosyalleşme alanlarını ve imkânlarını diğer arkadaşları gibi kullanabiliyorlar mı, dışarıdan bakıldığında Suriyeli öğrencilerin izole oldukları düşünülebilir mi?

Evet, bu anlamda bir eşitlik söz konusu bütün öğrencilerimizin her türlü imkâna ve etkinliğe erişimi aynıdır. Suriyeli öğrencilerimiz için okulda kapsamlı bir çalışma gerçekleşmedi, rehberlik tarafından Türkçe seviyeleri ölçüldü ve biz öğretmenler ilçeden birkaç seminere çağrıldık o kadar. Bunun dışında dediğim

gibi okulumuzun bahçesinde, kantininde görünürler ama tabii ki kendi aralarında arkadaşlık kuruyorlar daha çok. Türk velilerin büyük kısmı çocuklarının Suriyeli öğrencilerle arkadaşlık etmesini istemiyor, kendi aralarında daha kolay arkadaşlık kuruyorlar.”³⁹⁰

Sultanbeyli Merkez İlkokulu Müdür Yardımcısı Mustafa Çoruk okul mekânında Suriyeli öğrencilerin rahatça hareket edip etmediklerini, Türkiyeli öğrencilerle ne ölçüde kaynaştıklarını şu sözlerle aktardı:

*“Bir defa en büyük sorun dil sorunu, bunu çözmek için takviye dersler alıyor Suriyeli Öğrenciler zaten çok çabuk öğreniyorlar. Bu hallolduktan sonra en büyük sıkıntı, sorduğunuz sorunun da cevabı olsun ayrımcılığa uğruyorlar arkadaşları tarafından. Böyle durumlarda rehber öğretmeni devreye sokuyoruz ama daha fazla da bir şey yapamıyoruz. Savaştan da geldikleri için bazısı kavgaya çok meyilli oluyor onlarla da rehberlik ilgileniyor, devam sorunları oluyor, maddi yetersizlikler yüzünden eğitime devam edemeyen çocuklar da oluyor. Tabii tüm sıkıntılar önceki yıllara göre daha rahat. Suriyeli öğrenciler kendi içlerinde kaynaşıyorlar genelde, Türkler istemiyor veliler bizim çocukların sınıfına koymayın diyorlar. Veliler de bu tepkileri neden verdiklerini bilmiyor bence. Toplumda da, okullarda da işin aslı bir kaynaşma yok. Bahçede falan oynamıyorlar ama hep kendi aralarında. MEB’in desteği de bu uyumu sağlama açısından çok yetersiz. Materyaller temin ediliyor gerisi kendi haline bırakılmış durumda.”*³⁹¹

“Ben açıkça söyleyeyim onların burada olmasından da öğrencimiz olmalarından da ben hiç hoşnut değilim. Doğru bulmuyorum, onlarla ilgili bir sürü sorun yaşıyoruz okulda ama hiç gündeme bile gelmiyor. İlerde ne olacağı düşünülmüyor, bizler artık kendimizi yabancı gibi hisseder olduk. Güvenilir değiller, hem mahallede her türlü alışverişi kendi aralarında yapıyorlar hem de

³⁹⁰ Şaziye Hanım(43), İlkokul Öğretmeni, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 18.01.2021.

³⁹¹ Mustafa Çoruk (46), Sultanbeyli Merkez İlkokulu Müdür Yardımcısı, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

okulda da hep kendi aralarında. Biz onların umurunda değiliz, her türlü imkânı devlet nasılsa sağlıyor.”³⁹²

“Ben 70 yaşında öğretmenim ve uzun yıllardır da bu okuldayım. Aslında bu konuyla ilgili konuşmak isteyenler, soru soranlar çok oluyor ama ben cevaplamaya bile tahammül edemiyorum artık, yalnız sizi kırmak istemedim. Bunların görgüleri yok, medeniyetleri yok, yolda yürümeyi dahi bilmiyorlar. Bu eksikleri öğretmek bizim işimiz değil ki. Gitsinler kendi memleketlerinde öğrensinler. Kendi aralarında çete gibi dolaşıyorlar, dillerini de anlamıyorum ama arkamızdan konuştuklarını, kötü söz söylediklerini çok iyi biliyorum ben. Görüyorum ders sonraları Suriyeli öğrenciler nargile kafelerde oturuyor, olacak iş mi şimdi bu? Kaç gel memleketinden, sen sefa sür biz cefasını çekelim olmaz, olmaz. Kendi memleketlerine dönsünler, bizim imkânlarımız bize yetmiyor bile.

Bir de ne var biliyor musunuz, yarın bir gün bu çocuklar bu gençler oy kullanacak, o zaman anlayacağız ne büyük hatalar yapıldığını. Millilik diye bir şey kalmadı, biz kendi öğrencilerimize milli değerlerimizi nasıl anlatabiliriz bu durumda? Okula gelirken bir tane Türkçe tabela göremiyorsunuz, hepsi Arapça. Eee ben çocuklara tek dili tek bayrağı tek milleti nasıl öğreteceğim? Biran evvel dönsünler benim kanaatim budur.”³⁹³

Mehmet Akif Mahallesinde mekânsal ayrışmanın farklı mekânsallıklarda nasıl zuhur ettiğini görebilmek için okullara başvurdu. Okulların bu anlamda önemli bir yerde durduğunu düşünüyorum, çünkü toplumsal ve mekânsal bütünleşmenin de ayrışmanın da temellerinin rahatlıkla atılabileceği bir yer. Bu nedenle hem eğitimcilere kulak vermek hem de Suriyeli öğrencilerin okul mekânında ne kadar kendilerini var hissedebildiklerini sorular sorarak anlamaya çalıştım. Görüşme gerçekleştirdiğim Suriyeli öğrencilerin okullarda kendilerini nasıl hissettiklerini ve kendilerini onca kalabalığın içinde nerede gördüklerini sordum. Aldığım cevaplar şu şekilde oldu:

³⁹² Erhan(52), Öğretmen, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 20.04.2021.

³⁹³ Erol(70), Öğretmen, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 20.04.2021.

“Ben en çok Suriyeli olmamla dalga geçilmesine üzüliyorum abla. Sınıf arkadaşlarım Suriyeli olmamla hep dalga geçtiler. Başka sınıflardan da dalga geçenler oluyor, teneffüslerde hep alay ediyorlar. Bir tek benimle değil, diğer Suriyelilere de yapıyorlar. Ama öğretmenlerim iyi, onlar beni seviyor. Zaten abla ne deseler evet diyorum. İlk gün de her şeye evet diyordum. (Gülüyor) Öğretmenim işaret diliyle anlatıyordu, sonra ben çok hızlı öğrendim abla Türkçeyi hemen konuşmaya başladım. Okulda hep Türkçe konuşuyorum Arapça konuşmak istemiyorum sadece evde konuşuyorum Arapça.

Ben: Sınıfta nerede oturuyorsun, teneffüslerde bahçede rahatça oynayabiliyor musun ve en çok kimlerle arkadaşlık ediyorsun?

Abla sınıfta en arkada tek başıma oturuyorum. Okulda diğerlerinden hiçbir fark yok istediğim gibi her yerde oynayabiliyorum onlar gibi. Arkadaşlarım da hep Suriyeli çünkü Türkler bizimle çok arkadaşlık kurmak istemiyorlar. Onlarla oynamak istediğimde vuruyorlar bana, arkadaşlarıma da vuruyorlar. Onlar sahada yokken oynuyoruz, Türkler çıkın deyince çıkıyoruz biz de.

Ben: Neden böyle yapıyorlar sence?

Bilmiyorum ki Suriyeliyiz diye işte. Ama ben hiç yaramazlık yapmıyorum abla öğretmenim ne derse onu dinliyorum çünkü ben aşağıya (Suriye’yi kast ediyor) gitme istemiyorum. Türkler bizi görünce hem “Suri suri bom bom” diyip alay ediyorlar. Hani bizim orda hep bombalar patlıyor ya onunla dalga geçmek için ben buna çok üzüliyorum. Bir de bilgisayarım yok diye alay ediyorlar bazen, al al diyorlar ama alamıyorum, buna da çok üzüliyorum.”³⁹⁴

“Öğretmenimiz bize çok güzel davranıyor ama Türk arkadaşlar öyle değil. Bazen kıyafetimle dalga geçiyorlar mesela Suriye’ye döneceksiniz diyorlar. Ben sınıftan çok çıkmıyorum abla, kantine gidiyorum bazen o kadar. Türkler bazen teneffüslerde oyuna çağırıyorlar sonra biz vazgeçtik diyorlar.

³⁹⁴ Mahir(11), Öğrenci, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 21.01.2021.

Ben: Peki okulda kimlerle arkadaşlık ediyorsun, hep yalnız mı vakit geçiriyorsun?

Mahalleden Suriyeli arkadaşlarım var abla onlarla vakit geçiriyoruz. Bazen kendi aramızda Arapça konuşunca öğretmenler kızıyor, Suriye'ye geri yollarız sizi diyorlar. Ben korkuyorum hiç gitmek istemiyorum, burada kalmak istiyorum.”³⁹⁵

Mehmet Akif Mahallesinde teoride olmayan ama pratikte çok net bir biçimde gözükten mekânsal ayrışma bir diğer değişle iki halkın birbirinden kopuk ve Suriyelilerin aslında kendi içlerinde izole olmaları durumu okullarda da paralellik gösteriyor. Öyle ki, okulların imkânlarından Suriyeli öğrencilerin faydalanmaları ve okulların sosyalleşme alanlarında Türkiyeli arkadaşları gibi bulunabilmeleri önünde hiçbir engel ya da yasak yok. Ancak toplumsal zihniyette yaratılmış olan ve mahallenin bütününde de gözlemlenen aynı mekânı paylaşp birbirine değmeden yaşama pratiği mahalledeki okullara da sirayet etmiş.

Öğretmenlerin ve öğrencilerin aktardığı Türkiyeli öğrencilerin Suriyeli öğrencileri kendi aralarına almama, oyunlarına, aktivitelerine dâhil etmeme hali, Suriyeli öğrencileri kendi içlerinde bir grup olmaya itmiş. Suriyeli öğrencilerin Türkiyeli öğrenciler tarafından ayrımcılığa maruz kalmasının arka planında ailelerinin onlara söyledikleri yer alıyor. Görüşme gerçekleştirdiğim öğretmenler, velilerin çocuklarını Suriyelilerden uzak durma konusunda uyardıklarını aktardılar. Bunun yanı sıra öğretmenler tarafından aktarılan bir diğer husus ise, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından birlikte eğitimi, uyumu kolaylaştıracak bir programın olmadığıdır. Hal böyleyken, okullarda mülteci çocuklarla Türkiyelilerin birbirleriyle hiçbir perde olmadan iletişime geçmeleri kendi haline bırakılmıştır. Bu konuda okulların bünyesinde, Türkçe takviyesi yapma dışında ya da öğretmenlerin kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirmiş oldukları çalışmalar dışında bugüne ve geleceğe dair bir planın olmadığı ortadadır.

³⁹⁵ Maria(12), Öğrenci, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

Görüşme gerçekleştirdiğim bazı öğretmenler Suriyeli öğrencilere öğretmenlik yapmaktan hoşnutsuzluk duyduklarını dile getirdiler. Bu hoşnutsuzlukların temelinde Suriyelilerin milli olmayı engelleyici bir unsur olmaları kaygısı yatıyor. Hatta görüşmecilerden Şaziye Hanım kendi çabalarıyla öğrencilerine empati çalışmaları yaptığını ama bütün meslektaşlarının böyle yaklaşmadığını, çoğunun Suriyeli öğrencileri adeta külfet gibi gördüklerini aktardı. Yine görüşmecilerden Suriyeli Öğrenci Mahir, arkadaşlarının “**Suri suri bom bom**” diyerek onunla dalga geçtiklerini ve de bu durumun onu çok incittiğini dile getirdi. Dolayısıyla, sözle, davranışlarla Suriyeli öğrenciler adeta mekânda bir sıkışmaya uğratılmış gibi gözüküyorlar. Bu sıkışma onları birbirlerine yakınlaşmaya mecbur kılmış beri yandan da yan yana oturdukları Türkiyeli sıra arkadaşlarıyla aralarına görünmez mesafeler açılmış. Okul mekânında bedenler yan yana ama iletişim bir o kadar uzakta gözüküyor. Sonuç olarak, okul mekânında da mekânsal ayrışmanın hatta mekânsal bir yarılmanın sözlerden inşa edilmiş payandalarla gerçekleştiğini söyleyebilirim.

3.3.3. Mekânla Kurulan Aidiyet İlişkisi: “Bizi burada öldürmüyorlar ya, gerisi önemli değil!”

“Kent merkezlerinde bulunan sanayi alanlarının kentsel mekânın dışına taşmasıyla beraber, kent merkezleri, tüketim alanları olarak yeniden tasarlanmıştır. Sokakların, caddelerin tüketim mekânı haline geldiği kentlerde barınılacak yeniden üretilmiş alanların üretilmesiyle sadece tüketim odağında yeni tip mekânların üretimi dikkat çekmektedir. Tüketimi sürekli hatırlatacak olan ve sosyal anlamda bir statü elde edilecek olan

bu alanlarda bireyler kendilerini mekânın sahibi gibi hissetmektedirler.”³⁹⁶

Yaşanılan kentsel/kırsal alanlarla, mekânsal ve sosyal bağlamlarda inşa edilen bireysel ya da toplumsal ilişkiselliğin, ne ölçüde o yere ait ve güvende hissederek, kendini o yerin bir parçası olarak görerek kurulduğu, o yere duyulan aidiyeti kabaca ifade eder. Ancak mekânla kurulan aidiyet ilişkisi yalnızca kendini olduğun yerin bir parçası olarak görme görmeme üzerinden de tanımlamak eksik kalır. Bu tanımlama toplumsal yapının özelliklerinin, demografik verilerin ve sosyo-ekonomik koşulların da dikkate alınmasına ihtiyaç duyar. Bir yerin sakinleri yalnızca kendi aralarında kurdukları bağlardan ötürü değil örneğin iş ya da barınma ihtiyaçlarına cevap verebildiği için de yaşam alanına aidiyet duyabilir. Bunun yanı sıra kimi ekonomik, sınıfsal, siyasi, dini, toplumsal zorunluluklar ya da göçmen ağları da aidiyet ilişkisinin alt metnini hazırlayabilir. Bu nedenden ötürü, Mehmet Akif Mahallesindeki mültecilerin ve Türkiyelilerin aidiyetlerini ne üzerinden kurduklarını görebilmek anlamlıdır.

Mekân, üretimin gerçekleştiği alan olduğu gibi tüketimin de alanı halini almıştır. Tarihsel olarak yaklaştığımızda kent merkezleri için tüketim, kapitalist sermaye üretiminin kendine sürekli yeni alanlar açabilmesi için üretimden daha önemli bir konuma yerleşmiştir. Kentsel mekânlar için üretimin giderek gözden düşüp tüketimin önem kazanması sanayi devriminden bu yana yukarı doğru bir ivme göstermiştir. Haliyle mekânla kurulan aidiyet ilişkisi de daha maddi bir mahiyet kazanıp belli açılardan mülkiyet üzerinden de ele alınabilmektedir. Bu bölümün epigrafi, sokakların, caddelerin tüketim mekânı haline geldikleri için tüketimin parçası olabildikçe bireylerin “mekânın sahibi” gibi hissettiklerini açıklamıştır. Dolayısıyla, mekâna duyulan aidiyeti görebilmek için sürekli kendini yenileyen mekânların bugünkü tüketim üzerine yoğunlaşmış dilini de akılda tutmalıdır.

³⁹⁶ Güncel Önkol, Erdem Yazar, “Kent Deneyimi Açısından Mekânsal Ayrışma ve Farklılaşma”, **Mekânı Düşünmek: Felsefe, Politika, Mimarlık, Sinema**, Der. Deniz Yıldırım, Evren Haspolat, Hakan Sağlam, Saim Can Beritan, Nika Yayınevi, Ankara, 2021, s.125-126.

Mehmet Akif Mahallesi'ne hem mültecilerin hem de Türkiyelilerin aidiyet hislerinin nasıl olduğunu, bu bağda kuran nedenlerin neler olduğu ve bu nedenlerin bizlere başka şeyler de söyleyip söyleyemeyeceğini görmek için mahallede kendilerini nasıl hissettiklerini, buraya bağda hissedip hissetmediklerini sordum. Suriyelilerden aldığım cevaplardan bazıları şu şekilde:

“Buraya ait hissetmiyorum, Suriyeliler Caddesinde bazen de Fatih’te daha iyi hissediyorum. Genel olarak kendi köyümü çok özliyorum, şimdi orada bahar başlayacak her yer çiçek olacak, burası hep beton. Yapacak bir şey yok. Artık evimiz, işimiz burada, ailemin geçimini artık burada sağlıyorum, başka çaremiz yok.”³⁹⁷

“İlk geldiğimde çok tedirgin oluyordum, Türkçe bilmiyordum ya ama şimdi benim burada rahatım yerinde. Şimdilik bu okulda çalışıyorum, Suriye’de ben milli bisikletçiydim, Suriye beşincisi Halep birincisiydim. Burada da zor oldu ama Türkiye Bisiklet Federasyonuna kayıt oldum. (Sporcu kartını gösteriyor) İnşallah yarışlara da katılınca daha güzel olacak. Benim artık vatanım burası, bizim buraya ayak uydurmamız şart. Türklerle birlikte yaşamamız lazım, insan yalnız yaşayamaz. Hem diyorum ki kendime, bizi burada öldürmüyorlar ya, gerisi önemli değil. En azından eşim çocuklarım burada daha rahat edecekler ilerde onu biliyorum.”³⁹⁸

“Bu mahalleyi Sultanbeyli’yi çok seviyorum ben, Hama gibi aynı benim için kendi evim gibi demiştim ya. Suriye’yi unuttum ben artık, hiç de özlemiyorum, tamamen sildim. Benim, çocuklarımın vatanı burası artık. Başka türlü olmaz ki zaten. Bundan sonra biz ekmeğimizi buradan kazanacağız, evimiz burada olacak, çocuklarım burada yetişecek. Burada karnımız doyuyor, demek vatanımız burası.”³⁹⁹

³⁹⁷ Ahmet Yusuf(30), Suriyeli görüşmeci, Oto tamircide çalışıyor, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

³⁹⁸ Shadi(31), Suriyeli Görüşmeci, Sultanbeyli Merkez İlkokulu’nda Güvenlik Görevlisi, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

³⁹⁹ Wela(29), Suriyeli görüşmeci, Kızılay’da gönüllü, Sultanbeyli – Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

“Yani zorlandığımız şeyler oluyor tabii, mesela vatandaşlık almak istiyoruz. Vatandaşlığımız olsa daha rahat oluruz ama benim burada işlerim iyi, kızlarımın, eşimin ihtiyaçlarını karşılıyorum. Bir kere muhtaç değiliz ya en büyük rahatlık o. Kızlarım artık buraya alıştılar başka yere götüremem. En büyük isteğim onların okumaları, burada iyi meslekleri olsun bana yeter. Bizim artık dönüşümüz yok, inşallah hep burada savaşız yaşarız.”⁴⁰⁰

Görüşmecilerden Almohanad(29) mülakat gerçekleştirdiğim diğer mültecilere benzer şekilde bu mahalledeki huzurunu ekonomik olarak ailesini geçindirebilmek ve barınabilmek üzerinden kurmuş. Bunun yanında yine hepsinin belli ölçülerde dile getirdiği bir şey var o da, savaşın ortasında kalmadan rahatça yaşamak ve de öldürülme korkusu duymamak. Almohanad da bunu çok çarpıcı bir şekilde aktardı:

“Karnımız doyuyorsa, evimiz varsa biz başka şey aramıyoruz huzurlu olmak için. Bunlar yeterlidir. Ama şunu da söyleyeyim, insanın kendi vatanında sevdiklerinin öldürülmesi, benim başıma çocuklarımın başına bir şey gelecek korkusu yaşaması var ya, işte bu olmadı mı açta olsan yine huzurlu oluyorsun. Biz rahat nefes alıyoruz, benim karım, çocuklarım babasız kalmaktan korkmuyor ya daha ne isteyebiliriz ki biz Allah’tan. Allah Türkiye devletinden razı olsun bizim vatanımızın bize yapmadığını yaptı bize.”⁴⁰¹

Mekânın da metaya dönüştüğü ve tüketime dâhil olabildikçe var olunabilen bu zamanda, mültecilerin mekânlarla kurdukları aidiyet ilişkilerini hangi unsurlar üzerinden inşa ettikleri onların sınıfsal olarak da toplumsal olarak da nerede durduklarını ortaya koyuyor. Görüşme gerçekleştirdiğim mültecilerin hepsi, Mehmet Akif Mahallesindeki yaşamlarından beklentilerini rahatça barınabilme, iş sahibi olup ailesini geçindirebilme üzerinden kurmuş. Bunlar varsa başka bir şey arayamaya adeta hadleri olmadığını dile getirdiler. Buna kaynaklık eden de, Suriye İç Savaşında sevdiklerini kaybetmeleri ve yaşamlarını kaybetmemek için memleketlerini terk etmek zorunda kalmalarıdır. Bu halde, duygusal bir bağ olarak ya da sosyal yaşama dâhil

⁴⁰⁰ Enes(27), Suriyeli Görüşmeci, Kahve Dükkânı Sahibi, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

⁴⁰¹ Almohanad(29), Suriyeli Görüşmeci, Konfeksiyonda Ütücü, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 19.03.2021.

olabilmek olarak ele alabileceğimiz mekânsal aidiyet ve mekânın algılanması, mülteciler için çok daha yaşamsal bir noktada duruyor. Burası onlar için hem zorunluluk hem de en zor zamanlarında öyle ya da böyle onlara kucak açmış bir yer konumundadır.

Değirmek istediğim bir diğer husus ise bu bölümün önceki başlıklarında yer verdiğim, **göçmen ağlarının** mültecilerin bu mahalleye yerleşme kararı alırken ki etkisinin bir taraftan da mekânsal aidiyet kurulurken önemli bir unsur olabileceğidir. Göçmen ağları arkadaşlık, akrabalık, bir türlü tanışıklık ilişkileri üzerinden doğduğu için, yaşanan yerle bağ kurma üzerinde de etkilidir. Zaten görüşmelerden aktardığım üzere, mülteciler daha çok bir tanıdık üzerinden bu mahalleye yerleşme kararı alırken, bu yeni yerde bir tanıdığın olması onlar için kendilerini daha güvende hissettirecek bir güç olmuştur. Dolayısıyla, Suriyelilerin aidiyet bağlarını güçlendiren iş olanakları ve barınma unsurlarının yanına bir de **göçmen ağlarının** sağladığı dayanışmayı da ekleyebiliriz.

Mekâna duyulan aidiyeti sevdiklerimiz, anılarımız, içinde bulunduğumuz toplumun kültürel değerlerine yakınlık, anadilimizi özgürce konuşabilme, yaşanan mekanla birlikte geçirilen dönüşümler, barış içinde yaşayabilme, toplumun bir parçası hissedebilme, mekanın sağladığı iş ve barınma olanakları güçlendirebilir. Saydıklarımın yokluğu da mekândan kişiyi uzaklaştırır ve aidiyet bağlarını hasara uğratar. Bunların yanı sıra eşyalar, objeler, simgeler yani “şeyler” de mekânla kurulan bağ ifade eden o bağ kuran ve güçlendirebilen bir mahiyete sahiptir. “Şeyler”, bireysel ve kolektif hafızayla dirsek temasını sıkı kurar; onları var eder ve onlarla birlikte var olur. Türkiye’ye göç etmiş olan yalnızca Suriyeli mültecilerin bedenleri değildir, onlarla birlikte inançları, cinsel kimlikleri, ideolojileri, dilleri, müzikleri, yemekleri ve “şeyler”i de buraya göç etmiş durumdadır. Bu şeyler de tıpkı göçmen ağları gibi yere bağlılığı kolaylaştıran, kopup geline yerle bağ sürdüren bir etkiye sahiptir. Bu anlamda mekânla kurulan aidiyet ilişkisinden bahsederken mültecilere yanlarında getirdikleri, hem Suriye’yle bağlarını devam ettiren hem de burada onlara yaşamı kolaylaştıran “şeyler”i beraberlerinde getirip getirmediklerini sordum.

Görüşmecilerin onayını alarak paylaşacağım “şeyler”in ilki Doha’nın şehit düşen erkek kardeşinin fotoğrafı ve yine kardeşinin öldürülmeden önce not tuttuğu defteridir. Doha, Türkiye’ye gelirken yanında neredeyse hiçbir şey getirememiş ama kardeşinin tek kare bir fotoğrafıyla not defterini yanında getirmiş ve senelerce saklamış. Doha fotoğrafı ve defteri bana gösterirken şunları söyledi:

“Üzerimizdeki kıyafetler ve birkaç parça şey alabildik yanımıza. Çok uzun yürümek zorunda olduğumuz için yanımıza yük edemedik ama kardeşimin fotoğrafını almadan edemedim. Onu da yanımda getirdim sanki.”⁴⁰²

⁴⁰² Doha(35), Suriyeli görüşmeci, Ev Kadını, Sultanbeyli* Mehmet Akif Mahallesi, 10.03.2021.

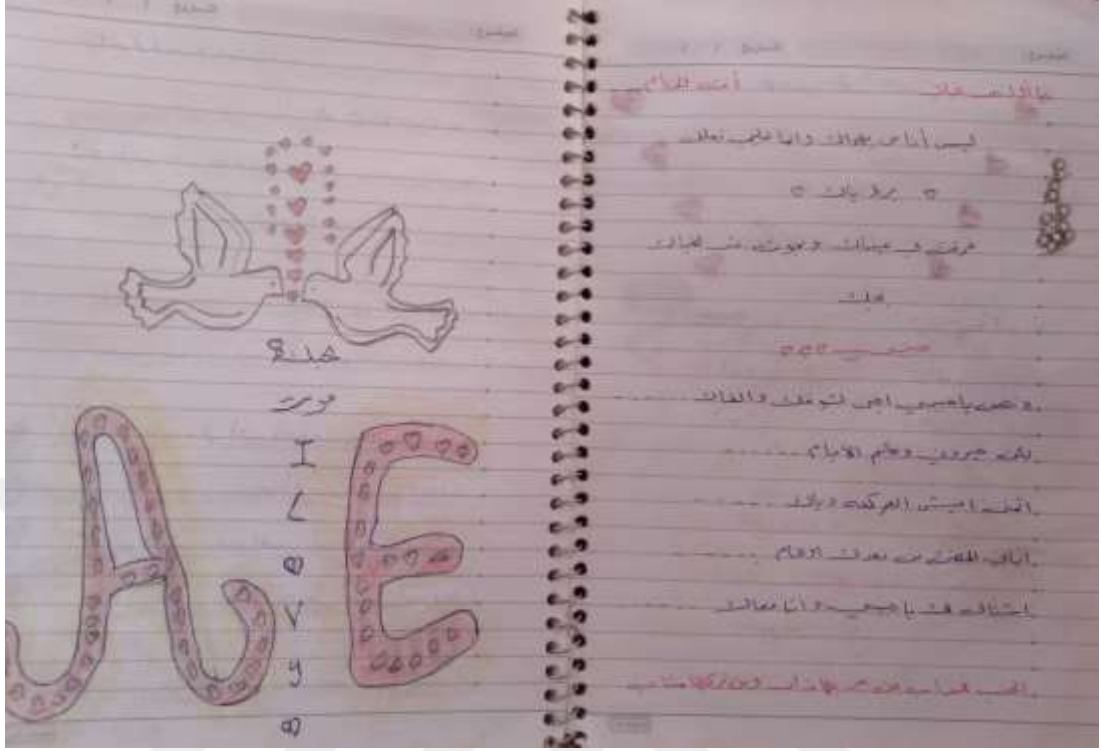
Fotoğraf V. Doha'nın Suriye'de Şehit Düşen Kardeşinin Fotoğrafi ve Not Defteri⁴⁰³

Görüşmecilerden Wafa Teyze de Doha gibi Halep'te şehit düşen oğlunun sevdiği ve evlenmeyi düşündüğü kadın için belli aralıklarla yazı yazdığı günlüğünü yanında getirmiş. Wafa Teyze'ye yanında Suriye'den getirdiği bir hatıranın, eşyanın olup olmadığını sordum o da şunları söyleyerek Halep'te şehit düşen oğlunun sevdiğine güzel sözler şiirler yazdığı defterini getirdi:

“Benim oğlum askerliğini yapıp gelip evlenecekti. Kız bizim gelinimizdi zaten kalbimizde. Benim oğlum onu öyle seviyordu ki, ben de çok seviyordum o yüzden. Sevdiğine hasret gitti o. Bunu açıp bakıyorum, ağlıyorum. Napayım? (Gözleri doluyor)”⁴⁰⁴

⁴⁰³ Doha(35), aynı görüşme sırasında görüşmecinin izniyle fotoğrafı çekilmiş ve fotoğrafın tezde kullanımı için izin alınmıştır.

⁴⁰⁴ Wafa(49), Suriyeli görüşmeci, Ev kadını, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

Fotoğraf VI. Wafa Teyze'nin Oğlunun Sevdığı Kadın İçin Yazılar Biriktirdiği Defter⁴⁰⁵

Evine misafir olarak görüşme gerçekleştirdiğim mültecilerden Lina(33) da yanında savaştan evvel bütün aile bireyleri bir aradayken çekildikleri tek kare fotoğrafı getirebilmiş yanına. Lina fotoğrafı gösterirken şunları söyledi:

*“Burada hepimiz hayattayız. Şimdi buradakilerin bazıları hayatta değil, bazıları da başka ülkelerde. Bu fotoğraf çocuklarımdan sonra benim en değerli şeyim.”*⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Wafa(49), aynı görüşme sırasında görüşmecinin izniyle fotoğrafı çekilmiş ve fotoğrafın tezde kullanımı için izin alınmıştır.

⁴⁰⁶ Lina(33), Suriyeli görüşmeci, Ev kadını, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 21.01.2021.

Fotoğraf VII. Lina'nın Savaştan Önce Bütün Aile Birlikte Oldukları Fotoğraf⁴⁰⁷

Kız kardeşini savaşta kaybeden Marah(24), Suriye'den buraya gelirken 2012 yılında savaş sırasında kardeşinin savaşız bir dünyanın kapılarının aralandığını tasvir ettiği resmini yanında getirmiş. Marah, kız kardeşini 2013 yılında İdlib'te kaybetmiş. Bu resmi de hem kız kardeşini hatırlattığı hem de savaşın sonlandığı bir dünyanın umudunu barındırdığı için katlayıp bedeninde saklayarak Türkiye'ye getirmiş. Bu resim kat iziyle beraber Marah'ın evinde kardeşinin hatırasını yaşıyor. Marah resmi evde de saklıyor, neden sakladığını sorduğumda şöyle cevap verdi:

*"Her zaman resmi görmeye dayanamıyorum, çok etkiliyor beni bazen çıkarıp bakıyorum. Eski günlerimizi hatırlıyorum, kardeşimi düşünüyorum.O benden küçüktü, çok severdi resim çizmeyi."*⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Lina(33), aynı görüşme sırasında görüşmecinin izniyle fotoğrafı çekilmiş ve fotoğrafın tezde kullanımı için izin alınmıştır.

⁴⁰⁸ Marah(24), Suriyeli görüşmeci, Ev kadını, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

Fotoğraf VIII. Marah'ın Kız Kardeşinin Çizdiği Resim⁴⁰⁹

Göçle birlikte mekâna duyulan aidiyetin nasıl değişim gösterdiğini, duyulan aidiyetlerin hangi unsurlar üzerinden kurulduğunu Suriyeliler için anlamaya çalıştım. Suriyeliler için aidiyet bağını yaratan temel etmenler; mekânda iş olanaklarına rahatlıkla ulaşabilme, barınma sorununu çözebilme, çocuk sahibi olanların çocuklarının iyi eğitim alabilmeleri ve göçmen ağları sayesinde mekânda var olabilmeyi kolaylaştıran dayanışma/ birliktelik ruhudur. Suriyelilerin Mehmet Akif Mahallesi'ne göçüyle birlikte mekânla ilişkisi değişen ya da yeniden üretilen Türkiyeliler için mekâna duyulan aidiyetin ne durumda olduğunu anlayabilmek için, onlara da benzer sorular sordum. Suriyelilerin yoğun bir biçimde bu mahallede yaşıyor

⁴⁰⁹ Marah(24), aynı görüşme sırasında görüşmecinin izniyle fotoğrafı çekilmiş ve fotoğrafın tezde kullanımı için izin alınmıştır.

olmasının Türkiyelilerin mahalleye duydukları aidiyette bir değişiklik yaratıp yaratmadığını sordum. Aldığım cevaplar şöyle:

“Tabii onların varlığı benim vatanıma bağlılığımı etkilemez, ben bu vatanın vatandaşıyım sonuçta. He ama dediğim gibi onlar buraya geldi geledi özellikle 2013 yılından beri biz yabancı da onlar buralı gibi oldu bu mahalle. Her yerde de bu yok, bizim bu Sultanbeyli çevresinde çok varlar, karşıda varlar. Öyle Üsküdar’da Kadıköy’de Beşiktaş’ta yaşayanlar için hava hoş. Ben kendi mahallemde bir dil konuşuluyor ve anlamıyorum ya. Bana mı küfür ediyor yanımdakine mi küfür ediyor, bunlar sıkıntı tabii. Bizden daha rahatlar, bir şey olunca hemen efeleniyorlar polis de onları tutuyor.”⁴¹⁰

“Yok, hiç değişmedi, onlar gelmeden önce nasılsa yine öyle. Neden değişsin ki? Elimizden aldıkları bir şey mi var, burayı sevmemizi mi engelliyorlar? Çoğu kişi rahat edemiyoruz diyor onlar yüzünden ama ben bunun doğru olduğuna inanmıyorum.”⁴¹¹

“Ya tabii değişti. Artık bu sokak onların gibi davranıyorlar. (Ziya-ül Hak Caddesini kastediyor) Ben onlar kadar rahat değilim, geliyorum kuaförü açıyorum çalışıyorum iş bitince doğru eve. Dükkânın önüne bile hava almaya çıkmak istemiyorum, kendi aralarında konuşuyorlar sürekli. Çok pisler bir de, şimdi restoranları kapalı açılınca leş gibi kokuyor sokak. Mülk sahipleri de onları tutuyor, bilmiyorum ne olacak.”⁴¹²

“Yabancı gibi hissediyorum ben kendi memleketimde bundan ötesi yok. Biz oraya gitsek böyle yapamazdık bence. Zaten ülke gündeminde de bu durumla kimse ilgilenmiyor, biz burada uğraşıyoruz. Suriyeliyle birlikte yaşamayanlar, aman ne olacak canım falan diyor ama bence hikâye. Onların tuzu kuru,

⁴¹⁰ Erkan(39), Türkiyeli Görüşmeci, Siemens Bayii Çalışanı, Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 26.03.2021.

⁴¹¹ Metin(43), Türkiyeli Görüşmeci, Esnaf(Kırtasiyeci), Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 26.04.2021.

⁴¹² Melek(37), Türkiyeli Görüşmeci, Kuaför, Sultanbeyli-Mehmet Akif Mahallesi, 27.04.2021.

gelsinler yaşasınlar bizden daha beter tepki verirler, vallahi bak. Öyle başa gelmeden bol keseden atmak kolay."⁴¹³

Mülakat yaptığım Türkiyelilerden iki tanesi hariç Suriyeliler geldiğinden beri bağlılıklarının hasar aldığını ve kendilerini yabancı gibi hissettiklerini ifade ettiler. Bu yüzden çok benzer bulduğum cevapların hepsini aktarmayacağım. Son olarak bir de Mehmet Akif Mahalle Muhtarına Türkiyelilerin aidiyetlerinde bir değişim gözlemleyip gözlemlemediğine verdiği yanıtı aktaracağım:

*"Yok, yani neden buranın vatandaşı etkilensin ki, burası onların vatanı bizim vatanımız, hiç olur mu öyle şey. Bizim mahallemizde olmaz öyle şey. (Gülüyor) Değişen bir şey yok, dün nasıl seviyorsak mahallemizi bugün de aynı seviyoruz."*⁴¹⁴

Suriyelilerin göçle birlikte adapte olmaya çalıştıkları yeni mekânları olan Mehmet Akif ile kurdukları aidiyet ilişkileri, yaşamı idame ettirmek için ihtiyaç olan zorunluluklara bağlı durumda gözüküyor. Zorunluluklar derken, iş, barınma ve eğitimden bahsediyorum. Hemen hepsi karınlarını doyuracak bir işleri, başlarını sokacakları bir evleri, çocukların okuyabileceği bir okul olduktan ve ölümle burun buruna olmadıktan sonra yaşadıkları yere dair başka bir beklenti içerisinde değiller. Bu saydıklarımın varlığı, onların yaşadıkları yere sadakat ve aidiyet duymaları için yeterlidir.

Burada en çarpıcı olan, kendi vatanlarında onlara silahların doğrultulmuş olmasına rağmen burada onların yaşam tehlikesi olmadan yaşamayabilmelerine minnet duymaları. Ayrıca bu minnet üzerinden Türkiye'ye ve yaşadıkları mahalleye aidiyet duymaları, onların mekânla kurdukları bağı çok temel ve beklentisiz bir seviyeye çekiyor.

⁴¹³ Umut(33), Türkiyeli Görüşmeci, Esnaf(Nalbur), Sultanbeyli- Mehmet Akif Mahallesi, 20.04.2021.

⁴¹⁴ Salih Tüysüz(65), Mehmet Akif Mahallesi Muhtarı, Sultanbeyli-M. Akif Mahallesi, 10.03.2021.

“Kentın barınma ihtiyacını karşılaması kadar sosyal yaşama ilişkin sunduğu imkânlar kent deneyiminin kurgulanması ve kentsel-mekânsal aidiyetin sağlanması açısından önemlidir.”⁴¹⁵ Mehmet Akifli Suriyeliler için mekânın sunduğu sosyal imkânlardan faydalanma çok geri planda kalan bir aidiyet unsurudur. Yaşamın dayattığı zorunluluklar onların sosyal yaşama zaman ayırmasına imkan tanımıyor. Benim görüşme gerçekleştirdiğim mültecilerin hepsi, sosyo-ekonomik açıdan ev ve iş arasında mekik dokumak durumunda kalıyorlar. Bu açıdan, maddi olarak mekâna ne sahip olabilmek ne de mekânın motoru haline gelen tüketimin temel ihtiyaçlar dışında parçası olabiliyorlar.

Mahallenin Türkiyeli mensuplarının mekânla kurdukları aidiyet ilişkilerine baktığımızda ise dile getirdikleri mekânın sahibi olma algısının Suriyelilerin varlığıyla birlikte onlar açısından bir tedirginliğe dönüşmesidir. Türkiyeli görüşmeciler, Suriyelilerin iş hayatına dâhil olmasından, işyerlerinde Türkiyelilerle birlikte çalışmalarından, onlarla komşu olmaktan, çocuklarının onlarla aynı sıraları paylaşmasından, Arapça tabelaların her yerde olmasından ve sokaklarda Arapça konuşulmasından rahatsızlık duyuyorlar. Rahatsızlık duymayanların ise sayıları oldukça az. Bu rahatsızlığın temelinde, mekânın tek sahibi olma dürtüsü yattığını iddia ediyorum. Çünkü mekânda yabancı olmamanın koşulunun orada doğmakla ilişkili olduğu yönünde bir yanlgı mevcuttur.

Sonuç olarak, Türkiyeliler aidiyet ilişkilerini teklik ve mekânın tek sahibi üzerinden kurarken; Suriyeliler göç ettikleri mekânda öldürölme kaygısı gütmenden yaşayabilmek üzerinden kuruyor. İlâveten iki halkın kurdukları aidiyet ilişkileri bir yönüyle de mekânsal ayrışmayla paralellik gösteriyor. Öyle ki, yukarıda iddia ettiğim gibi halklar arasındaki mekânsal ayrışma, Türkiyelilerin mekânın sahibi olma ve Suriyelilerin yaşamı idame ettirebilme ve de varlığı sürdürebilme gayeleriyle göbekten bağlıdır.

⁴¹⁵ Güncel Önkâl, Erdem Yazar, a.g.e., s.136.

SONUÇ

Bu tezde toplumsal, ekonomik, siyasal, mimari, kültürel, linguistik değişimleri adeta bir ayna gibi yansıtabilen kentsel mekânı ‘tanık’ olarak ele alıp göç olgusunun mekân üzerindeki etkilerini anlamaya ve göstermeye çalıştım. Asli amaç burada göç ile mekân arasındaki diyalojik ilişkiyi saha bulgularıyla görünür kılabilmektir. Göç ve mekân, akademinin çalışma konusu olup kavramsallaştırıldıkları günden bu yana değişime içre olan yapılarıyla toplumsal yapıdaki değişimlere cevap verir ölçüde devingenliklerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla tezde her iki olguya da sabit ya da edilgen birer edim olarak değil değişebilen ve değiştirme gücüne de sahip olan kavramlar olarak yaklaştım. Bu itibarla, yaşam deneyiminin her türlü alanıyla etkileşim halinde olan mekâna, değişme ve değiştirme konusunda önemli deneyimleri ihtiva eden göç perspektifinden baktım. Bunun yanı sıra mekânın da göç deneyimi üzerinde söz hakkı vardır: Mekân ve göç ilişkisi işteş bir ilişkidir.

Araştırma saham olan Sultanbeyli/ Mehmet Akif Mahallesinde nitel araştırma yöntemleri kullanarak Suriyeli mültecilerle ve Türkiyelilerle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirdim. Mülakatlar sırasında anket yerine önceden hazırlamış olduğum sorularla ilerledim ancak görüşmeler esnasında konuşmanın gidişatını sorularla sınırlamak yerine, karşımdaki kişilerin anlatmak istediklerine alan açmaya öncelik verdim. Böylelikle görüşmecilere yanıtlamak istedikleri sorulara cevap vermek, istemediklerin ise sessiz kalabilme imkânı doğmuş oldu. Derinlemesine mülakatların yanında, bazı Suriyeli mültecilerle ev ziyareti ve mahallenin sosyalleşme alanlarında zaman geçirerek katılımlı gözlem gerçekleştirdim. Tez yazım sürecimde belli aralıklarla bulunduğum Mehmet Akif’te, pandemi sürecinin de dayattığı zorluklarla

birlikte toplamda bir yıla yakın vakit geçirmiş oldum. Ortalama bir saat süren derinlemesine mülakatlarla, katılımlı gözlemle ve ev ziyaretleriyle, ilerleyen satırlarda ayrıntılı ifade edecek olduğum göçle birlikte mekânsal üretimin, mekânsal ayrışma/bütünleşmenin ve mekânsal aidiyetin nasıl bir güzergâhta ilerlediğini tespit etmeye çalıştım.

Tezde araştırma sahası olarak Sultanbeyli/Mehmet Akif Mahallesi tercih etmemin birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi, özellikle 1990'lı yıllarda Sultanbeyli'nin kaçak yapılaşmayla, gecekondulaşmayla, enformel iş kollarının hakim olmasıyla, ormanlık arazi yangınlarıyla ve su havzası işgalleriyle birlikte 'tehlikeli' bir imgeye sahip olup Sultanbeyli'nin İstanbul kenti içerisinde sosyo-mekansal ve sosyo-ekonomik olarak ayrıksı geçmişe sahip olan ilçelerden biri olmasıdır. Geçmişte kuralların işlemediği bir yer olan Sultanbeyli, şehre çeperinden dâhil olup iç göçle nüfusunu yaratmıştır. Dolayısıyla ikinci tercih sebebim, Sultanbeyli'nin göçle hemhal olmuş geçmişi ve de kendi kimliğini bu yolla var etmiş olmasıdır. Sultanbeyli, bahsettiğim yıllarda kentsel düzenden kendini sıyrabilmiş ve göçmenlere barınabilmenin, iş bulabilmenin yollarını sunmuştur. Sonuncu sebep ise, Sultanbeyli/Mehmet Akif'in Anadolu yakasının en çok Suriyeli mülteci barındıran ilçesi/mahallesi olmasıdır. Bu nedenle Mehmet Akif, barındırdığı mülteci nüfusuyla birlikte mekân ve göç etkileşiminin mekânsal değişim üzerindeki etkilerinin, mekânsal mücadelenin gözlemleneceği bir yer olarak seçilmiştir.

Tezin temel amacı göçle birlikte bir mücadele alanı olarak ele aldığım mekânın değişip değişmediği ve şayet değiştiyse ne şekilde değiştiği oldu. Mekânın toplumsal ilişkiler ve mücadeleler tarafından üretildiği ve mekânın sürekli bir mücadele alanı olduğu kitâbi bir kabul müydü, yoksa araştırma sahasında gözlemleyebilir bir olgu muydu? Mekânsal değişimin Mehmet Akif Mahallesi'nde mültecilerle birlikte nasıl zuhur ettiğini anlamlandırabilmek için mekâna Henri Lefebvre'in araladığı kapıdan, yani mekânın verili olmadığı kabulü üzerinden yaklaştım. Lefebvre'e göre mekân, toplumsal grupların mücadele yürüttüğü ve üretiminin asla son bulmadığı sürekli yeniden üretilen bir olgudur. Bu yaklaşımda olduğu gibi sürekli üretimin bir sonucu

olarak ele aldığı mekânı, tarihselliğinin, siyasallığının ve toplumsal yapısının üzerini kazımaya çalışarak bütünsel bir bakış açısıyla değerlendirmeye koymuştur.

Öte yandan göç olgusunu da tıpkı mekân gibi yalnızca başat sosyal trendlerle değil, değişen toplumsal, siyasal, ekonomik atmosferlere farklı nedenselliklere cevap verebilen, her göç deneyiminin kendine özgü olduğunu kabul eden bir okumayla çalışmaya dâhil ettim. Birinci bölümde, değindiğim yaklaşımdan hareketle öncelikle göçü durağan, yalnızca göçerlerin hedef ülkeye varmalarıyla sonlanan, köşeli tanımlamaların içine sığabilecek bir kavram olarak değil, göçün öncesiyle sonrasıyla ele alınması gereken bir olgu anlık bir hareketten öte bir süreç olduğunu tartıştım. Burada temel düşünce, bütün göç süreçlerini karşılayabilecek bir göç formülasyonunun ortaya koyulamayacağıdır. Göçün çok katmanlı, girift yapısı teorik yaklaşımları yetersiz kılarsa da, bu çalışmada mekânın bir mücadele sonucu yeniden üretilen yapısını daha net ortaya koyabilmek adına, bu mücadeledeki grup içi dayanışmayı barındıran **“Göçmen İlişkiler Ağı”** teorisini bir adım öne çağırdım. **Göçmen ilişkiler ağı**, bir yanıyla göçmen odaklı olmayı sağlarken diğer taraftan da, mültecilerin hem köken ülkeyle sürdürdükleri ilişkiyi hem de hedef ülkede barınma, iş, sağlık, eğitim gibi ihtiyaçları karşılamayı kolaylaştıran kendi aralarında kurdukları bir tür dayanışma ağıdır. Göçmen ağları bir anlamda güvenli bölge olarak da görülebilir. Buradaki temel saik, göçmen odaklılıktır: Göçün öznesine yani Suriyeli mültecilere kulak vermek bu göç sürecinin kendine has yanlarını görebilmenin şartlarından biridir. Birinci bölümde bu tartışmaya ilaveten, farklı bir başlık altında Türkiye’nin göçle kurduğu ilişkisine ve uluslararası mülteci rejimindeki konumuna kısaca yer vererek tarihsel ve bütünlüklü bir yaklaşım yakalayabilmeyi amaçladım.

Birinci bölümün altını çizdiği hususlardan birincisi yukarıda bahsettiğim gibi göçün kartezyen bir okumanın içine sığdırılamayacağıdır. Tez bu hattan ilerlerken yine birinci bölümde, Türkiye’nin mülteci politikalarına yer vererek, Türkiye halklarının göçle olan ilişkisini hatırlatarak bugünkü konumlanışın iktidar seçkinleri ve Türkiye halkları tarafından şekillendirildiği; hem uluslararası mülteci hukukunda gelinen nokta dikkate alınarak hem de Suriyelilere nasıl seslenilmesi gerektiğini tartıştım.

Görüştiğim hem yetkililer hem de diğer kişiler mültecilerle ilgili tüm sorumluluğun yerel yönetimlere terk edilmiş olduğunu yani gidişatın belediyelerin insafına bırakıldığını söylediler. Nihayetinde, Türkiye'nin mülteci politikalarının programsızlığıyla ve Türkiye'nin mülteci politikalarındaki öngörüsüz yaklaşımlarıyla sahada karşılaştım. Bunun yanı sıra yine birinci bölümde yer verdiğim ve çalışmanın duygu tonlarından, renklerinden birini ihtiva eden Suriyelilere “mülteci diyebilmek” tartışmasının; bugün iktidarın ve sokağın mülteci demekten imtina etmesinin mültecilere yaklaşımın ciddiyetle ele alınmamasından, kervan yolda dizilir mantığından ve hukuki adımların pratiği çok geriden izlemesiyle göbekten bağlı olduğunu söylüyorum. İktidar seçkinlerinin söylemlerinde, yazılı ve görsel basında mültecilere yöneltilen “misafir” deyimini birinci bölümde eleştirdim. Bu söylem bir yandan mültecilerle ilgili uzun erimli programları gereksiz kılarken diğer yandan da mültecilere üstenci bir yerden yaklaştırmaya yol açıyor. Sahada görüştiğim mülteciler, misafir deyiminin onları incittiğini ve onlara tedirginlik yaşattığını aktardılar. Çünkü bu söylem mültecilere gidici oldukları fikrini veriyor.

Castles ve Miller neo-klasik göç yaklaşımları göçleri tarihsellikten koparmakla, yapısalcı göç teorilerini ise sermaye çıkarlarını her şeyin karar vericisi olarak göstererek göçün aktörlerini ve toplulukları yok saymaları açısından eleştirirler. Bu eksikliğin de ancak her göç deneyiminin spresifik yanlarını gözler önüne serebilecek post-modern epistemolojinin olguları/durumları ayrı ayrı ele alma özelliğinden faydalanılarak giderilebileceğini ortaya koyuyorlar.⁴¹⁶ Böylelikle, benim bu yaklaşımdan teze tahvil edebileceğim en önemli pratiklerden bir tanesi mültecilerle bire bir iletişime geçip göç sürecini onlardan dinlemek, mekânla kurdukları ilişkileri kendilerine sormak ve mekânda mücadele gösterirlerken içinde bulundukları göçmen ağlarının etkinliğini ölçmek oldu.

Lefebvre'in kavramsal araçlarını, yani “**Mekânsal Üçlü**”yü kullanarak Mehmet Akif'te göçle birlikte mekândaki yeniden üretim mücadelesinin somut örneklerini bulmayı, bu anlamda mekândaki fiziki değişimlerin hangi aşamada olduğunu tahlil etmeyi hedefledim. Sahaya henüz gitmeden mekânsal mücadelenin gözlemlenebilir bir

⁴¹⁶ S. Castles, M. J. Miller, **a.g.e.**, s.35.

boyutta olup olmadığını bilmiyordum, haliyle Türkiyelilerle Suriyelilerin mekânda varlıklarını ortaya koyabilmek; iş, barınma, eğitim gibi ihtiyaçları karşılamak adına nasıl pozisyon almış olduklarını kestirmek mümkün değildi. 2011’de başlayan Suriye İç Savaşıyla birlikte Türkiye’ye gelmeye başlayan mülteciler, Mehmet Akif’e 2013 yılında yoğun bir biçimde yerleşmeye başladılar. Dolayısıyla 2013 yılından bugüne kadar geçen süre, değişimlerin mekândaki izdüşümlerini somut olarak yakalayabilmek adına görece kısa bir zaman dilimiydi.

Görüşmeleri gerçekleştirmeye başladığım günden itibaren hemen herkes beni mahallenin bugün en işlek caddelerinden biri olan Ziya-Ül Hak Caddesi’ne yönlendirdi. Ziya-Ül Hak Caddesinin geçmişine dair edindiğim bilgilerle birlikte oraya gittiğimde, caddenin geçmişiyle bağıni tamamen koparmış olduğunu gördüm. Türkiyeli görüşmecilerin, mahalle muhtarının ve Mülteciler Derneği Genel Koordinatör Yardımcısının aktardıklarına göre bu cadde, 2013 yılından evvel metruk ve hava karardıktan sonra insanların yürümeye dahi korktukları bir yer olarak varlığını sürdürüyormuş. Ancak bugünkü tabloda, cadde boydan boya işyerleriyle, restoranlarla, mağazalarla tamamen değişmiş bir halde. Suriyeli mülteciler neredeyse bütün dükkânların boş olduğu bu caddede, 2013 yılından itibaren iş yerleri açmış ve rengi gri olan bu sokağı rengârenk bir surete büründürmüş. O kadar ki, mahallelinin içinden geçmekten bile imtina ettiği bu cadde bugün mahallenin en işlek caddesi halini almış. Bu anlamda, artık mahallede herkesin Halep ya da Suriye Caddesi dediği, “İstanbul’da Küçük Suriye” manşetiyle haberlere taşınmış olan Ziya-Ül Hak mekânsal değişimin tez açısından en çarpıcı örneğidir.

İkinci bölümde kentsel mekânı ele alacağımdan, kent olgusunun somut ve soyut varlığının hangi bileşenlerle, ne tür sosyal unsurlarla yaratımının sağlandığını anlamaya çalışarak işe başladım. Burada mekânın salt maddi unsurlara bağlı bir mahiyetinin olmadığını; toplumsal, siyasal, ekonomik, tarihsel, ilişkilerden, dinlerden, ideolojilerden, sanattan beslenerek evrildiğini ifade etmeye çalıştım. Tam da bu ilişkisellikten, insanların mekânla kurdukları duygulanımdan ötürü “kent kimin?” sorusunu sorarak ve kent tarihine kısaca yer vererek işe koyuldum. Bütün bu okumalar mekânın canlı bir varlık gösterdiğine, insanlarla etkileşim halinde olduğuna beni

götürdü. Buradan hareketle, “kent kimin?” sorusunun cevabını bulabilmek için o yerin tüm ilişkiselliklerinin ortaya dökülmesi gerektiği inancında yer buldum. Aslında çalışma açısından bu soru bir sahip aramıyor, mekâna yeni yüzünü veren toplumsal yaşantıların arasında göçün payını merak ediyor. Sultanbeyli/Mehmet Akif’te mültecilerin gelmesiyle birlikte çok canlı ve yoğun bir ilişkisellik söz konusuydu. Dolayısıyla, çalışmanın ele aldığı mekânda göçün, mültecilerin de izinin olmaması düşünülemez.

İnsan yaşantısıyla göbekten bağlı olan mekân göçten bağımsız olamazdı. Mekân sürekli devingen bir yapıdaysa Mehmet Akif’te göçün bu anlamdaki etkisini anlayabilmek için mekânın verili olmadığını iddia eden bir yaklaşıma ihtiyacı vardı bu çalışmanın. Bu sebepten ikinci bölümde mekan yaklaşımlarına perde aralayarak klasik kent okumalarından, Chicago ekolünden ziyade Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey’in özverili ve ezber bozan yaklaşımlarını çalışmaya dâhil ettim. Lefebvre başta olmak üzere ismi geçen üç düşünürün kentsel mekânı, kabaca ifade etmek gerekirse yaşamın adeta canlı kanlı, dinamik, verili olmayan bir ortağı olarak ele alması çalışmam açısından önem teşkil etmektedir. Çünkü göç dolayısıyla kentsel mekânda yaşanan değişimi ancak bu yönlü tek düze olmayan, mekânı verili kabul etmeyen bir perspektifle anlamamanın mümkün olabildiği inancıdayım.

Mahalledeki mücadele alanının dinamiklerini ve dönüşümü ortaya koyabilmek için Lefebvre’in **mekânsal üçlü** kuramsal çerçevesini kullandım. İkinci bölümde ayrıntısıyla yer verdiğim bu kavramsal araç, **mekânsal pratikler(fiziksel)**, **mekân temsilleri(zihinsel)** ve **temsil mekânları(toplumsal)** olmak üzere üç öğeden meydana gelir. Ziya-Ül Hak’ta yaşanan değişim işyerlerinin el değiştirmesiyle değil, mültecilerin yüksek kira bedellerini kabul etmeleriyle başlamış ve mahalleli tarafından unutulmuş bu caddenin damarlarından kan akmaya başlamıştır. Türkiyeli görüşmecilerin büyük çoğunluğu caddeye Halep ya da Suriye Caddesi denmesinden ciddi rahatsızlık duyduklarını dile getirdiler. Öte yandan caddenin işlerlik kazanması Türkiyeli esnafın da işlerini olumlu anlamda etkilemiştir.

Bireysel rutinlerin, mekânsal pratiklerin mekâna verdiği fiziksel üslup olarak özetleyeceğimiz **mekânsal pratikler (algılanan, fiziksel mekân)**, mahallenin

özellikle Ziya-Ül Hak Caddesi'nde karşılaştım. Burada ifade etmek istediğim, mülteciler bir hedef doğrultusunda bu caddeyi dönüştürmediler. Mülteciler yeni yaşam alanlarında, karşılaştıkları hukuki zorluklara, katlandıkları yüksek kira bedellerine rağmen temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek, mekânda tutunabilmek için verdikleri mücadele neticesinde mekânsal yeniden yaratımı sağlamış oldular. Beri yandan, bu yeni düzen yerel yönetim ve kolluk kuvvetleri tarafından da korunur bir mahiyet kazanarak, **mekânsal pratiklerin** zamanla kendi varlık koşullarını dayatan bir nitelik edinmesine de örnek teşkil etmektedir. **Mekânsal pratikte** bahsedilen kurumsal uygulamalar ile gündelik hayat rutinleri arasındaki ilişkisellik burada gözler önüne serilmektedir.

Mekânsal üçlemenin ikinci sacayağı olan mekânın kolektif deneyimleri diyebileceğimiz **temsil mekânları**, sembolik/linguistik düzeyde çevresel farklılaşmaları, çevrenin başat alışkanlıkları, kuralları arasından sıyrılıp yan yollar, taktikler geliştirerek patikalar açmayı ifade eder. Mahallede ve Halep Caddesinde yaşanan dönüşüm dizayn edilenden çok toplumsal olarak yaşanmış olanların bir sonucu olarak **temsil mekânlarının** da bir dışa vurumu olduğunu söyleyebilirim. Bu temsillere tabelalara Arapça dilinin eklenmesini, mahalle esnafının satış yapabilecek kadar Arapça öğrenmesini de dâhil edebiliriz. Artık Ziya-Ül Hak'i merkeze alırsak cadde ve çevresi farklı algılanıyor.

Görüşme gerçekleştirdiğim mültecilere kendi aralarında bir haberleşme, yardımlaşma ağlarının olup olmadığını, buraya yerleşirken tanıdıklardan, akrabalarından destek alıp almadıklarını sordum. İstisnasız hepsi, göç süreci boyunca yerleşim yeri seçerken, ev ararken, ev eşyası temin ederken, iş bulmaya çalışırken, hastaneye giderken, cenaze işlemlerini gerçekleştirirken sürekli bir dayanışma halinde olduklarını söylediler. Bu ağ hem öteden beri süregelen tanıklıklarla hem de sosyal medya (özellikle Facebook ve Whatsapp) üzerinden kurulan haberleşme platformlarıyla genişlemiştir. Bu bilgi bizi, **göçmen ağlarının** kolektif ve kurumsal olmayan hareket alanının temsil mekânlarıyla da ilişki halinde olduğuna götürüyor. Çünkü gözle görülmeyen bir yaşam alanı olan **göçmen ilişki ağı**, zorluklar karşısında patikaları açabilen, kolektif hareketi canlı tutan yanıyla **temsil mekânlarının** doğmasına kaynaklık ediyor.

Mekânsal üçlünün son ögesi olan **mekân temsilleri (tasarlanan mekân)**, iktidarın ve egemen ideolojinin, üretim ilişkilerinin, sembol, simge, işaret ve söylem yoluyla mekâna müdahalesini içerirler. Türkiye ve Suriyeli mülteciler örneğinde, tasarlanan mekân örneği kamplar ve uydu kentlerdir. Mültecilerin on yıla dayanan göç tecrübelerine baktığımızda, mekânda var olma mücadelelerinin **göçmen ağlarının** da açtığı yollarla **mekân temsillerini** aşmayı mümkün kıldığını söyleyebiliriz. Mehmet Akif'te görüştüğüm mülteciler, bulundukları şehirlerde ikamet iznine tabi tutulsalar da illegal yollardan tanıdıklarının destekleriyle iş olanaklarının yüksek olduğu yerlere gitmeyi tercih ettiklerini kaydettiler. Görüşmecilerin arasında eşi ve çocukları başka şehirde yaşayıp da kendisi burada çalışarak geçimini sağlayanlar da mevcuttu. Böylelikle **göçmen ağları, mekân temsillerinin** içinde sıkışıp kalmayı engelleyen bir zemin teşkil ediyor.

Mekân temsiline iktidarın söylemlerinin de yön verdiğini düşündüğümde, mültecilerin burada “misafir” olduğu tekrarının, mahalledeki karşılığını anlamaya çalıştım. **Mekân temsili** söylem üzerinden kendine alan açabilmiş miydi yoksa mekân pratikleri bunun üzerine çizebildi mi? Bu merakın izinden gittiğimde Türkiyeli görüşmecilerin çoğunluğu (üç tanesi hariç) her ne kadar Suriyelilerin memleketlerine dönmelerini istediklerini söyleseler de, onların burada artık misafir olmadıklarının kalıcı olduklarının farkındaydılar. Suriyeliler ise bu söylemin onları ilk zamanlar çok incittiğini ama artık alıştıklarını ve buradan başka yerde yaşayamayacaklarını, vatandaşlık almanın en büyük hayalleri olduklarını paylaştılar. Dolayısıyla **mekân temsiline**, bütün güçlü araçlarına rağmen “misafir” söyleminin gerçekte bir karşılığı olmadığını en azından Mehmet Akif üzerinden söyleyebilirim.

Mahalledeki iki dilli tabelalar, Suriyelilerin iş yerlerinin yoğunlaştığı yerlerde başta Ziya-Ül Hak Caddesi olmak üzere, Petrol Yolu, Kuran Kursu Caddesi, Halil İbrahim Caddesinde yoğunluk göstermektedir. Çift dilli tabelalar Türkiyeliler tarafından valiliğe şikâyet edilmiş bu nedenle de tabelalardaki Arapça oranının %25'i geçmemesi şartı getirilmiş. Bu sınırlandırmaya rağmen Türkiyeli görüşmecilerin çoğunluğu bu haline de şiddetle karşı olduklarını aktardılar.

Suriyeli mültecilerin iletişim halinde oldukları başta Avrupa ülkeleri olmak üzere pek çok farklı ülkede ikamet eden Suriyeli var. Bu gerçeklik beni, Suriyeli mültecilerin dâhil oldukları **göçmen ağlarıyla** ulusaşırı bir alanı araladıkları fikrine götürdü. Haliyle hem köken ülkede kalanlar ve göç etmiş Suriyeliler arasında hem de farklı ülkelere göç etmiş olanlar arasında gözle görülmeyen soyut bir mekânsallık olduğu düşünülebilir. Suriyeli görüşmeciler arasından, Avrupa ülkelerinde yaşayan tanıdıklarıyla ya da sadece sosyal medya üzerinden tanıştıkları insanlarla bilgi, deneyim paylaşımının sürekli olduğunu söyleyenler oldu. Ancak sadece Mehmet Akif'ten yola çıkarak **ulusaşırı göçmen ağlarının** ne boyutta işlevsel oldukları hakkında söz söylemek mümkün değil. Bu kadarıyla, ulusaşırı iletişimin mülteciler için önemli bir destek olabildiğini aktarılanlar üzerinden söyleyebilirim. Ulusaşırı göçmenlerin yarattığı bu sosyal, soyut ağ, sosyal medya çalışmalarının da işin içine dâhil edilerek araştırılmayı hak ediyor.

Tezin bir diğer amacı Mehmet Akif'in *mekânsal ayrışmanın* mı yoksa *bütünleşmenin* mi yaşandığı bir yer olduğunu ortaya koymaktır. İstanbul'da en çok Suriyelinin yaşadığı Küçükçekmece, Bağcılar, Sultangazi, Fatih, Esenyurt, Başakşehir, Zeytinburnu, Sultanbeyli gibi ilçeler hem toplumsal yapı hem de sosyo-mekânsal özellikler açısından mültecilerin tercih edilen ilçelerdir. Bu göz önüne alındığında mültecilerin yoğunlukla yerleştikleri yerlerin sosyo-ekonomik tabakalaşmayla paralellik gösterdiği ortadadır. Sultanbeyli/Mehmet Akif özelindeyse, göçmen ağlarının etkisi olmakla birlikte, sınıfsal, ekonomik, mezhepsel yakınlıkların etkisi de göz ardı edilemez. Dolayısıyla Sultanbeyli'nin yukarıda bahsettiğim geçmişi, enformal iş kollarının yoğunluğu ve de siyasal olarak muhafazakâr partilerin (Refah Partisi geleneği) kalesi olmasıyla edindiği yer, Anadolu yakasında en çok mülteci barındıran semt olmasının arka planını oluşturmaktadır.

Mahalle içinde Türkiyeliler ve Suriyeliler arasında *mekânsal bir ayrışmanın* olup olmadığını anlamak yönelttiğim sorulara aldığım cevaplar ve mahallenin sosyalleşme alanlarda edindiğim gözlemlere dayanarak şu sonuca vardım: Mahallede mültecilerin yaşadıkları konutlar belli bölgelere yoğunlaşmış değildir, homojen bir dağılım mevcuttur. Bu anlamda bir mekânsal ayrışmadan bahsedilemez ancak mültecilerin iş

yerleri Ziya-Ül Hak, Kuran Kursu Caddelerinde sıkışmış vaziyettedir. Mülteciler mahallenin parklarını, açık alanlarını, camilerini, sağlık kuruluşlarını rahatça kullanıyor olsalar da, alışveriş için nam-ı diğer Halep Caddesini tercih ediyorlar. Mültecilerin mahallenin kamusal alanlarında bulunmalarında görünürde bir sıkıntı olmasa da, görüşmelerden ortaya çıkan mahalle içerisinde kendilerine bir alan yarattıkları ve mümkün mertebe o alanın dışına çıkmadıklarıdır. Mültecilerin günlük pratikleri ekseriyetle ev ve iş arasında gidip gelmekle sınırlıdır. Bilhassa kadınlar vakitlerinin büyük çoğunluğunu evlerinde geçiriyor. Mültecilerin mekânda sosyalleşmeleri, dayanışmaları yine kendi içlerinde devam ediyor. Bu anlamda Türkiyelilerle aralarında zorunluluklar dışında bir bağ gözüküyor. Sonuç olarak, gözle görülen bir sınır olmasa da halkların birbirleriyle iletişimlerine bakıldığında *mekânsal ayrışma* ayan beyan ortada gözüküyor.

Son olarak, Mehmet Akif'te göçle beraber hem Türkiyelilerin hem de Suriyelilerin kurdukları *aidiyet ilişkisinin* hangi dinamikler üzerinden ilerlediğini anlamaya çalıştım. Suriyeli görüşmecilerin hepsi, bu mekânla olan bağımlık ilişkilerini kolaylıkla barınabilme, iş sahibi olup ailesini geçindirebilme üzerinden kurmuş. Onlar için yaşadıkları mekân bunları karşılayabiliyorsa başka bir şey istemenin neredeyse hadleri olmadığını dile getirdiler. Dile getirilenler arasında en çarpıcı olan ise, kendi vatanlarında onlara silahlar doğrultulmuşken burada bu tehlike olmadan yaşayabilmeye minnet duymaları oldu. Onlar için mekânla kurulan aidiyet ilişkisi çok daha yaşamsal ve beklentisiz bir yerden ilerliyor, bu anlamda sosyal yaşama dâhil olabilmek gibi bir beklentileri mevcut değil. Suriyeliler için aidiyet bağını kuran temel unsur, yaşamsal ihtiyaçlarına cevap verebilmesidir, mekânın sunduğu sosyal imkânlardan faydalanmak ise çok geri planda duran bir aidiyet unsurudur.

Türkiyeliler tarafında ise, mahalleyle kurdukları aidiyet ilişkisi dile getirdikleri gibi mekânın tek sahibi olma duygusu üzerinden kurulduğu için Suriyelilerin gelmesiyle hasar almış. Türkiyeli görüşmeciler, Suriyelilerin iş hayatına dâhil olmasından, işyerlerinde Türkiyelilerle birlikte çalışmalarından, onlarla komşu olmaktan, çocuklarının onlarla aynı sıraları paylaşmasından, Arapça tabelaların her yerde olmasından ve sokaklarda Arapça konuşulmasından tedirginlik duyuyorlar.

Rahatsızlık duymayanlar ise azınlıkta. Mülakatlarda benimle paylaşılanlardan yola çıktığımda, bu rahatsızlığın temelinde, mekânın tek sahibi olma dürtüsü yattığı söylenebilir.

Ezcümle, Sultanbeyli/Mehmet Akif'teki gözlemlerden yola çıkarak bütün göç ve mekân etkileşimleriyle ilgili söz söylemenin mümkün olmadığı bilincinde olarak; bu yollu çıkarsamaların toptancı ve de indirgemeci olduğunu ifade etmem anlamlı olacaktır. Mekânın dönüşümü tüm yaşamsal damarlarla bağlantılı olduğu için göçle birlikte dönüşmemesi zaten mümkün değildir. Göç bu dönüşüme alan açabilecek çok güçlü bir akıntıya sahip: Göçle beraber yeni bir kültür, yeni mekân kavrayışları, yeni bir dil, yeni alışkanlıklar, yeni inanışlar da mekânla tanışıyor. Mehmet Akif bütün bu yeniliklerle yüz yüze gelmenin şokunu yaşıyor. Çünkü saha araştırmamdaki bulgulardan aktardığım üzere, Suriyeli mülteciler mekân mücadelesine dâhil olmuş kendi alışkanlıklarının, dillerinin, kültürlerinin izlerini mekâna aktarmışlar: Mekânın yeniden üretiminin parçası olmuşlar. Yukarıda bahsettiğim mahalledeki mekânsal ayrışma, hem yeniyle karşılaşmanın şokunu taşıyor hem de birinci bölümde tartıştığım ülkesel boyutta mültecilerle ilgili uzun erimli bir yol haritasının eksikliğinden kaynaklanıyor. Bu yüzden mahallede şimdilik yan yana ama birbirine dokunmadan hayatlar yaşanıyor. Bu tartışmanın ortaya koyduklarıyla tükenmeyeceğini çok iyi biliyorum. Dolayısıyla, göç ve mekân ilişkisinin olabildiğince açılmasını ve genişlemesini umut ediyorum.

KAYNAKÇA

Abadan Unat, Nermin:	Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
Abadan-Unat, Nermin:	“Küreselleşme, Göç ve Toplumsal Değişme”, Mübeccel Kıray İçin Yazılar , Der. Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş, Mehmet Türkay, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s.41-56.
Abadan-Unat, Nermin:	“Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950’li Yıllardan 2000’li Yıllara”, Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri , Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 3-18.
Alver, Köksal:	Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler , Ankara, Hece Yayınları, 2007.
Aslan, Şükrü:	1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent , İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
Aslanoğlu, Rana. A.:	Kent, Kimlik, Küreselleşme , Bursa, Asa Kitabevi Yayınları, 1998.

Ayata, Sencer-Ayşe:	“Toplumsal Tabakalaşma, Mekânsal Ayrışma ve Kent Kültürü”, Mübeccel Kıray İçin Yazılar , Der. Fuat Atacan v.d., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2000, s. 151-174.
Baklacioğlu, N. Ö. & Kıvılcım, Z:	Sürgünde Toplumsal Cinsiyet: İstanbul’da Suriyeli Kadın ve LGBTİ Mülteciler , İstanbul, Derin Yayınları, 2015.
Bauman, Zymunt:	Kapımızdaki Yabancılar , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016.
Biehl, Kristen Sarah:	“Kent Mülteciliği, Topluma Dayalı Koruma ve Toplum Merkezleri”, Beyond İstanbul: Mekânda Adalet ve Mültecilik , Sayı:7, 2019, s. 161- 167.
Boccagni, P. & Schrooten, M.:	“Göç Çalışmalarında Katılımcı Gözlem: Genel Bir Bakış ve Yeni Beliren Bazı Meseleler”, Göçmen Araştırmaları Derneği Kitap Serisi: Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar , Der. R. Zapata-Barrero, E. Yalaz, Çev. Canan Çoşkun, İstanbul, 2009, s. 245-265.
Bookchin, Murray:	Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü , Çev. Burak Özyalçın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
Brickell, K. & Datta, A.:	“Introduction: Translocal Geographies”, Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections , Der. K. Brickell, A. Datta, Burlington, Ashgate, 2011, s.3-20.
Bumin, Kürşat:	Demokrasi Arayışında Kent , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990.
Castells, Manuel:	Kent, Sınıf, İktidar , Çev. Asuman Erendil, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 1997.

Castles, S. & Miller, M. J.:	Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri , Çev. Bülent Uygur Bal, İbrahim Akbulut, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
Castles, Stephen:	“International Migration at the Beginning of the TwentyFirst Century: Global Trends and Issues”, International Social Science Journal , Cilt 165, 2000, s. 269–81.
Castles, Stephen:	“Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation”, Sociology , Cilt 77, Sayı 1, 2003, s. 13-34.
Castles, Stephen:	“Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective”, Journal of Ethnic and Migration Studies (JEMS) , Cilt 36, 10, 2010, s.1565-1586.
Chambers, Iain:	Göç, Kültür, Kimlik , Çev. İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
Crisp, Jeef :	“Finding Space for Protection: An Inside Account of the Evolution of UNHCR’s Urban Refugee Policy”, Refuge: Canada’s Journal on Refugee , Cilt: 33, Sayı: 1, 2017, s.87-96.
Çağlayan, Savaş:	“Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) , Sayı: 17, 2006, s.67-91.
Çavdar, Ayşe:	“Hayaletler Topluluğu: Suriyelilerde Yansıyan Türkiyeliler”, Saha Dergisi , Sayı 2, 2016, s. 32-36.

Danış, Didem:	“Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler”, Saha Dergisi , Sayı 2, 2016, s. 6-12.
Danış, Didem:	“Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye”, Birikim , Sayı 184-185, 2004, s.216-224.
Davis, Mike:	Gecekondü Gezegeni , Çev. Gürol Koca, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.
Dikeç, Mustafa:	“Siyaset Üzerine Düşünme Tarzı Olarak Mekân”, Cogito: Mekân ve Siyaset , Yapı Kredi Yayınları, Sayı:84, 2016, s.45-68.
Diken, Bülent:	“Göç: Eleştiri ve Politika Ötesi”, Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri , Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 41-61.
Elden, Stuard:	“Between Marx and Heidegger: Politics, Philosophy and Lefebvre’s The Production of Space”, Antipode , Malden USA, Blackwell Publishing, 2004, s. 86-105.
Engels, Friedrich:	İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu , Çev. Yurdağül Fincancı, Ankara, Sol Yayınları, 1997.
Erder, Sema:	İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye , İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
Erder, Sema:	İstanbul Bir Kervansaray (Mı?): Göç Yazıları , Der. Nesrin Uçarlar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.

Erder, Sema:	Refah Toplumunda Getto , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
Erdoğan, M. Murat:	Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
Erdoğan, Murat:	Suriyeliler Barometresi 2019: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi , Orion Kitabevi, Ankara, 2020.
Fabos, A. & Kibreab, G.:	“Urban Refugees: Introduction”, Refugees in Urban Settings of the Global South. Special Issue of Refuge: Canada’s Periodical on Refugees , Cilt: 24, Sayı: 1, 2007, s. 1- 19.
Faist, Thomas:	Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar , Çev. Azat Zana Gündoğan, Can Nacar, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003.
Ghulyan, Husik:	“Lefebvre’nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi , Cilt 26, Sayı 3, 2017, s. 1-29.
Giritlioğlu, P. Pınar:	“Demokratik Denetim Güçlendikçe, Kentleri Savunmak Hayal Olmaktan Çıkacak”, Forum/Tartışma: Tahakküm ve İnşa içinde, Ed. Kubilay Önal, Mimarist Dergisi , Sayı 64, 2019, s. 47-50.
Gottdiener, Mark:	“Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, Praksis- Kent ve Kapitalizm , Çev. H. Çağatay Keskinok, Sayı 2, 2001, s. 248-269.
Goularas, G. B. & Sunata, U:	“Türk Dış Politikasında Göç ve Mülteci Rejimi”, Moment Dergi , Cilt 2, Sayı 1, 2015, s.12-40.

Göregenli, Melek:	Çevre Psikolojisi: İnsan – Mekân İlişkileri , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
Göregenli, M. & Karakuş, P.:	“Göç Araştırmalarında Mekân Boyutu: Kültürel ve Mekânsal Bütünleşme”, Türk Psikoloji Yazıları , Cilt 17, 2014, s.101-115.
Göymen, Korel:	“Kentle Bütünleşme Sürecinin Yönetsel Boyutu”, Kentsel Bütünleşme , Der. Tüzköz Erder, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No 4, Ankara 1982, s. 81-101.
Gurak, Douglas T. & Caces, F.:	“Migration Networks and the Shaping of Migration Systems”, International Migration Systems: A Global Approach , Ed. Mary M. Kritz, Lin Lean Lim, Hania Zlotnik, Oxford, Clarendon Press, 1992, s. 150- 176.
Güllüpınar, Fuat:	”Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Ulusla arası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi , Sayı 4, 2012, s.53-85.
Haas, Hein De:	“International Migration, Remittances and Development: myths and facts”, Third World Quarterly , Vol. 26, No. 8, 2005, s. 1269–1284.
Harvey, David:	Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru , Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.
Harvey, David:	“Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı”, 20. Yüzyıl Kenti , Der. ve Çev. Ayten Alkan- Bülent Duru, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 147-172.

Harvey, David:	“Social Justice, Postmodernism and the City”, International Journal of Urban and Regional Research , Vol. 16, Issue 4, 1992, s.588-601.
Harvey, David:	Sosyal Adalet ve Şehir , İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
Hatt, Paul K. & Reiss, Jr, A. J.:	“Kentsel Yerleşimlerin Tarihi”, 20. Yüzyıl Kenti , Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 27-36.
Ihlamur- Öner, Suna G.:	“Ulus-Ötesi Göç Sürecinde Dini Ağlar ve Örgütler”, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar , Der. S. G. Ihlamur- Öner, N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 309- 333.
Işık, O.& Pınarcıoğlu, M.:	Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği , İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
İçduygu, A. & Sirkeci, İ.:	“Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere , Der. Oya Köymen, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 249-268.
İçduygu, A.:	Syrian Refugees in Turkey: The Long Road Ahead , Washington, DC: Migration Policy Institute, 2015.
İçduygu, A. & Aksel, D. B.:	“Two-to-Tango in Migration Diplomacy: Negotiating Readmission Agreement between the eu and Turkey”, European Journal of Migration and Law , Vol. 16, 2014, s. 336–362.

İçduygu, Ahmet:	“Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arka planı: Küreselleşen Dünyada “Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak”, Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar – Bireysel Yaşamlar , Der. Barbara Pusch, Tomas Wilkoszewski, Çev. Mutlu Çomak-Özbatır, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 17-40.
İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi:	(Çevrimiçi) http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/insan-haklari-evrensel-beyannamesi.pdf , 29.01.2020.
Kavafis, Konstantinos:	Bu Kenttir Gidip Gideceğin Yer , Çev. Alovera- Barış Pirhasan, İstanbul, Can Sanat Yayınları, 2016.
Kaya, Ayhan:	“Türkiye’de Göç ve Uyum Tartışmaları: Geçmişe Dönük Bir Bakış”, İdeal Kent Dergisi , Sayı 14, 2014, s.11-28.
Kaygalak, Sevilay:	Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme , Ankara, Dipnot Yayınları, 2009.
Keleş, Ruşen:	Kentbilim Terimleri Sözlüğü , Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.
Keleş, Ruşen:	Kentleşme Politikası , İstanbul, İmge Kitabevi Yayınları, 1996.
Kıray, Mübeccel:	“Toplumsal Değişme ve Kentleşme”, Kentsel Bütünleşme , Der. Türköz Erder, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No 4, Ankara 1982, s.57-66.
King, Russel:	”Geography and Migration Studies:Retrospect and Prospect”, Population, Space and Place , Cilt 18, 2012, s. 134-153.

Kirişçi, Kemal:	Misafirliğin Ötesine Geçerken: Türkiye'nin "Suriyeli Mülteciler" Sınavı , Çev. Sema Karaca, Washington, Brookings, 2014.
Kirişçi, Kemal:	"Turkey's New Draft Law on Asylum: What to Make of It?", Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities , Ed. Seçil Paçacı Elitok, Thomas Straubhaar, Hamburg, Hamburg University Press, 2012, s. 63-84.
Kurtuluş, Hatice:	"Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi", Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları , Der. Ö. Uğurlu v.d., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010, s.177- 225.
Lefebvre, Henri:	Gündelik Hayatın Eleştirisi I , Çev: Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2012.
Lefebvre, Henri:	Mekânın Üretimi , Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014.
Lefebvre, Henri:	Şehir Hakkı , Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2018.
Lefebvre, Henri:	The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production , Çev. Frank Bryant, New York, St. Martin's Press, 1976.
Lefebvre, Henri:	The Urban Revolution , Çev. Robert Bononno, London, University of Minnesota Press, 2003.

Massey, D. S. v.d.:	“Theories of International Migration: A Review and Appraisal”, Population and Development Review 19, No. 3, 1993, s.431-466.
Massey, D. S. v.d.:	“Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirilmesi”, Göç Dergisi , Cilt 1, Sayı 1, 2014, s. 11-46.
Merrifield, Andy:	Henri Lefebvre: A Critical Introduction , New York, Routledge, 2006.
Mülteciler Derneği, SUKOM:	SUKOM Veritabanı, (Çevrimiçi) https://multeciler.org.tr/sukom-2020-temmuz-ayi-istatistikleri/ , 6.05.2021.
Park, J.:	Europe's Migration Crisis , New York: Council of Foreign Relations, 2015.
Pirenne, Henri:	Ortaçağ Kentleri: Kökenleri ve Ticaretin Canlanması , Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.
Pınarcıoğlu, Nihal Ş. v.d.:	“Kent Kuramları”, Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları , Der. Ö. Uğurlu v.d., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010, s. 71-102.
Portes, Alejandro:	“Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities”, International Migration Review (IMR) , Cilt 31, Sayı 4, 1997, s.799-825.
Potot, Swanie:	“Romanian Migration Movements: Networks As Informal Transnational Organisations”, International Migration in Europe: New Trends and New Methods of Analysis

	(IMISCOE), Ed. Corrado Bonifazi v.d., Amsterdam, Amsterdam University Press, s. 87- 103.
Salman, Cemal:	Lâmekândan Cihana: Göç, Kimlik, Alevilik , Ankara, Dipnot Yayınları, 2018.
Sennett, Richard:	Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir , Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
Şenol-Sert, D.:	“From Skill Translation to Devaluation: The Dequalification of Migrants in Turkey”, New Perspectives on Turkey , Cilt 54,2016, s.97-117.
Simmel, Georg:	“Metropol ve Zihinsel Yaşam”, Şehir ve Cemiyet , Der. ve Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005, s. 167-184.
Simonsen, Kirsten:	“Bodies Sensations, Space and Time: The Contribution From Henri Lefebvre”, Geografiska Annaler: Series B, Human Geography , Vol. 87, No. 1, s. 1-14.
Sirkeci, İbrahim:	“Turkey’s refugees, Syrians and refugees from Turkey: a country of insecurity”, Migration Letters , Vol . 14, No. 1, 2016, s. 127-144.
Sjoberg, Gideon:	“The Preindustrial City”, American Journal of Sociology 60, No. 5, 1955, s. 438-445.
Spencer, Christopher:	“Place Attachment, Place Identity and The Development of The Child’s Self-identity: Searching The Literature to Develop and Hypothesis”, International Research in Geographical and Environmental Education , Vol 14, Issue 4, 2005, s. 305–309.

Sultanbeyli Belediyesi:	Coğrafi Durum ve Nüfus, (Çevrimiçi), http://www.sultanbeyli.gov.tr/ilce-tarihi , 6.05.2021.
Sultanbeyli Kaymakamlığı:	Coğrafi Durum ve Nüfus, (Çevrimiçi), https://www.sultanbeyli.bel.tr/cografi-durum-ve-nufus/ , 6.05.2021.
Şengül, H. Tarık:	“Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı”, Praksis- Kent ve Kapitalizm , Sayı 2, 2001, s. 9-31.
Tekeli, İlhan:	Göç ve Ötesi: Toplu Eserler 3 , İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008.
Tekeli, İlhan:	“Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategorileri”, Kökler ve Yollar: Türkiye’de Göç Süreçleri , Der. Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 447-473.
Tuğal, Cihan:	Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi , Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
TÜİK:	Nüfus Sayımı Bilgisi, (Çevrimiçi) https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr , 5.5.2021.
Toksöz, Gülay:	Uluslararası Emek Göçü , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
Tümtaş, M. S. & Ergun, C.:	Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , Cilt 21, Sayı 4, 2016, s. 1347- 1359.

Uğurlu, Özgen:	“Kentlerin Tarihsel Gelişimi”, Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları , Der. Ö. Uğurlu v.d., İstanbul, Örgün Yayınevi, 2010, s. 25- 69.
UNHCR:	“UNHCR Comprehensive Policy on Urban Refugees”,1997, (Çevrimiçi) https://www.unhcr.org/uk/3c0f8bd67.pdf , 3.10.2020.
UNHCR:	“UNHCR Policy on Refugee Protection and Solution in Urban Areas”, https://www.unhcr.org/protection/hcdialogue%20/4ab356ab6/unhcr-policy-refugee-protection-solutions-urban-areas.html , 7,10, 2020.
Urry, John:	Mekânları Tüketmek , Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999.
Üstübcü, Ayşen:	“Türkiye’de Göç Politikalarının Dönüşümü: Yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makbul Yabancıya?”, Toplum ve Bilim Dergisi , Sayı 140, 2017, s.106- 121.
Weber, Max:	Şehir: Modern Kentin Oluşumu , Çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış Yayınları, 2000.
Wirth, Louis:	“Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme”, 20. Yüzyıl Kenti , Der. ve Çev. Ayten Alkan, Bülent Duru, Ankara, İmge Yayınevi,2002, s. 77-106.
Yalçın, Cemal:	Göç Sosyolojisi , Ankara, Anı Yayıncılık, 2004.

Yenigül, S. Bahar:	“Göçün Kent Mekânı Üzerine Etkileri”, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi , Cilt 18, Sayı 2, 2005, s.273- 288.
Al-Monitor:	“Mültecilerden sonra Arapça tabela sorunu”, 16.07.2019, (Çevrimiçi) https://www.al-monitor.com/tr/contents/articles/originals/2019/07/turkey-syria-refugees-government-removes-arabic-shop-signs.html , 13.05.2021.
Sputniknews:	“Suriyeli esnafların Arapça tabelaları Türkçe’ye çevrildi”, 01.07.2019, https://tr.sputniknews.com/turkiye/201907011039529795-suriyeli-esnaflarin-arapca-tabelalari-turkceye-cevrildi/ , 13.05.2021.

EKLER - GÖRÜŞMECİ PROFİLLERİ

İsim	Yaş	Meslek	Yaşadığı Yer	Vatandaşı Olduğu Ülke
Wela	29	Ev Kadını	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Hama
Ahmet Yusuf	30	Oto Yıkamacı	Mehmet Akif Mah.	Suriye/İdlib
Shadi Baghdadi	31	Güvenlik Görevlisi	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Halep
Âmine	31	Kuaför	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Şam
Doha	35	Kuaför	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Şam
Wafa	49	Ev Kadını	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Halep
Lina	33	Ev Kadını	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Şam
Marah	24	Ev Kadını	Mehmet Akif Mah.	Suriye/İdlib
Mahir	11	Öğrenci	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Şam
Maria	12	Öğrenci	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Şam
Enes Danyel	27	Kahve İthalatçısı	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Halep
Ahmet Ghundra	32	Telefon Tamircisi	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Halep
Almohanad	29	Konfeksiyon Çalışanı	Mehmet Akif Mah.	Suriye/İdlib
Muhammed Halak	21	Kasap	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Halep
Yusuf	36	Market Sahibi	Mehmet Akif Mah.	Suriye/Halep
Yaşar	77	Emekli	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Hakkı	62	Konfeksiyon Sahibi	Mehmet Akif Mah.	Türkiye

Umut	33	Nalbur	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Salih Tüysüz	65	Muhtar	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Fatih Gökyıldız	35	MD Koordinatörü	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Şaziye	43	Öğretmen	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Erkan	39	Siemens Bayi Çalışanı	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Metin	43	Kırtasiyeci	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Erol	70	Öğretmen	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Erhan	52	Öğretmen	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Mustafa	46	Öğretmen	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
X	43	Bakkal	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Melek	37	Kuaför	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
Necmettin	42	Emlak Danışmanı	Mehmet Akif Mah.	Türkiye
İbrahim	23	Satış Temsilcisi	Mehmet Akif Mah.	Türkiye